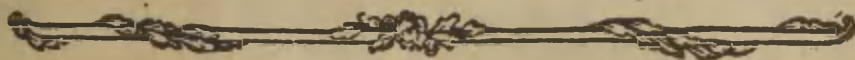

Eesti kirjandus- ajalugu tekstides

Toimetanud

G. Suits ja M. Lepit

Akadeemilise Kirjandusühingu kirjastus / Tartu 1932

AKADEEMILISE KIRJANDUSÜHINGU TOIMETISED

IV

Eesti

kirjandusajalugu tekstides

Toimetanud

G. Suits ja M. Lepik

Esimene osa

J. M. M. M.
20.8.47.

Akadeemilise Kirjandusühingu kirjastus
Tartu 1932

AKADEEMILISE KIRJANDUSSEADUSE TOIMETISED

IV

Eesti

kirjandusajalugu tekstides

Juhendaja
A. K. K. K.

Trükikoda „Varaku“ trükk, Tartus 1932.

Sissejuhatuseks.

Eesti kirjandusajalugu tekstides on kavatsatud abivahendiks enne kõike meie kirjandusajaloo õppijaile ülikoolis. Ühtlasi küündib see väljaanne eesti kirjanduse õpetajate huvidesse keskkoolis. See võiks saada kumbagi kuuluvust ja praktikat ühendavaks sidemeks.

Sobib ka muidu huvitatud ja teadliku lugeja kätte.

Kõik kirjanduskäsitus oma eri astmel peab lähtuma tekstidest. See tähendab: kirja pandud teoste või vähemalt nende murdosade otsesest lugemisest. Kirjanduspedagoogika nõuab, et lugemisainestik oleks korraldatud kasvandikkude ea- ja tarbekohaselt. Õpetaja ise olgu aga kodunenud eri kirjandusjärgkudes.

Mida arenematuma koolieaga tegemist, seda hetkelisemasse elu-lähedusse ja seda naiivsema mõttekujutluse paistesse tuleb hoiduda. Kuid ükski pedagoogika ei saa noorusvere kohinatki juhatamata jätta arenguliste korramõistete poole.

Jah, küpsustunnistust on tarvis. Sellele liginedes peaks juba võimalik olema öelda: naiivne arusaamine kirjandusest all, ajalise ja põhjusliku silmaringi selgitus ülal! Need on siis pärimustele mõtlemise, nähtuste päritolu ja üksteisele järgnevuse küsimused.

Historismile on moodsas kirjanduspedagoogikas põhjusega tõmmatud kitsamad piirid kui eile. Õpingute astmehahelduses nüüd ajaloolist kirjanduskäsitlust piirata üksipäinis ülikooliga, seda suunavõtet sinna edasi lükata ja tagasi tõrjuda — see oleks vastupidiseks liialduseks. Koolide õppetunde meie võõraste vallutajate ja karmide haridusekandjate ajastuist ei saa mõelda olematuks. Elavat olemuslikku teadumust kirjanduse arengust ja mineviku iseärasustest ei saavutata ometi kunagi, ei mingisugusel astmel, ainult ümberkirjeldavate seletuste omandamisega. Mida kunstiajaloo õpinguis on päritud maalide, kujude ja nende reproduktsioonide vahetu vaatlus, seda on kirjandusajaloolises harrastuses tekstide tähelepanek.

Ajast ja arust läinud sõnateostele ei anna küll mingi uustrükk endist elu tagasi. Kuid möödunud maailmapilti lähemale manada aitab isegi vastav trükipilt. Ajamärkidena oleme selles lugemikus reprodutseerinud ka rea vanu vinjette 17-dasse ja 18-dasse sajandisse kuuluvaist eesti teostest.

*

Eesti kirjandusajalugu tekstides I piirdub meie vanemate kirjandusmälestuste esindusega 17. ja 18. sajandist. Veelgi vanemad ja vaevalisemad tekstid nagu *Kullamaa palved* või Wanradt-Kõlli katekismuse katkendid 16. sajandist — *cui prosit?* Kõik see, mis kiriku- või keeleajaloolasele on eriliselt huvitav, pole seda paraku samavõrra kirjandus-kunstiliste väärtuste arengulises perspektiivis.

Siin pakutud lugemiku esimene tekstinäide on pärit Georg Mülleri elamuslikust kantslikõnekunstist, ja valitud katkend pöörab tähelepanu ühele kirjandusajalooliselt huvitavale rändmotiivile.

Juba sellest lähtekohast tohiks selguda, et *Eesti kirjandusajalugu tekstides* I on toimetatud teistsuguseid põhimõtteid silmas pidades kui Saareste-Cederbergi *Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi*. Vanemaid ajas ja ruumis laialepillatud originaale, mis ringkäigust ammu kadunud või ringkäiku polnud pääsenudki, püüavad mõlemad käsiraamatud õpingute hõlbustamiseks kokku võtta, kronoloogilises järjekorras reastada, teadusliku täpsusega reprodutseerida. Mõlemad teenivad ülevaatliku abivahendi tarbeid. Sellepärast ei ole pikemaid alliketeoseid ei ühes ega teises lugemikus võidud täies ulatuses reprodutseerida, vaid on lepitud ka karakteristlikkude näidete toomisega. Saareste-Cederbergi valik on aga oma historismis laialdasema ümberhaardega. *Eesti kirjandusajalugu tekstides* jätab hoopis kõrvale säärase ajalooliste dokumentide liigid nagu seda on näiteks talupoegade vannutused, valitsusvõimude käsukirjad, plakatid jne.

Nagu meie lugemiku valikukriteerium eelmisest erineb, olgugi et kummagi ainestik osaliselt ühte satub, nii oleme originaalide diplomaatse toorestrükingu asemel siin eelistanud tekstikriitilise väljaande tehnikat. Seda laadi väljaanne ei püüa mitte ainult võimalikult täpselt jäljendada kõiki algteksti iseärasusi, vaid pakkuda ühtlasi ka võimalikult selgitatud teksti.

Kahtepidi selgitust on siin taoteldud. Aluse ajaloolist tegumoodi moonutamata on autori sõnastustahet katsutud aidata võimalikult täielikku asjaomasesse õigusse. Kui algteksti, selle aset täitvasse koopiasse või varasemasse trükitehnilisse paljundusse on sattunud kogemata eksitusi, kirjutus- või trükivigu, siis on neid üritatud õiendada. Teksti hõlpsama loetavuse huvides jälle esineb meie järeltrükis ka mõnikord puudujäänud kirjatähtede ja vahemärkide lisandusi, mõnikord liigsete kustutusi. Kus eri keeltega segatud tekstist, vanamurrakulisest ja ajakaugest seosest arusaamine lugejale võiks tekitada raskusi, sääl on vastavas kohas antud tarvilikke sõna- ja asiseletusi. Nende püüdesihtide teenistusse on rakendatud erilisi tähismärke tekstis ja joonealuses kriitilises aparaadis.

Meie poolt valitud autorite ja anonüümide lugemik ei piirdu mitte ainult tekstide kriitilise väljaandega. Tekstiosa ees leiab lugeja varasema kirjandusajaloolise tagapõhja selgituse. Tekstiosa lehekülgedele viipavad, neid valgustavad ja täiendavad kirjandusajaloolised märkmed. Need raamatu lõppu paigutatud ekskursid on elu- ja allikaloolised. Vaadeldavate sajandite kirjandusliku arengu pragmaatilist käsitlust asendamata ühendavad ja täpsustavad need kokkusuurutud andmed tuttavaid pärimusteateid, sisaldavad mõnevõrra ka seni avaldamatute uurimuste tulemusi.

Iga esindatud autori või anonüümi tundmaõppimiseks tähelepandavate vahendite juurde juhatab säälsamas eribibliograafia.

*

Erilised tähismärgid tekstis ja joonealuses kriitilises aparatis.

Teenistusse on rakendatud järgmised erilised tähismärgid tekstis:

Kus 17. (ja järgneva) sajandi tekstis koma on märgitud viltukriipsuga /, on see joonepanek püsitatud ka uustrukis. Autori enese pandud sulud on edasi antud tavalise parenteesimärgiga (). Kui käsikirjalises või trükitud aluses on sama sõna juhtumisi eksikombel korratud, siis on see kordus tekstikriitilises trükis kantud nurgelistesse püstsulgudesse: ‚meije [meije]‘. Püstsulgudesse on tagandatud ka liigseid interpunktsioonimärke, kui need teksti arusaadavust eksitavad: ‚Armaß falliß fuldene Wend [.]‘. Väljaandja poolt arusaadavuse hõlbustamiseks tehtud lisandused tekstis — enamasti puuduvate kirjatähtede täiendused — on eristatud nurgelistesse lüngsulgudesse ◊: ‚feifeede f<aa>ß‘, ‚loöb fannel<t> XXX‘. Nurgelistesse lüngsulgudesse on eristatud ka päälkirjade täienduseks või seletuseks lisatud sõnu, mis originaalis puuduvad: ‚<Kahekõne> Zwischen Einem Prediger und einem Maleficanten‘.

Kus teksti väliste rikete tõttu esineb sõna- ja lausekatkestusi, sääl on puudujäägid tekstis märgitud harklevate ristkriipsudega ××.

Kus tekstikatkestuste tõttu on tekkinud pikemaid lünki, sääl on need kohad märgitud mitme punktipanekuga

Kõik muud teksti otseselt valgustavad märkmed on paigutatud joonealusesse kriitilisse aparati.

Iga allmärkus on varustatud selgitatavale tekstireale vastava numbriga. Märkus ‚en ñe‘ viipab mingisugusele päälkirjas lahendatavale tekstiraskusele. Vahed eri seletusüksuste vahel on märgitud püstkriipsuga |.

Niivõrd kui küsimuses on autori enese käega kirjutatud käsikiri, osutatakse seda lühendatult ,Kk'. Teiste poolt valmistatud ärakirja lühendusmärgiks on ,kk'. Trükiveale pöörab tähelepanu lühendus ,trkv.'.

Kui aluseks võetud käsikirjas leidub autori või ümberkirjutaja poolt tehtud kustutusi ja parandusi, siis on säärased kustutused arvestatud ja pandud ülaläärelt väikestesse püstnurgelistesse tähismärkidesse : ,Kk. 'Autvo' Tænno' tähendab, et autor on esmalt kirjutanud ,Autvo' ja selle siis maha kriipsutanud ,Tænno' kasuks. Kui käsikirjas on midagi kirjutatud kustutamatu sõna pääle või selle teisendiks kõrvale, siis on see hõlpsasti tähistatud ja tõlgitsetud : ,pääle kirj.', ,kõrvale kirj.'.

Väljaandja poolt tehtud tekstiõiendused — niivõrd kui neist märku ei ole antud juba joonepäalses trükipildis — ei ole all muidugi mitte jäetud tähistamata. Need tekstiõiendused on kriitilises aparaadis näidatud püstnurgelise poolsuluga [. Kui tekstis näiteks on parandatud eeskuju trükiviga ,Trifdenn' ja selle asemel trükitud ,Trifenn', siis on see registreeritud nii : ,Trifenn' [trkv. Trifdenn'.

Pääle tekstiõienduste registreerimise sisaldab joonealune veel tarvilikke sõna- ja asiseletusi. Tekstis tume eestikeelne sõna või lausekäänd on kõrvutatud oma seletusega võrrandmärgi = kaudu : näiteks ,end [Kk. emd = mitte'. Joone all tõlgitsetavaid võorkeelseid tekstiosi mõttekriipsuga — kokku tõmmates on kooloniga : ühendatud nende tekstiosade kui ka üksikute tekstis esinevate võorsõnade seletused. Nii on näiteks ,Ex Joh. 2. cap.' seletamiseks tsiteeritud järgmiselt : ,Ex — cap.: Johannese evangeeliumi 2. päätüki järele'.

Kooloniga on märgitud ka teksti arusaadavust hõlbustavad asi-seletused ja asiõiendused. Näiteks ,Zani Päwa Ku fahhefümne päle esimeffel Päwal: 21. juunil (p. o. 21 mail)'.

*

Üldlühendid.

Lugemiku eri osades tuleb arvestada ennekõike üht lihtlühendust andmete ja teadete leheküljelisele leiukohale viipamisel. ,Lhk.' alalise kordamise asemel on pandud nimelt kooloni : märk.

Kui vaja on olnud osutada väljaannete eri trükke, siis on see märgitud väikese araabia numbriga ilmumise aastaarvu või tarbekorral köidete üksusarvu taga ülal (näiteks Schimpf bnd Ernst 1522¹). Köidete järjekorraline üksusarv on näidatud nagu tavaliselt ladina numbritega I, II.

Punktide . . . panekuga mõne pikema päälkirja tekstis on tahetud märku anda vastavas kohas tehtud kärpimistest.

Muid üldlühendeid võib tähestikulises järjekorras kokku võtta järgmiselt.

- A = akt.
 a. = aasta; aa. = aastad.
 ajak. = ajakiri.
Ajal. Ajakiri = *Ajalooline Ajakiri*, Tartus (alates 1922. a.)
Allg. D. Biogr. = *Allgemeine Deutsche Biographie*, München 1875—1900.
Balt. M. = ajakiri *Baltische Monatschrift* (alates 1859. a.)
 Beise = Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon von J. F. v. Recke und K. E. Napiersky. *Nachträge und Fortsetzungen*, bearbeitet von Dr. Th. Beise Mitau 1859—61.
disp. = *disputatio* (s. o. väiteharjutus).
diss. = *dissertatio* (s. o. väitekiri).
E. Biogr. Leks. = *Eesti Biograafiline Leksikon*, I—IV, Tartus 1926—29.
E. Keel = ajakiri *Eesti Keel*, Tartus (alates 1922. a.)
E. Kirj. = ajakiri *Eesti Kirjandus*, Tartus (alates 1906. a.).
E. Ü. Si album = Eesti Üliõpilaste Seltsi album.
 Ges. f. Gesch. u. Altertumsk. = Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands Riias.
 Hermann, *E. kirj. ajal.* = K. A. Hermann, *Eesti kirjanduse ajalugu*, Tartus, 1898.
ib. = *ibidem* (s. o. säälsamas).
id. = *idem* (s. o. seesama).
in folio, *in 4°*, *in 8°* = foolio-, neljandik, -kaheksandik-kaustas.
 j. = järgmine; jj. = järgmised.
 jne. = ja nii edasi.
 K a m p m a n n, *E. van. ilukirj.* = M. Kampmann, *Eesti vanem ilukirjandus*, Tartus 1908.
 K a m p m a n n, *Peaj.* = M. K a m p m a n n, *Eesti kirjandusloo peajooned*, I—III, Tallinnas 1912—1923.
 lhk. = lehekülg.
 L i p p, *Kir. ja har. lugu I* = M. Lipp, *Kodumaa kiriku ja hariduse lugu, I raamat*, Jurjevis (Tartus) 1895.
Mitth. a. d. Geb. d. Gesch. = *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands*, Riga und Leipzig (alates a. 1837).
Mitth. u. Nachr. f. d. evang. Kirche in Russl. = *Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Kirche in Russland* (1838—1914).

- Napier sky, *Pred.-Lex.* = K. E. Napier sky, *Beiträge, zu einer Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland*, I–IV, Riga 1843, Mitau 1850–52.
- nn. = nõndanimetatud.
- Paucker, *E. Geistl.* = H. R. Paucker, *Ehstlands Geistlichkeit*, Reval 1849.
- p. Kr. s. = pärast Kristuse sündimist.
- p. o. = peab olema
- Post. = ajaleht *Postimees*.
- Praes. = *praeside, sub praesidio* (s. o. eesistumisel).
- Recke-Napier sky = J. F. v. Recke und K. E. Napier sky, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, I–IV, Mitau 1827–32.
- Reiman, *E. piibli ümberp. lugu* 1890² = V. Reiman, *Eesti piibli ümberpanemise lugu*, Tartus 1890, teinete trükk.
- Ridala, *E. kirj. ajal. k.* = W. Ridala, *Eesti kirjanduse ajalugu koolidele*, I–II, Tartus 1924–25, teine trükk.
- Rosenplänter, *Beiträge* = J. H. Rosenplänter, *Beiträge zur genaueren Kenntniss der ehstnischen Sprache*, I–XX, Pernau 1813–32.
- Sander, *E. kirj ajal* = T. Sander, *Eesti kirjanduse ajalugu*, I–II, Tartus 1899–1901, esimene trükk.
- Sitzungsb. d. Gel. E. Ges.* = *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft* (alates 1861. a.).
- tr. = trükk.
- u. = und.
- umb. = umbes.
- v. = von.
- Valik e. kirjak. van. mälest.* = A. Saareste ja A. R. Cederberg, *Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi*, I–II, Tartus 1927–1931.
- Verh. d. Gel. E. Ges.* = *Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft* (alates 1842. a.).
- vrđ. = võrdle.
- vt. = vaata.
- Op. E. Selts = Õpetatud Eesti Selts Tartus.

*

Selle lugemiku toimetajad on nimetatud tiitellehel. Toimetajate vahel on töö jagunenud järgmiselt:

G. Suits on algatanud lugemiku üldkava kui ka üksikute tekstide valiku; on koostanud tekstide väljaandmiseks ja kommenteerimiseks tarvilikkude tähis- ja lühendmärkide süsteemi; on kirjutanud sissejuhatava seletuse teose sihimääruse ja käsitluse kohta; on andnud kirjandusajaloolise tagapõhja tekstiosa ees; on redigeerinud, kommenteerinud ja kirjandusajalooliste märkmetega varustanud rea tekste.

M. Lepik on redigeerinud ja joone all kommenteerinud eriti järgmiste autorite ja anonüümide tekstid: R. Brocman, G. Salemann, J. S. Markard, G. J. Laurentius, Carolus XI. matuselaul, **Armaß falliß** fuldene **Wend**, J. D. v. Berthold, C. Schultén, J. Örn, Käsü Hans, **Bulma** laul (Hellere Hinrike), **Tomas** ja **Liso**, Fr. G. Arvelius, Fr. W. v. Willmann, von Tiesenhausen, A. H. Lücke, **Lapje** uinutamisse laul, Kulli Jüri kiri, **Ufo** **Ennemuiete** **Luggu** ühhe **Warga** peäle, rahvalaulude tekstid. Enamasti on need tekstid tema poolt varustatud ka kirjandusajalooliste märkmetega.

Lisaks on M. Lepik koostanud kirjandusajaloolisi märkmeid veel H. Gösekeni, A. Virginiuse, Joh. Hornungi, E. Gutsleffi, A. Thor Helle, Hansu ja Mardi jutu, kalendrisalmikute kohta. G. Suits on neid märkmeid redigeerinud. M. Lepik on lugenud korrektuurid.

Olgu lõpuks mainitud, et tekstiosa koostamisest ka O. Urgan on mõnevõrra osa võtnud.

Toimetajad.

Trükivigu.

Lhk.	7, rida	9 alt	— fauns	p. o. faunis;
"	25, "	6 "	— atõvito	" atõvita;
"	27, "	2 "	— Pätva	" Pätva;
"	38, "	6 "	— <i>Dorpate</i>	" <i>Dorpati</i> ;
"	44, "	3 ülalt	— ülesvõte	" ülesvõtte;
"	54, "	7 "	— sanna	" Sanna;
"	57, "	5 "	— 1709	" 1708;
"	71, "	4 "	— jenem	" von jenem;
"	73, "	9 alt	— läbi	" läbbi;
"	74, "	11 ülalt	— oma	" omma;
		14 "	— näha	" nähha;
		19 "	— südameliffo	" süddameliffo;
"	76, "	23 "	— sepärast	" sepärrast;
"	96, "	3 alt	— rifas	" riffas;
"	130, "	4 ülalt	— und	" dnd;
"	133, "	10 "	— Für	" Für;
"	137, "	6 alt	— <i>d. Gel.</i>	" <i>d. Gel. E.</i>

Kirjandusajalooline tagapõhi.

Eesti keeles kirjapandud proosa ja värsi ajalugu — see algas ristitähe all. See sai oma alguse muulasmurrakulisest misjonitegevusest meie maal, võõraste vallutajate ja asunikkude kiriklikust propagandast. Eelajaloolisest hämarast põlvnesid vanade eestlaste omad uskumused ja kombed, keel ja sõnaline looming. Ei vallutanud neid pärimusi saksa ordurüütlite tuli ja mõök, ei munkade ega pappide rahulik ristimine. Varjul metsakülades ja suulises ringkäigus liikles primitiivne rahvaluule läbi sajandite.

Paganuspärimuste, ristiusu sisenduste, feodaalsete asundusolude videvikus elava eesti rahvaluule kirjapanekule — kirjanduseks lugemisele — ei mõelnud kaua keegi.

Misjonikirjanduse sigimine oleneb nii kirikukorraldustest kui vastavate asundusvaimulikkude ärksusest. Haaras orjusesse sunnitud päriselanikke keskaegne katoliku kirik Läänemere tagamailgi oma nägeliku hiilgusega, mõjustas metsanurgalist fantaasiat ladina keeles pomisetud palvevalemitega, tungis tõrksasse rahvakeelde suuliselt levitatud pühimuslegendidega. Kasvas kloostrite ja jumalakodade võrk oma armuvahendite ja koormistega. Kuid vaevalt nimetamisväärsed on orduaegse eesti kirjakeele kloostriiismid — on leitud 1500 ümbert mõningaid dominiiklaste käsikirjalisi märkmeid maakeeles jutlustamise tarbeks. Sääraseid märkmeid, üksikuid eestikeelseid sõnu, on leitud kahes ladinakeelses postillis, mis on kuulunud jutlustajavendade kloostri raamatukogusse Tallinnas. Kaugemast rooma-katoliku ajastust ei ole tänini tabatud veel ühtegi tervikulist eesti misjoniteksti.

Vana üldkiriku viimseilt võimupäevilt meie Maarjamaal on pärit need *Pater noster*'i, *Ave Maria* ja *Credo* vaevalised tõlked, mis säilinud ühes Kullamaa vanemas vakuraamatus. Palvetõlgete ümberkirjutajaks on osutunud Kullamaa katoliku kirikhärra Johannes Lelov umb. 1524—28 vahel, jaolt (*Credo*) edasikirjutajaks nähtavasti tema järeltulija. Preesterkonnas liikvele pandud ilmselt rahvale õpetamise kohustusega need valemid. Nende usuõpetuslikkude elementide eestindamise ja liikvelepaneku taga võib aimata Saare-Läänemaa piiskoppide Orgese ja Kieveli sinodialgatusi — Kieveli katekismus on küll muutunud

küsimärgiks. Kullamaa haruldastest üriktekstidest on leidja dr. P. Johanseni poolt avaldatud diplomaatsed trükkjäljendid ühes seletava sissejuhatusega: *Eestikeelsed palved Kullamaalt (Tallinna linna arhiivi väljaanded IV järg I, lk. 9–16 + fotograafilised koopiad, 1923)*

Kuna nn. *Kullamaa palved* on eestikeelse vaimuliku tõlkekirjanduse tänisteks eakaimaiks tunnistusteks üldse, siis toome neist siingi näite. Puuduvate sõnaosade täiendused on pandud lüng-sulgudesse.

Aue Ma(ria) gr(atia) pl(ena).

Terivõtetvt Maria, Njantšivtas. / Synna naybyte hees pelne pñhet. nync / phovhatut synnyft yhvhuft Ih(esus) X(risto)s a(me)n. S. o.: „Tervitatud, Maria, Issand sinuga. Sina naiste seas pääl(mi)ne pühak. Ning pühitsetud sinu ihust Jeesus Kristus. Aamen“. Nii kummaline on nüüdislugejale see arkailiste keelejoonte ja vigase muulasmurraku segu oma alamsaksa ortograafias kompavate iseärasustega.

Alama asunduskirjanduse ahtrusse ei külvanud ka 16. sajandi pilditormid ja pööriaastad kuigi viljakat sigivust. Luterlik evangeeliumikuulutus, kirikulaul, katekismuseõpetus valdas Liivimaa orduriigi linnakodanikke küll hoogsalt, ja usuvahetuse vastuvõetavuses veendusid vähehaaval suuremadki maaisandad. Paavstikirikust loobumist õhutades, usutõdede uuendust sisendades ülemaisse ja alamaisse seisustesse taotles luterlik liikumine kõikjal oma rünnaku rakendamist trükitud propagandavahenditega. Aga või siis sinse tagamaa preismoe-line protestantism palju hoolis raamatute ja lugemisvõimaluste hankimisest orjavale pärisrahvale!

Massi aabitsaoskusele juhatamine ei kuulu ka meie protestantlikkude orduriiklaste karakteristikasse. Siiski olid uususklikud asundus-saksad, liiatigi linnades, huvitatud harimatute hulkade kaasatõmbamisest liikumisse. Sellekohast huvi püüdis tabada esimene „puhta õpetuse“ varajane eestinduskatse Tallinna vaateveerul.

See oli alamsaksa-eestikeelne katekismus. Trükitud 1535. a. Wittenbergis, oli see kavatsetud nähtavasti jutlustajate, linnakodanikkude ja mõisnikkude kätte suuliseks propageerimiseks eestlastest lihtrahvale. Mainitud katekismuse autoriks tuleb tõenäoliselt arvata Saksamaalt saabunud reformatsioonijutlustajat Simon Wanradti Tallinnas Niguliste koguduses, tõlkijaks Pühavaimu koguduse pastorit Johann

Köllli säälsamas. Tallinna raekohtu levitamiskeeld 1537. a. muutis selle esimese eestikeelse trükkteose — vist küll eba- puhtas õpetuses kahtlasena — varakult makulatuuriks. Tähepanu- vääriva makulatuuri jäänused, kokku 11 katkendlikku trükilehte, leidis dr. H. Weiss 1929. a. ühe reformatsiooniaegse kirjanduskoodeksi rebenenud kaanepapi alt. Leiutegija ja P. Johanseni koostöö tulemusena on neist riismeist ilmunud ja asjaomaste seletustega varustatud reproduktsioonide ja rekonstruktsioonide väljaanne: *Bruchstücke eines niederdeutsch estnischen Katechismus vom Jahre 1535* (mit 8 Tafeln) *Beiträge zur Kunde Estlands* XV, 4 (lk. 95—133), 1930. Teine väljaanne tekstikriitiliste õiendustega prof. A. Saareste poolt: *Wanradt-Köllli katekismuse katkendid* (Valik e. kirjak. van. mälest. II).

Selle avastusega on eestikeelsete trükkteoste algus küll nihkunud pisut ettegi soome, läti, leedu keeles trükitud kirjanduse häll- aastaarvudest. Kuid soome reformatsiooniraamatute pideva toodan- guga võrreldes kahvatub meie Wanradt-Köllli katekismus vaid erand- likuks ja hääbuvaks juhuks. Märgitavaks edusammuks on eesti algelise kirjakeele kompamine õigemaks ja rahvalikumaks. Näiteks toome siin ühe katkendi Saareste rekonstruktsioonis:

(Sy)na wayne wylfēz ynymyne y(el)les pyddat üllestõyima / ninc(f) (fe) s(urm)an leha / Nynč were fid(des) (te)mefaes / Sen eg(fe)wen elon ninč sen Zumala (r)ycfuben perest / Pane (s)yen hee(s)ti techtel / piðbap se üg ello olema ninč egfetwe / syes eb piðda tynblest furm / tõhentret / ninč porfwhatwð enemð yelles / eraneš / / feič mõeda / olema.

Ikka veel otsitavaks jäänud on Lutheri enese väikese katekismuse varaseim eestindus. See oli lõunaeestikeelne, tõlgitud Tartu Jaani koguduse pastori Franz Witteni poolt, trükitud Lüubekis 1554 a. Liivimaa ordumeistri Heinrich v. Galeni kulul. Otseku Augsburgi usurahu märgiks — õieti oli see küll vanakiriku tegeliku laostumise märgiks — toetas nii siis katoliku ordu vankuv võimumees siinmaal juba reformatsiooniharrastusi. Palju levida ja mõju avaldada ei saa- nud ometi ka see varaseim Lutheri käsiraamatu tõlge, teine eesti- keelne trükkteos: Wilteni katekismus hukkus varsti järgnevas ordu- riigi hävingus. Peaks mõni haruldane eksemplar Luther-Witteni kaotsiläinud katekismusest veel leiduma, siis oleks tulemuseks kaks reformatsiooni sajandi trükkteost eesti keeles.

Ühtegi muud otsest tekstitunnistust protestantliku kirjanduse tõl- gendamisest linna- või maaeestlastele ei ole selt sajandilt teadupärast. Võib ju küll arvata, et sedamööda kui toimus munkade ja preestrite asendamine pastoritega, mittesaksa koguduste vajadused tekitasid evan-

geeliumide ja epistlite kirjalisi eestinduskatseid, samati palvete ja jutluste käsikirjalisi ümberpanekuid. Kuid evangeliseerimise edukamat arendamist raskendasid sügavad asunduskondlikud vastolud, luterlikude jutlustajate esialgne vähesus ja rahvakeelega kodunematus — ka orduriiklikus kommetselõtvuses härrastlemine. Massiline usuvahetus viidi läbi välispidi.

Kus õdusail rahuaastailgi eestlastest linnaproleetidele ja maaorjaledele vaevalt-vaevalt oli liginetud kirjanduslikkude vahenditega, ei ole sääal alama asunduskirjanduse viljelus mõeldav Vene-Liivi sõja hirmsas mõllus. Raiskunud rüütli- ja hansariik kirjutas 1561. a. Vilnos alla oma lõpetamisaktile. Samal aastal oli Tallinn ühes Harju, Viru ja Järvaga kapituleerunud Rootsi alla, kui lõunapoolne Liivimaa alistus Poola võimule. Eestlaste saatuslik pindala muutus ühtaegu moskvalaste, poolakate, rootslaste ja taanlaste võimuvõitluse tallermaaks. Rahuleping viimati kaotava Ivan Julmaga otsustas Eesti jagunemise — poolitumise Rootsi Eestimaa ja Poola valdamisse siirdunud Liivimaa vahel. Poola pääsedes Vana-Liivimaa üleväinalisel alal peremeheks tuli k a t o - l i t s i s m L õ u n a - E e s t i s s e t a g a s i.

Katoliku kiriku taastulekus paistab eriti silma jesuiitide kui paavsti-tooli kõige agaramaks ja osavamaks koolitunud käskjalgade tegevus. Püüdes kõigile rahvastiku kihtidele ligineda alustasid jesuiidid Tartus 1583. a. oma misjonitööd ja avasid oma õppeasutuse (täieline kolleegium 1585). Tartu jesuiidid olid oma kasvatuse ja kutse saanud enamasti Braunsbergi kolleegiumis Poola Preisimaal, aga saabus mujaltki saadetuid. Nii oli Tartu kolleegiumi esimeseks rektoriks hollandlane Thomas Busäus ehk Buys, kes teiste eesotsas sammunud ka eesti keele nobeda oskuse omandamisega. See vaimulik keele- ja kirjatark on 1586. a. välja andnud eestikeelse katoliku katekismuse (hollandlasest Kölni teoloogi Isselti kroonika järele). Paater Busäuse toimetatud eestikeelse katekismuse ilmumine on seda tõenäolisem, kui meelde tuletada samaaegset analoogiat meie lõunapoolsete naabrite juures — Petrus Canisiuse lätikeelset katekismust 1585. a.

Jälgede ajamine ei ole ometi suutnud tabada ei Busäuse katekismust ega ühtegi muud eestlaste rekatoliseerimiseks soetatud teost.

Kuid ei ole kahtlust, et Poola Liivimaal tegutsenud jesuiidid arendasid hoopis hoolsamat agarust rahvakeele omandamises, eesti keeli pajatamises ja kirjutamises kui endise orduriigi hooletud papid. Linnast maale rännates ei kartnud need Jeesuseühingu saadikud misjoniteekondade vintsutusi „Jumala auks ja neitsi Maarja mälestuseks“. Ei põlanud viletsustes vaevlevaile talupoegadele jutlustada ja messi pidada lagunud kirikuis, kõrvalistes külades, teelahkmeil, metsadeski.

Üheks innukaimaks suulise misjonitöö tegijaks eestlaste keskel oli kahtlemata jesuiit Johannes Ambrosius Veltherus ehk Völcker, pärit Eisenachist Saksamaal. Kuigi pärimusteed tema eestikeelsest suleteenistusest on jäänud ebamääraseks, on see nimi märgitud juba esimeses eesti kirjandusajaloolises visandis (põhjaeestikeelse Uue Testamendi sissejuhatuses 1715). Küsitavaks jääb küll see arvamus, nagu oleks ka Veltherus oma Tartu oleskelu ajal koostanud mingi eestikeelse katekismuse. Tohib ehk siiski uskuda, et Veltherus pärast rootslaste vangistusse sattumist Tartu vallutuses, Braunsbergi preestriks nimetatud, sinise töö raskustele ja tänulikule hingekarjale tagasi mõeldes mõned katoliku teosed on tõlkinud eesti keelde.

On võimalik, et need tõlked on olnud selleks käskkirjaliseks aluseks, millest on sünenud Wilhelm Buccius'e nimega seotud katoliku käsiraamat *Institutiones Aesthonicae*, Braunsbergis trükitud kas 1622. või 1623. a. Katoliku usuõpetuse ja vaimulikkude talituste korraldamiseks eesti keeles ühendades katekismust, tseremooniade seletusi, palveid, riimitud hümnid, trükkitoimetajaks Buccius, on see käsiraamat eestlaste keskel töötanud jesuiitide arvatava kollektiivse töö tulemuseks. Kui *Institutiones Aesthonicae* on omistatud ka läti keelealalt otsitavale jesuiidile Georg Elgerile, siis on mõeldav, et jesuiidibibliograafid Georg Elgeri nime on vahetanud Andreas Elgeriga, kelle eestikeelse kirjandusliku tegevuse kohta on vihjeid. Muidki Eestisse puutuvaid vastureformatsiooni tegelasi tuleb — võib-olla — keele ja kirja abilistena arvestada. Mõned jesuiitide asutustes õppinud noored soomlasedki andusid ju siinset sugurahvast tagasi pööрма ketserlusest. Tartu kolleegiumis on õppinud eesti soost kasvandikke. Eestlase või eestimaalase Michael Sommeri teenuslikku kaasabi katoliku raamatute eestindamisel märgitakse Braunsbergi kolleegiumi matriklis.

Katoliku kirikupoliitikale näis Zygmunt III pääsemisega Rootsi troonile väljavaateid avanevat ka Põhja-Eestis, kui Liivimaa vastureformatsioon 16. ja 17. sajandi käänul sai esimese suure hoobi. Troonitülid Gustav Wasa dünastia vanema ja noorema joone vahel puhkesid ägedaks vaenuks Rootsi rahvuslike protestantide ja rooma-katoliku kiriku pooldajate vahel. Vaenuliste vastolude hargnedes Rootsi-Poola sõjaks Läänemere mail vallutas Södermanlandi hertsog Karl 1600. a. Tartu ja laskis sinise jesuiitide kolleegiumi rüüstata rusudeks. Olgugi, et poolakad rootslastelt Tartu veel tagasi vallutasid, ei pääsenud kolleegiumi tegevus hävitustest enam hästi kosuma. 1625 a. lõpetasid Gustav Adolphi võidukad sõjakäigud Poola-aja ning reformatsioonivastase propaganda Riia ja Soome lahe vahelises maailmanurgas.

Organiseeritud katolitsismi vasturünnak löödi nii siis taganema kogu Eestist. Kuid vanausklikud kombid ja kujutlused elutsesid hari-

matu massi poolpaganuses veel kaua edasi, ja seda ka neis maaosades, mida polnud puudutanudki katoliku reaktsioon. Esiotsa oli Eestimaa protestantism oma rahvakeelse tarbekirjanduse nõutamisega jäänud arusaadavasse ummikusse. Rasked katsumisaastad olid laastanud inimesi ja viljelusi. Rootsi võimude mõjuavaldused vastse provintsi vanadele asunduspärimustele, sotsiaalõiguslikele, kiriklikele ja hariduslikele oludele ilmusid alguses veel üsna nõrgavõitu. Rootsi valdamisse andunud Tallinna linnale ja Eestimaa rüütelkondadele olid kinnitatud nende eesõigused ka Augsburgi usutunnistuse kohustusi täita omamoodi. Ei Eestimaa piiskopiks nimetatud Kristian Agricola, soome kirjandusajaloost tuttava Mikael Agricola poeg, ega tema lähem ametipärija ei suutnud siin läbi viia mingit olulist uuendust Rootsi mõistete järele.

Ei ole ühtegi põhjaeestikeelset trükkteost teada 16. sajandi lõpuveerult. Mis põhjaeestlaste keele ja meele kiriklikuks harimiseks varasemal Rootsi-ajal on tehtudki, see on toimunud suuliselt, käsikirjaliste sugemete ja juhiste pärimusjälgedes.

Käsikirjaline on ka eesti reformatsiooni-kirjanduse tähtsaim mälestusmärk enne luterliku ortodoksia ja ilmlikkude sulesihitluste harunemist madalas maakeeles — Georg Mülleri jutlused 17. sajandi künnisel.

XVII. aastasada

Georg Müller.

Promissio seu votum nautae cuiusdam.

(Ühe laevuri lubadus ehk tõotus).

Tallinna Pühavaimu kirikus 1. novembril 1605 peetud jutlusest Taaveti 50. laulu sõnadele:

Offere Jumalalle Tænno, ning maha selle feicte Korgemalle
finu Toitvutus. Ning hüya mind abby finu Hedda siddes, süß
taha mina sind errapæsta, ning fina piddat mind fythma.

Tallinna linnaarkiivis alalhoitud käsikirjalise originaali järele. Valitud katke päälkirjaks siin pandud autori ladinakeelne äärmärkus.

Ir sollen nicht thuen wie ieñer Schiff-
mann, da er auff dem Meer in großer
gefahr war, nīc̄ motlis, eth tæma oma Laitwa
nīc̄ feic̄ede k(aa)s, fe Laywa siddes ollit, piddy

5 hucka meñema, siel nieder auff seine Knie, rieff S. Nicolaum an, nīc̄
paltvus, Ach fina Jumal Nicolae, Kuy fina mind sefinage Laitwa,
Hūide, ning feic̄ nedtsamat, fe minu k(aa)s Laitwa sīd(des) omat,
hæsti ning terive õlleatvitat, Ny pea kudt mina Maa pæle tulle, süß

Enne 1 Offere: too anniks | Kk. 'Autvo' Tænno Toitvutus = tõo-
tus | siddes = sees | 1—3 Wir sollen — war: Meie ei pea mitte
tegema nagu too laevur, kui ta merel suures hädaohus oli |
3 nīc̄ = ning | 4 feic̄ede k(aa)s = kõikidega | 5 siel Kk. 'er' nieder —
an: langes maha oma põlvedele, hüüdis püha Nigula poole |
7 Hūide = vara | omat = on | 8 kudt = kui.

1605

taha mina sinu autour õr sefarn Mechetwaa Kūynla laske teha, kudit sefinane Mastpuh on. Wie solchs sein Sohn, d' hind' ihm kniete, hõret, paiatis tæma halleda Süddame k(aa)s : Ey lieber Vater, wor wollen wir souiel wachs nemen? Dem antwortet

5 d' Vater : Olle rahwul minu mein Sohn, kōmen wir nur zu Lande, wir wollen die Wachskerze klein genug machen. Schimpf vnd ernst.

Õhu sina Inimeße Lapß, eth se feicke suhremb hulck sün Alma sid(des) sefama tegfetwat, Kuy næmat Risti nīck willekuße sid(des) omat, sūß omat næmat ny heldet Jumalalle toiwoutama ninck k(aa)s andma, ia næmat eb tæ mitte se hedda sid(des) Kuy tænamatta Inimeßet næmat Jumala iwasta tachtwat olla, kuy Jumal næmat se hatwa sest willekußest tahaks errapcesta. Waidt ny pea kudit se Rist, echk se Jumala Wiß erraloppēb, ninck õr õrrifene Nīck iwaid on, sūß on Jumal parrakudit feick se toiwoutus erraunnututh. *Exempla*
10 *sunt copiosa.* *Tempore pestis* waren die Reuelsch so schmeide, echk ny tūmādt, eth mina næmat minu pißofeße Sorme ūmber
15 ollexin feuthnuth *vel*, ferrinūth.

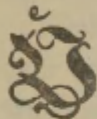
1 Mechetwaa = ineevaha | 2—3 Wie solchs — hõret : Kui seda ta poeg, kes ta taga põlvitas, kuulis | 3—5 Ey lieber Vater — Vater : Tohoo, armas isa, kust võtame meie küll niipalju vaha? Talle vastas isa | 5—6 mein Sohn — machen : minu poeg, tuleme meie vaid maale, siis teeme vahaküünla küllalt väikese | 6 Schimpf — ernst : Nali ja tõsi; Elsassi frantsisakaanlase Johannes Pauli rahvaramatu nimetus : Schimpf vnd Ernst, 1522¹ | 10 eb tæ = ei tea | 12 se hatwa = seda haava, puhku | 14—16 *Exempla* — schmeide; Näiteid on viljand. Katku ajal olid tallinlased nii paindlikud | 17 *vel* : ehk | Katku kohta vrdl. M. jutlus 17. juulil 1605 (Neununddreißig estnische Predigten von Georg Müller, Verh. d. gel. est. G., XV : 87 jj.).

Heinrich Stahl.

Kirkulaul.

Teosest „Hand- und Haußbuches Für die Pfartherren und Haußväter Esth-nischen Fürstenthumbs / Under Theil... Rebaß...“ MDCXXXVII : 123—125.

Steltare / kenne Zummal rõhmustap / sel on saggedast
sühr hedda / doch sahþ temma hedda põhrtut / igga-
wesser rõhmur kehndtut / Zummal woip sünno hedda waicistama
/ ninč sünd rõhmo kajs tõitma.

1637

5 Ahastus / hedda / willigus / ninč waitw þeap icas ehl
keima / þerrast tulsep noppedaste / se õn keicelt pohlelt / Zummal
woip sünno willigusse waicistama / ninč sünd rõhmo kajs tõitma.

10 Walmista hend wasto seista / kus sünnul sahþ tehda / eth
sünnul auč kaiwatage / ninč sinna murre sisse lüčatage / Zummal
woip sünno murre waicistama / ninč sünd rõhmo kajs tõitma.

Erra lota õhe igga fanna þehl / ussu münd / minna ollen
kuhlnut / kenne þehl sinna ennambast lotat / se weehap sünd
kurjambast / Zummal woip sünno wehaja waicistama / ninč sünd
rõhmo kajs tõitma.

15 Sünno woidlemisse sees / passu Zummalala / temma ep
olle kougfel / sihs sahþ temma sünno ehs woidlema / ninč sünno
wainlafet alla wajoma / Zummal woip sünno wainlafet wai-
cistama / ninč murdma nende tachtmisse.

20 Se on wiisift tõssi / sünnust ep langeþ üchtefit karw / kefit ep
woip sul kurja tehha / kus Zumal ep tahap lübbä anda / Zum-
mal woip sünno kahjo parrandama / ninč sünd rõhmo kajs tõitma.

2 doch = ometi | 5 icas = ikka | 7 rõhmo kajs = rõõ-
muga | 8 tehda = teada | 12 weehap = vihkab | 13 wehaja
= vihkaja | 15 woidlemisse = võitlemise | 19 kefit = keegi.

Ollet sinna ahastusses ninč heddas / lohta úrpeines
Zummala pehl / sihs moistat sinna wihsfelt / eth se sündip sünno
fastwur / Zummal woip sünno ahastusse pöhrma / se ep sahp
temma feddakit keelma.

5 Sefinnase ilma sees / Zummala sünno Zffanda pehl / peat
sinna heddas lohtma / sinna ep saht fedda kahezama / Zummal
woip sünno hedda waikistima / ninč sünd rõhmo fahs tóitma.

 Óhe igga talwe jerrel / tullep se sútwiwe / ninda óhe igga
murre jerrel / tullep rõhm súddames / Zummal woip sünno murre
10 kehndma / se seifap temma fehjede fiddes.

 Needt kaunifesset welja pehl / ninč feič megaliffet förbes /
fus se talwe nemmat ricup / se sútwiwe nemmat koffotap / Zum-
mal woip se talwe errawotma / se sútwiwe jesse tohma.

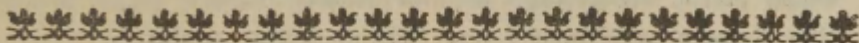
 Lund on kúl saddanut / enne sefinnase aja / perrast sihs
15 paistas se pehtwlicf / se tohp meile paljo rõhmo / Zummal woip
se lummi waikistama / ninč sünd rõhmo fahs tóitma.

 Omna willigusse fahs / peat sinna rahtwul olla / seft
fus se hedda feiče fuhremb / tahap Zummal sünd iffi tróstima /
Zummal woip sünno willigusse waikistama / ninč sünd rõhmo
20 fahs tóitma.

 O Zummal / minna passun úrpeines / fus woip sünno
tachtminne olla / eth múnno hedda lóppep / ninč múnno
willigus hend pöhrap / Zummal woip múnno willigusse pöhrma /
óher ónsar ógar.

25 Óhe igga murre jerrel / tullep fahs jesse rõhm / minna
lotan Zummala pehle julgfeft / fedda ep sahn minna mitte
kahezama / Zummal woip múnno murre waikistama / oma
Zummalicko tachtmisse perrast.

10 fehjede = käte | 11 kaunifesset = lillekesed | 15 pehtw-
licf = päike.

Reiner Brocmann.

Carmen Alexandrinum Esthonicum ad leges Opitij
poäticas compositum.

(Opitzi poeetika reeglite järele tehtud eestikeelne
luuletus aleksandriinis).

Laul on võetud teosest „Glückwünschung / Dem Ehrvesten und Aecht-
bahrn Herrn Hans von Hübels . . . Bräutigam / Als er mit . . . Jungfrauen
Margaretha / Des . . . Herrn Jürgen Stahls . . . eheliche Tochter . . . Braut /
Hochzeit hielte . . . Zu Reball . . .“ (1637).

R Vi õnniõ on se Mees / se Issa pehle lohtap / 1637
 (Ke teikes Daigtas on) nind Õnne jerral ohtap /
 Kumb Jummal issi tohp / kumb Jummal annap neile /
 Ke hehsti keitvat ehl / O Risti Rahtvas / teile!
 5 Seperrast süddamest sünd / Peidmees / kihtan minna /
 Eth ollet Meele kahs ni kouve ohtnut sinna /
 So autsa Esso sees se suhre kõrgte Õnne /
 Kumb Jummal annab nõhdt; kui tõddex teep mo Rõnne.
 See Abbikahs on Õn / kumb Jummal issi lohnut
 10 Nind sünnul tennapehtv on Rõhmux issi tohnut.
 Se Pruth on kauns kül: se Issa on kül rikas /
 On lebbi omma Tõh sihn Warra saudnut idas:
 Sahp Terraw kugetut; on temmal doch kül Hõbbe:
 Kül temma issi .tehp / eth Ahnus on suhr Tõbbe.
 15 Me enne Tallinnas on temmast kogfo pantut /
 Gest Rahast sahþ sul Lúct (teþ tehp?) nõhdt temmast andtut.

6 kouve = kaua | 12 saudnut = saanud | 13 Terraw : pruudi
isa liignime 'Stahl' tõlge (vrd. sk. 'stahl' — teras; terariist;
teraw) | 14 tehp = teab.

Sahp perrast nehha kül / se mitte annap Raaha /
Kus Lemma anda woig / ninč Armo jettap maha /
Se on üg tigfe Meeß / se on jo töddest rummal
20 Ninč teep se iwasto kül / me kesčip meile Jummal.

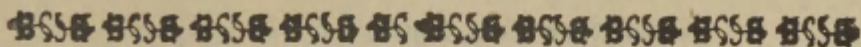
Se förgfe Jummal teep ni suhre sünnust Eugfu /
Eth Lemma lebbi Sünd nühdät tahap anda Sugfu /
Kumb töddest Alma pehl sahþ paljo Wilja nihtma
Ninč emmis'igfawest sünd / Jummal / Laitwas sihtma.

25 Sest peat sinna kahs nühdät suhre Röhmö tehha /
Eth ni suhr Issa-Arm on sünnö jure nehha.
Ep olčo südda kurb / sest Jummal Armo nõitap /
Ninč omma Wehje kahs feič Alma Iht töitap.
Ninč kuß se kurri Wajm Leid tahap erra neelma /
30 Sahp tedda wegfiwast se Rörgfemb erra keelma.

Eth kuhle / kuhle doch / eth kuhle münno Sanna.
Se Bulm on Ogas nühdät / nühdät lehp jo Nohr ninč Wanna.
Nühdät lehp jo igfa Meeß ninč tahap Koddö mata.
Niß sinna witwit wehl? sest igfa Meeß lehp; wata.

35 Sihs minne sinna kahs / ninč aja hehsti tagfa /
Daf hehsti tehha Töh / eth kül sa olet iwagfa.
Sihs anna armsaft Suh / ninč hačfa kangeft Kaila /
Kei koddö Pruthē kahs: ninč pehsta kaunist Baila.
Se Pruth sahþ feima ehl / needt töifet feitwat perra /
40 Ninč nutwat wehka / eth üg neist sahþ witut erra.
Sihs mindet mengema / eth pea kül sahþ nechtut /
Niß teije Menge kahs on Öhse Ajal techtut.

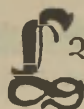
24 emmis = kuni | 28 Wehje kahs = väega | 33 mata =
magada (vrd. sm. ‚maata’) | 40 wehka = väega.

Georg Salemann.

Õnesooviluuletus

Ericus Beeckeni ja Elisabeth Telte pulmapäevaks 31. okt. 1642 raamatukeses „Nuptiarum solemnitate... Dn M. Erici zur Beecken... ejusdemque... Elisabetham zur Telte... In matrimonium legitimè sibi adsciscentis... Revaliæ...“ (1642). Käesolev tekst reprodutseeritud äratrüki põhjal, mis ilmunud „Verh. d. gel. estn. Gesellschafft“ XVI: 296 — 297, sääl antiikvas.

Uddina ninč Saga-Keelet

1642

Õõitvat teil feič heldet meelet,
Beigf ninč Bruhdt; úg igga fõnne
Pačub teile paljo õnne,
Laulab úhe Pulma-Luggo
6 Ommas feeles mõnda fuggo.

Tulle fahs Liefflandi mah-feel,
Õõita neil fahs finnu heh meel,
Ninč laš kuhlma hennes fõnne
Omma mah sees, pačma õnne.
Kuhle Sax nõhd tahs mahfannat

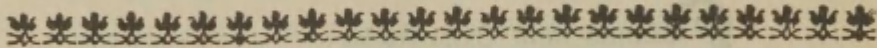
12 Kui fihn laulvat nohrt ninč wannat.

Se on nišarn Pulma-Luggo,
Kumbal eb on heutoti fuggo
Seft Siegf-armust, kui need nohret
Lactwat hehl meel need fuh-fohret;
Waid se offut Zummla Sannast

18 Pulma-Laul, kui fomb on wannast.

3 úg [trkv. ug | 9 hennes = enese | 13 nišarn = säärane, niisugune | 14 heutoti fuggo = heiti, kartust sugugi (?); vrd. L. Meyer: heutoti = õhveti (Verh. d. gel. estn. G. XVI: 297) | 16 fuh-fohret = huuled | 18 fomb = komme.

Oidēt terivēt Eļļo aigkas,
 Zūmmal hoidko teikes paigkas,
 Andko teile teik hēh tōideft
 Zhust, Hingest, autvust, hūideft.
 Zūmmal andko teil teik ōnnet,
 24 Kumbast David sihn teeb fōnnet.

Vaimulik laul.

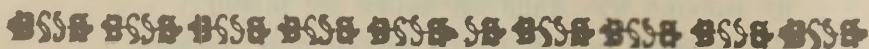
Ilmunud raamatu „Hand- Hauß- Und Kirchen-Buch Für die Pfarrherrn
 und Hauß-Väter Ehstnischen Fürstenthumbs ...“ Reval 1656, neljandas osas
 „Gliche Gebete Für die Ehstnische Gemeine in Lieffland... Rebal...“ 1655:32—34.

R Li Merre pēhl messap ninč toučap hend Wessī / 1655
 Kahs ninda keip Alma pēhl twaggade Kessi;
 Sehl ajawat Lainet hend / ōhet ninč toiset /
 Sihh tundiwat kahs sedda needt Ricket ninč Waiset.
 5 Ep tahap ūr Willekus ūrpeines olla /
 Waid Willekus foggup hend Hulka kaas tulla /
 Se toise ninč kolmande Risti pēhl joutwap /
 Ūr Kurbadus eñamba Kurbtusse nouwap.
 10 Ep olle kahs kautwamb sul Rahwo sihn Almas /
 Kut tahap so Naber ninč kannatap Silmas.
 Muš Hedda pēhl tullep se fibbedamb Hedda /
 Me waitwap ninč wišmatel surretap tedda /

24 Kumbast — fōnnet: järgneb Taaveti laul 128.

- Ke Kohrma fest Ristist on kauwa kül kadnut /
 Me Jummal on mõndforda temma pehl pandnut;
 15 Kus Haigkedus Seinade ehre sind heitap /
 Ninc siinul se Tappia Hambat sehl nõitap /
 Se surma / se nerrip sind / salwap ninc neelap
 Keic Ilmlicho Lusil ninc rõhmo sull keelap.
 Se tõidelic Rahwo ninc Rõhm on sehl Taitwas /
 20 Seft trõhstin ninc finnitan minna hend Waiwas /
 Ninc lohtan fahs wiiffiste Taitwase tulla /
 Kuß minnul fahp iggawest hehsti kül olla.
 Sihn johriwat Wee-pissarat mõndforda Silmast,
 Och tulle doch Jesu! Mind sahta sihdõ Ilmast!
 25 Kus Surma-Lund joutwap mul liggimbal totta /
 Sihs lasse need Englit mo Hingefest wotta /
 Ninc hennese Kehde pehl wiija siht ülles /
 Sehl Taitwa sees jehda se Abrami Gålles /
 Se findlamba Rahwo ninc Rõhmo sees icas /
 30 Keikfuggofest Taitwafest Hühdest kül ricas /
 Sehl ellada emmis se wihtmsemba Kochto /
 Sihs peap mo Iho fahs hoizma kut Kochto /
 Me siiddes se Hinge on essanut enne.
 Ninc ninda kudt Joppil on rõhmolic kõnne:
 35 Eth Muldast fahp toufma sesamma mo Kehha /
 Se Nahha kaas üchte mo hennesje Leeha /
 Seft Hingest sihs ellatut / taitwase lehma /
 Sehl mõslembat iggawe Rõhmo sees jehma.

13 kadnut = kandnud | 16 Tappia = surm | 19 tõidelic = tõe-
 lik | 27 Kehde = käte | 30 Hühdest = varandusest | 34 Joppil
 = Hiipil | 37 lehma = lähme.

Johan Sebastian Markard.

Muffmunterung zur Dankbarkeit An Eifland
Für die Ausbreitung des göttlichen Worts daselbs.

(Liivimaa ergutamine tänulikkusele jumala sõna
levitamise eest säälsamas).

Laul on ilmunud raamatu „Hand- Haub- Und Kirchen-Buch Für die
Pfarherrn und Haus-Väter Ehstnischen Fürstenthumbs . . .“ etc. Reval 1656, kol-
manda osa „Neu Ehstnishes Gesangbuch . . . etc Reval . . .“ 1656, eesotsas.

1.

Liflandi-mah / och! mellesta /
Me Jumal Sul on teenut
Kuß Lemma helde Armo ka
So pehl on uhest nehnut /
Ninc annap nõhd Sul rickalist
Se põha Sanna / eth Sa wißt
7 Woit õnsaq fihtut sahma.

1656

2.

Kus need Papistit ellasit
Sihn Mahle wannas Nigkas /
Needt walschit Mõttet waiwasit
Se Kircko teides Paigkas ;
Se Mucka-Hulck ninc Oppijat
Sihn ollit üppris ussinat
14 Need kuhlja-Lapsit pettma.

4 uhest = uesti | 8 Papistit = paavsti-, katolikuusulised |
12 Mucka = muuga, munga.

3.

Núhd paistab sinno Kirfulle
 Se puhhas Jummla-Sanna
 Nind hõigep / kastvap jergleste;
 Och! ke woig tassel panna /
 Ke 'poleg kui need Pilckijat /
 Ke sedda Sanna laitawat
 21 Nind Lõdde errakeelwat.

4.

Eislandi-mah / núhd tunnet Sa
 Se keide Alma-Lohja
 Ni kichtma sihn kut Saramah /
 Se kirck sen Jummla-Boja
 Nind põha Waimo autvustap;
 28 Núhd Jummal Sul kaks tutvax sahp /
 Kus Sa ni tassast laulat.

5.

Och Jesu! jeh Sa issi sihn
 Nind hoida sinno Sanna!
 Laß ilma Kahjo / ilma Pihh /
 O armas Taitva-fanna /
 So pißto Hulda ellada /
 Nind Hingamisse lõida kah
 35 So Tihba-Warjo alla!

6.

Ep anna Lubba Kurratil
 So Kircko tühjar tehha;
 Kus sina kaitget / sihs on kül;

32 Taitva-fanna : pühavaim.

Keid' Ilm woip sedda nehha /
 Eth Sinul on suhr Uffinus /
 Eth mitt' se põha Koggodus
 42 Sahg ricktut Werri-foirast.

7.

Se twaine Rahwas / kumb sihn on
 Ni monnes suhres Heddas;
 Needt Tallopojat / kenne Hohn
 Ep kõlbap Saga Süddas /
 Need sahtwat fest suhr' Hehle ta
 49 So Armo / Jummal / kiltada
 Geht Laitwa-Hohne siddes.

8.

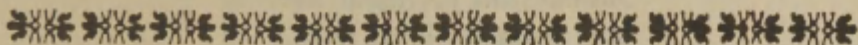
Geht ees nõhd olle tennalid
 Eiflandi-mah / so Jummal /
 Ke on neil Waggal wastodid
 Neil tarkal nincl kaks Kum'al.
 Ke Jummla tennap / temma teep /
 56 Eth Jummal temma pehle neh
 Nincl idas ennamb aitap.

Aus guter Wolmeinung feste dieses

Johan Sebastian Markard /

von Schweinfurth aus Franken / bißhero der
 Rathschule in Reval gewesener Rector / anih
 berufener Pastor auf Oberpahlen in Eifland.

52 wastodid = vastutulelik | 57—61 Aus — Eifland: Häsoovlikult
 kirjutas selle J. S. Markard Schweinfurth'ist Frankimaalt, endine
 linnakooli rektor Tallinnas, praegu Põltsamaa õpetaja Liivimaal.

Martin Gilläus.

Ein Lied vom Ehestande.

(Laul abielust).

Ex. Joh. 2. cap.

Kirikulaul ilmunud raamatu „Hand- Hauß- Und Ktchen-Buch Für die Pfarrherrn und Hauß-Väter . . .“ etc. 1656, kolmandas osas „Neu Ehtnißches Gesangbuch . . .“ etc. Reval . . .“ 1656 : 73—76.

W Onni Abbi Esso Iaitap:
Dā se on ūr kurri Wihs;
Kurrat sedda tehha aitaþ /
Hoidkem hendes se ees sihs /
Christus sedda autuustis /
Imme Lōh kaas finnitis /
7 Kui Johannes ūtleþ.

1656

Gana Linnas Galilæas
Ūrford techti Pulmat kah /
Sehl Maria olli sehās
Berre Naifex fundmatta /
Christum ninč Apostolit
14 Beigf ninč Bruht kahs kuzufit
Abbi Esso Autuþ.

Wihna puhdmas ūtlis Emma /
Wihn se loppeþ / Hedda Kehs;
Christus ūtlis twasto temma:
Alita sinna Hedda sees;

Enne 1 *Ex — cap* : Johannese evangeeliumi 2. päätüki järele | 15 puhdmas = puudumas, puududes.

Minno Uic ep tulnut weel /
Mis fa opma tullet eel?
21 Kùl ma tehñ / mis iwaja.

Emma kostis mitte jelle /
Oge warfi olli iwaid
Utlis aggas Sullasille:
Tehket / mea kessib teit.
Wessi Kruhfit ollit fehñ
28 Juda Kombe perrast weel /
Neidt kess Christus tðita.

Wahta me fehñ sündis Immet;
Wihñag warfe sai se Wett /
Christus hühdis nende Nimmet /
Kessis iwija Kaffri Kett /
Se ep tehdis mitte kust /
Maigma olli temmal Lust /
35 Kehkis Beigful ninda:

Iggamees tohp ehmalt ette
Pulma Rahtwal / me on heh /
Sinna annat alwamb Kette /
Mea mitte haakap Beh;
Se se se on armas Wihñ /
Sedda paljo on kahs sihn /
42 Mis fa ollet teenut?

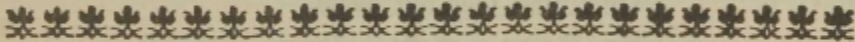
Ke fehñ Abbi Eslo Iaitap
Bosse Christi Söbber mitt /
Christus Abbi Rahtwa aitap /
Uuwustap needt pehlefit;

25 mea = mis | 32 Kaffri Kett : pulmakorraldaja (sk., Schaffer's) kätte.

49 Erra karta hendes nõhdt /
Ke ivoip mitte ella muhdt /
Ustko Abbi Eslo.

Kus sull on üg tühhi Tasso /
Monni Ussi puhdup sehl /
Christus aitamas on Tasso /
Lohhta aggas temma pehl ;
Christus Tarivet hehsti nehþ /
Wessi temma Wihnag teep /
56 Murre Rõhmug kehnap.

Seisa armas Jesu Christe
Igas meije Maja sees /
Sihs kahs seisme kaunist püsti
Berre / Lapsset / Naine / Mees.
Tallust Kurrat' hirmota /
Sihs meij' ellam' Rahtwo ka /
63 Ninck se ees find sihtme.

Heinrich Göseken.

Helffft mir Gottes Güte preisen.
(Aidake Jumala armu kiita.)

Uueaastalaul raamatu „Hand- Haus- Und Kirchen-Buch“ etc. kolmandast osast
„Neu Ehstnishes Gesangbuch . . .“ etc. 1656 : 175—177.

Uhdt Jumla Armo sihtkem
O Kristi Rahtwas seick /
Ninck seickest Süddast hühdkem /
Seft nõdt on otze Uigt ;

1656

48 muhdt = muidu.

- Gee digke Nigf on nühdt:
 Gee Njht on Otza twotnut /
 Ge uhs on meile totnut;
 8 Sihs jettem twannat Sühdt.
- O moistafem doch Süddas
 Needt armat Jumla Lbhdt /
 Kui armsaft meitet piddas /
 Mis meitel teggi Hēhdt;
 Och olcfo Meele sees!
 Kui Jummal Hēhdt on annut /
 Keick Kurja twafto pannut /
 16 Ninck hoidnut Rahjo ees.
- Keick Kirctut üß'wel fandnut
 Ni fauni Rahwo sees /
 Meil Innimeffel andnut
 Ge Loituff' Jhho ees /
 Ni rochte Kehje faas /
 On Wilja jagg'nut twelja
 Ge Waino / Katfo / Nelja /
 24 Ep lasfnut olla Mahs.
- Meil temmast perral andtut
 On keick meij' Hēgitus /
 Kus sahþ meij' þehle pandtut
 Ge digke Nuchtelus /
 Ge fange Kochto ees /
 Sihs Hucksas olleg ammo /
 Ni meije Noutw kut Rammo /
 32 Ge Patto Roggo sees.

25 perral andtut = andeks antud.

So Iffalido Südda

Meil annap Armo weel /
Kus wottme Pattust tüdda /
Ninc lohtme Iesus peht /
Ke on se Wahhemees:
Sihš Pattut annap perra /
Se Nuchtluff' wottap erra /
40 Ninc jehp meil Hedda sees.

So Armo meije fihtme

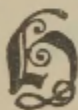
O Iffa suhrest Wehst /
Ninc Abbi meije hühdme
So Poja Jesu Kehst;
Ninc passum' heldest sind:
Meil Rahtwo lasse foita /
Ninc rochlest meitet toita /
48 Kut finna pacfut hend.

Mag. Gustav Joh. Laurentius.

Letnalaul

Keila pastor Anthonius Heiderich'i abikaasa Hedvigi surma puhul 22. sept. 1686. a. ilmunud teoses „Den Schmerzlichen Hintritt . . . Fr. Hedwig Sidoniae Wagnerin, Des . . . Herrn Anthonii Heiderichs . . . Herzgeliebten Eheliebsten . . . Betrauernten Nachfolgende. REVUE, gedruckt bey Christoff Brendesen“ (1686). Käesolev tekst reprodutseeritud äratrüki põhjal, mis ilmunud „Verh. d. gel. estn. Gesellschaft“ XVI: 304—312, sääl antiikvas.

Eh selle, lumb fiht hedda seesf

1686

Sahp aigkfast erramina!

Kumb Risti, Waitva, Murre eest

35 tüdda = tüdida, tüdineda.

Sahp Rõhmo sisse sinna!
Ke Surma ette Ello nehþ,
Ninet õgnes Jesu jures jehþ
7 See tovit ja õnsaq kõtma.

Et lasse mind, Ugypti-Mah,
So Hedda-Orgfust erra!
Ma tahhan teþs sind denima,
Eht olla sinno perra;
Sul posse Rahtwo Behtw eht Oh,
So jures Murre Wairo nint Eoh,
14 Oht, ke sahy otza nehha!

Denin ma sind weel eddespitt,
Nint kuhlen sünno Sannat,
Sihs pehsen minna sihsõit mitt,
Waid Totvotust mul annat,
Sa kõtmat omma Warra mull;
Et pidda sedda isfi full,
21 Nint lasse mind siht erra!

Weel ollen Wangi-Torni sees,
Ep olle Behsmist tehda;
Se Rist on igta Behtw mo ees,
Nint finnitap mind jehda
Kuj kautw pehn minna waine sihn
So jures nehma Waiw nint Bihn,
28 Nint Nutto-Leiba sõhma?

Jo münno Rehha tühjar jehþ,
Se raste tohhus anda;

17 mitt = mitte | 18 Totvotust = tōotust | 23 tehda = teada
26 pehn = pean.

Mo Jalgf ninf Kesfi rammar lehþ,
Ma túddin fohrma kanda ;
Mo Selgf on lijax kummarðut,
Mo Silm on Nuttufst kullonut,
35 Kvi kaurv mind Wangfis peat?

Gypti-Mah, finna Waitva-hohn,
Mind waise lasse minna!
Eþh finnul þisfut Rðhmo on,
Sihs lasse mind tocht finna!
Se Kanaan ma igfazen,
Ocht lunnasta mind JEsufenn!
42 Et fahgin fedda nehha!

So þohle, JEsu, Abbi-Mees
Ma tðstan omma hehle
Sefamma Risti-Waitva fees:
Ocht heita Armo þehle!
Ocht kuhle mind, mo armas Wend!
Mo þehle hallesta tocht hend,
49 Ninf usfo múnno hedda!

Jeh finna mul, kuj Mofes fehl
Neil Jæra'litrið olli,
Ke fúnno þðhha Sanna þehl
Neit heddaft þehstma [.] tulli,
Ke fedda Merre fahher lði,
Ninf nemmat kuitvalt lebbi tðj
56 Se Kanaan-Mah fisse.

Denida [.] folban ennam teps,
Mo Jgfast twannax jauan ;

38 Eþh [trkv. Eþt | 39 tocht = sk. ,doch', ometi.

Mis Nouvo mul on, ma waine Laps?
So pohle, Jesu, nouan;
Kus IEm ep pehstap, pehsta sa,
Ninf omma pöha Abbi sah
63 Mul Hingfamiesfet sahata!

Och totta, Armas Jesufenn!
Mis wibidat ni kautwa?
So jures Rahwo, Röhm ninf Önn;
Och pehta mind! och jaua!
Pehn ma sihs ilma asjata
70 So pehl ni kautwa lohtama,
Ninf mitte Abbi-sahma?

Neh, neh! Mis Sunno Sana sees
On kesätut üllespanda.
Eih sinna tahhat Hedda sees
Pehl Meelel Abbi anda;
Sihs aita nühd, mul Hedda on,
Mo Eihha, Patt, ninf Börfo-Konn,
84 Mo Hingfel Waitwa teetwat!

Ist' ollen minna kandnut faa
Kül rasche Rist ninf Hedda,
Nühd tahhat Abbi keelama,
Ninf annat mitte sedda;
Ma passun feicfest Süddamest:
Och pehsta Hedda-Orgfotehst,
84 Ninf kuhle minno Balwe!

65 wibidat = viivitat | 71 Neh, neh = näe, näe | 76 Börfo-Konn : vanakuri | 83 Orgfotehst = orukesest.

Uit-Zummal ütlen Zummalal,
Ke feicf on heste tehnut!
Ke kuhlep Baltwet Taitwa all,
Ke múnno Hedda nehnut!
Núhd lehen rõhmsaft reifima,
Et sahrin nehha Perris-Mah
91 Kumb IESus minnul sahtnut.

Wist, wiist, on sehl mul parramb Mouto,
Kudt hõhlas IEmas tehda;
Sehl, kus on selgte Luft ninf Auto,
On kindlamb Uuse jehda;
Sehl, sehl on heh, kus Zummal on,
Ninf IESus múnno Uuwo-Krohn;
98 Seperrast tóttan sinna.

Uch kus mo Eslo-Maja jehp?
Kes se ees Hõhle fannap?
Kes waisel Lesfel Abbig lehp?
Kes Lastel Urmo annap?
Teh sedda armas Zummal Sa,
Ninf Armuft nemmat paimenda,
105 So Poja IESu perrast!

Gypti-Mah, jeh núhd úgi füll,
Mo IESus mind núhd púap;
Ma kuhlen teps so Patto-Bill,
Kumb hullust Meelest húap;
Sa oslet fül mind waitwanut
Ninf Nutto-Leibas piddanut
112 Núhd sinnust sihskit lachfun.

86 tehnut [trkv. thenut | 93 hõhlas = õelas | tehda = teada |
103 Teh [trkv. The | 104 paimenda = hoia.

Nühd aita, Jesu, kōndima,
 So Riit mul Raikar anna!
 Eth ollen nõdder reifida,
 Mo Hing so Kehjes kanna!
 Sihs lehhen So tah eddase,
 So kũlgte lebbi Idijan Tee,
 119 O Rõhm! ma nehn jo Taitva!

Ei mũnno Keel woip Rõhmo ees
 Se rehka, me Silm wahtap;
 Se, mea negfin Usco sees,
 Mind fehjepitte sahtap;
 Ma nehn nõhd omma Jesukenn,
 Kaks põhat Englit, Uuto nink Õn;
 126 Woy! woy! mis Biddo Taitvas!

Rõhm olko sel, kel Õnn on fehš;
 Ma pehsin Murrest erra;
 Ma lessin Jesu Rũppe sees,
 Nink ollen Temma perra;
 Mo Armat, erra Nuttfet mitt!
 Ma tullen õmber mittefit;
 133 Kũl sahte minno jure!

Jeh Tertve! Armas Kihlakon,
 Reik heh nink Uuto ette;
 Mo Jesus, te kũll rikas on,
 Reik maško finno fette!
 Se hoidko Sind, nink Kirko-Hohn,

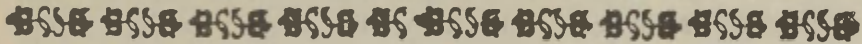
115 Eth [trkv. Eht | 116 Kehjes = kães | 129 lessin = laman |
 132 Ma tullen õmber mittefit = ei kao mina kuhugi (sk. ‚Ich
 komme durchaus nicht um‘).

140

Se andfo, me ful tartwis on,
Ni Hingf' kudt Jhho pohlest.

147

Núhd noudfó faas úr igfa Mees,
Et sahrit, erra tulla ;
Kui kautwa Wangfi-Lorni sees,
Núhd Battust tahhat olla ?
Dahf twotket úllesherckada,
Niní Batto-Unnest touseða,
Sihs walgfustap teit JEsus.

Adrian Virginus.

Ewangelium neljandel púhal Þeiwál / þerrást kolme
Runninga Þúha.

„Melje Jffanda JEsusse Kristusse Wasine Testament / Echl Jummalá Þóhá
Sónna jne. . . R3Q2 . . .“, MDCLXXXVI: 15—16 (Matt.: 8, 22—34).

Uní kui temmá Laitwa sisse aste / sis lágitwa
temmá Jüngre temmá þerrá.

1686

24. Niní náge / suhr Luisf tóssi Jertwe páhl / nida et
fah se Laitw Lainist saiie kattetus: Ent temmá maggas.

5

25. Niní ne Jüngre astsiwa temmá mannu / niní errátitwa
tedda úlles / niní útlitwa: Jffand / atwivito meid / meije
láhme hukka.

10

26. Sis úttel temmá neide twasta: Kuis teije ni þelgliffo
ollsete / teije weifo Ustja? Niní tóssi úlles / niní áhtwivárd sedda
Luhld niní sedda Jertwe; sis saiie fohalt wait.

3 náge = næe | 3 tóssi = tōsis.

27. Ent se Rachwas pand sedda Immeß / ninf üttel :
Mähranes se om / et Tuhl ninf Jerw temmal sõnnatootlik om?

5 28. Ninf kui temmá tolse pohle Jerwe tulli neide Gerge-
feenride Mah sisse / sis tullitwa temmá wafta kaß Kurratist wai-
watu Innimisse / ne tullitwa Haudu siffest wálja / ne ollitwa
wáega hirmsa / nida et kaß keafe sedda Teed es woi káiwta.

29. Ninf náge nemmá tennititwa / ninf ütlitwa : Mes om
meil finno ga teggemist / Jesu Jumjala Poig? Ollset sinna
sijá tulnu meid enne Niga waitwama?

10 30. Ent fatwten neide mant olli suhr Hulf Biffu Karjan.

31. Ninf ne Kurrati pallsitwa tedda / ninf ütlitwa : Kui
sinna meid wálja ajat / sis anna meile Lubba se Bea Hulga
sisse minná.

15 32. Ninf temmá üttel neile : Minge. Kui nemmá núhd
ollitwa wálja lánnu / sis lágitwa nemmá se Bea Hulga sisse.
Ninf náge / se tertwe Bea Hulf ajeti úlle se fóрге Berwe Jerwe
sisse / ninf kohlitwa Wee siffen erra.

33. Ent ne Karjusse paggesitwa erra : Ninf lágitwa Eihna /
ninf kuhlutitwa fik / ninf mes neide Kurratist waitwatuidega olli
§20 sündinu.

34. Ninf náge / se foggona Eihn lãß wálja Jesusse
wafta : Ninf kui nemmá tedda náijetwa / sis pallsitwa nemmá /
et temmá neide Pihrist erra lãhß.

7 tennititwa = tãnnitasid, karjusid | 10 fatwten = kaugel,
eemal.

Johann Hornung.

Jerusalemma Sinna hirmsaft Arraháwitamiffest
kumb neljakkümnel Alastal párraft Kristusse Laewa minne-
mist on sünbinud.

Võetud koguteose „Ma Kele Kõddo ja Kirgo Ramat... R3Q2...“ esi-
mesest osast, 1695: 269—284.

I.

K Li Aeg hakkas Kätte joudma / et Summal Jerusa-
lemma Sinna / ning Juda Rahwa päle omma iwimist
Wihha tahtis lasta káia / ninda kuida Protwetid ja Issand
Kristus isse neile áhtwerdades ollid enne úttelnud / siis on nisug-
5 gušid Táhte enne náhtud: Úks Satwaga Táht / ótsego Mõõk /
on Laewas náhtud / sefamma on tertwe Alasta Sinna kóhhal
seisunud / ninda / et iggamees sedda on náhnud. Mahla Ku
kahheksamal Páwal / kella úhheksa Aegus Ósel / otse hapne-
mata Leitwa Páitwil / on Summala Kojas Altari jures nisuggune
10 iwallus Paistminne paistnud / et iggamees mõttelnud Páwa
ollewa. Suur twafne kange Wárraw Summala Kojas seestpidid-
fel polel / kumba kahhekümne Mehhele sai tósta / kui temma
lahti píddi tehtama / ja feigepíddi Raud Luffo ja Rõngastega
olli finni pandud / se on ennast kuendal Tunnil Ósel isse lahti
15 ajanud. Jani Páwa Ku kahhekümne päle esimeffel Páwal
ommad Laewa al / ja Piltvedes Wanfrid náhtud / ning otsego
suur Hult Rúütliid ning Jallawágge tofko minnetwa / ja ósel
tapletwa sure Kárrinaga. Nelli Púhhi Lau páwal / kui Breestrid
Summala Kojas tahtsid iwalmistada / mis Púhhade Aegus tar-
20 wis olli / siis ommad nemmad suurt Múddinad kuulnud / párraft
on úks Háál kuuldud kiffendatwa: Lákki siit árra. Eht kúl mon-
ningad feda siis útlewad sündinud / kui se Ges potwa Tet feige

7—8 Mahla Ku kahheksamal Páwal / kella úhheksa Aegus
Ósel : 8. mail k. 3 hommikul, (p. o. 8. aprillil) | 14 kuendal Tunnil
Ósel : k. 12 öösel | 15 Jani Páwa Ku kahhekümne päle esimeffel
Páwal : 21. juunil, (p. o. 21. mail) | 22 Ges potwa Tet = vahetekk.

pühhama Paiga ees Jummalä Rojas Kristusse Kannatamisse
 Ujal on ärratattenuð. Üts Innimenne on sääl olnuð / kelle
 Rimmi olli JEsus Anani / ühhe altwa ning waese Mehhe
 Boeg / kui se samma Nelli Pühhil olli Jerusalemma tulnuð /
 5 siis on temma sure Hälega hüüdnud: Oh üts Kiffendamine
 kulub homiko / üts Kiffendamine kulub Ohto polest. Üts Kiffen-
 damine kulub neljast Tulest: Oh üts Kiffendamine kulub foggona
 Jerusalemma ning Jummalä Roja päle. Üts häddalinne Kaeb-
 minne tulles Prudi ja Beigmihhe päle: Üts Kiffendamine feige
 10 Rahwa päle. Ja ninda kiffendas temma Ööd ja Päwad / ning
 jooftis Hullo kombel mööda Linna. Ring eht monningad tedda
 kül Witsadega peksid / kummad sedda Karjomist kui kurjatähhen-
 damist Linna päle hääl Melel ei tahtnuð kuulda / siiski ei jät-
 nuð temma mahha ninda kiffendamast. Ja kui se Innimenne
 15 Ma Wallitseja ette widi / tedda Roma Linna Rahwas sääl
 pidbas / fe tedda Piitsadega ninda lastis peksa / et temma
 umbes Werres olli / ep olle temma ometi ühhegi Sannaga Armo
 passunuð / ei olle ka ühtegid We pissarad temma Silmist wälja
 tulnuð / waide temma on iffa kiffendanud sure Hälega: Hädda /
 20 Hädda / Hädda sulle / waene Jerusalemm. Sundja Albinus on
 tedda kui jampsiwa Innimest Raeruks pannud. Seitse Nasta
 järrestikko ei olle sesamma Innimenne mu Rahwaga ümber käi-
 nuð / waide on iffa üts ühheti käinuð / ninda kui Innimenne
 fe ommas Meles ühhe Usja päle allati mötleb / eht sedda puab
 25 ärramöttelda / ning on iffa ninda kiffendanud: Hädda / Hädda
 sulle / waene Jerusalemm / ei olle ka sest Kiffendamissest mitte
 ärrawärsinuð. Ugga kui Roma Linna Rahwas jubba Linna
 al olli / siis on temma Walli Muri pääl ümberkaudo käinuð /
 ja on iffa kiffendanud: Hädda Jummalä Roja päle / Hädda
 30 feige se Rahwa päle. Wimati on temma ka neid Sanno / mis
 enne ep olle temmalt kuuldud / sinna förtwa ütelnud: Hädda
 ka mulle. Ja otse kui se Sanna temma suus tweel olli / siis on
 temma foggematta Waenlastest mahha lastud / ja ninda ärra

20 Albinus : (*Lucceius*?) *Albinus*, maawalitseja Juudamaal
 62—64 (~ 65) a. p. Kr. s.

furnud. Neid ja muid Immetähthesid on enne nähtud / enne kui Jerusaleml on ärrahäwõititud. Nüüd tulleb ka fest Ärrahäwõitamissest ennesest kuulda.

II.

5 **K**ui Judaliffed / (ninda kui pühha Tehtwanus ütleb / Apost-
lide Teggo Ramatus VII Päätüt: v. 52.) kui Tapjad ja
Ärraandjad diged ning iwagga Kristust said ärratapnud / siis on
foggona Judaliste Runningriffus feige pididi iffa kurtjemaks lähnuud.
10 Üllemaad Preestrid affasid Wäkaupa ning Ülletohut teisile Preestrille
teggema / teiste Üllemade wahhel olli selge Wihtaminne ja
Kaddedus / ning feik Wallitfus hakkas lahtuma / ninda et nähha
olli / et se Wallitfussiga Järg peagi pididi teisiti tullesma. Ni-
sugguse Üllemade Tülli ning Wihtamisse pärrast / mis neil isse-
festes olli / affas monni Hulf neist ärratagganema / ja isse Seltji
15 kofko löma / se läbbi tehti mõnnesuggust Kurja / ninda et Raht-
wast rifoti ja tappeti / ni hästi Linna sees Jerusalemmis / kui
wäljas / ning feik Usji nähti ninda näitwa / et fesinnatse Rahtwa
Kirriko ning Kohto Wallitfus olli ümberlangemas. Sepärrast
läkkitas ka feiser Nero Sestusse Lorusse Juda Male / Judaliste
Wallitsejaks. Ja kui temma Judaliste wasta iwägga walli olli
20 mitmes Usjas / ning omma Ahnuft / Kõrtust ja Wallatust tagga
ajas / siis ajasid Judaliffed temma ärra. Kui temma pärrast
nendega sai sõddima / siis leidis temma omma Rahtwast wiis
tuhhat Meeft iwaja / mis Judaliffed ollid mahhalõnuud. Ninda
määffasid Judaliffed Jummala Järreleandmisse läbbi / et nemmad
25 ka Roma Linna Rahtwa wasto wotfid panna / ja tagganid neist
ärra. Algga kui Keiser Nero sedda sai tãda / siis läkkitas tema
Latwiusse Wespasianusse omma Poja Titussiga Siria Male.

5 *v(ersus)*: salm | 7 Runningriffus = kuningriik | 8—9 Ülle-
maad — teggema : End. ülempreestri Ananiase algatusel ja maa-
walitseja L. Albinuse loal rööviti preestreit neile kuuluv künmnis.
| 18 Sestusse Lorusse : p. o. *Gessius Florus*, Juudamaa maawalit-
seja 64 (~ 65)—66 a. p. Kr. s. | 27 Latwiusse Wespasianusse :
Titus Flavius Vespasianus.

Selsammal Ujal ommad foggona Homifo Maal kesugguffed
 Rõnned ja Sannumed káinud / et otse sel Ujal monningad Juda
 Maalt píddid tullesma / kummad píddid sureks ja wággerwaks tousma /
 ning teif Ilma Maad ennese alla sama. Eht se kú Kristusse
 5 waimoliffko Riffusse polest Edeks sai / kui Kristusse Nimmi (te
 Judaliste Soust on sündinud) feige Ma Ilma úlle sureks láks /
 siiski ommad monningad sedda nende kahhe Wespasianuste pále
 arwanud. Ugga Judaliffed selletasid sedda Kulutamist ennesest /
 ja mõtlefid omma Usja se lábbi ollewa táhhendud. Ming kui
 10 neile kolm Taplust nende Waenlaste wasta forda láks / siis láksid
 nemmad sureliffeks / tõstfid kolm Sda-Páliffud / ja láksid wáál
 ka Ustalonni Linna árrasama. Siis lödi neid kahhepuhhoga
 mahha / ning nemmad kaotasid (pále se weel / et need Sda-
 Páliffud hukka said) liggi kaksikummend tuhhat Meeft árra. Siis
 15 láks Wespasianus Keisri Sanna pále Kalilea Ma sisse / kumb
 olli wággerw ja riffas Ma Rahwa polest / rifus / riffus ja
 põlletas teif árra / ninda et Tapmiffel / Rifomiffel ning Põlle-
 tamiffel Otsa eiga Mára ei olnud. Siis said Judalissi mitto
 tuhhat hukka / ja tappeti úhhel hobil liggi wiiskummend tuhhat
 20 Sõtta kolbawa Meeft / ilma Naiste ja Lasteta / kumma alwa
 ning Maal ellawa Rahwast olland. Sõawággi ep annud fáál
 Urmo Wannale eiga Norele / ei raske Jalla Naistele egga Kátkis
 maggawa Lastele. Kuus tuhhat noort Meeft lákkitas Wesp-
 25 sianus úhhelhatwal iggaweste Orjaks Ukaja Male / sedda kitsast
 Maad kahhepolelisse Merre wáhhelt árrakaetwama. Kolmkum-
 mend tuhhat walmist Sda Meeft Judaliste fáast müdi sel Ujal
 Urra iggawest Orjaks. Wiis tuhhat ommad sure Hirmo lábbi
 ennast fóрге Kitwói Máált isse mahha kuffutanud / ja isse enne-
 30 selle Otsa pále tehnuud. Sel Ujal olli úks tark ja moistlik Mees
 Judaliste fáas / Josef Nimmi / se olli neil Breesstriks ja Páliffuks

1—9 Selsammal — táhhendud : neis lauseis on mõeldud
 juutide usku Messia tulekusse ja Josephus Flaviuse tõenduskatset, et
 oodatud Messias on Vespasianus | 5 Riffusse = riigi | 20 alwa = liht |
 24 úhhelhatwal [trkv. úh — úhhelhatwal | 30 Josef : *Josephus Flavius*,
 juudi ajaloolane, käesoleva kroonika kreekakeelse algteksti autor
 (sünd. 37. või 38. a., surn. pärast 100. aast.) | Páliffuks [trkv. Páliffuus.

Sõas / sefamma põggenes esimeffes Hirmus nattogesse Rah-
 twaga ühhe Nugo siffe liggi Zotabat Kalilea Ma Linna / säält
 jadi temma Kätte ja twidi Wespasianusse Kätte. Kui temma
 Wespasianusselle üttel / et temma weel piddi Keisriks sama / siis
 5 andis ta temmale Urmo. Ja sefamma Josef on sedda kirjota-
 nud / mis meie sest sündino Usjast teame. Kui se Kalilea Maal
 sündis / siis tulli üks kofko kootud Hult / julged ja rõõwojad Rah-
 twast Jerusalemmi Linna / need olli üks neid suremid Issandid
 kofko saatnud / et temma se läbbi keit Wallitsusse ennese kätte
 10 piddi sama / siis on taas paljo sallaja Tapmist Rõwimist ja
 Risomist Jerusalemmas olnud / ning keit on Rahjaks sündinud /
 ninda et se waene Lin feigepiddi on waetwatud. Sel Ujal
 ommad monningad Üllemad Preestrid ärratappetud / ning sagge-
 daste on Werd ärratwassetud / ka ofe Jummal Kojas. Josef
 15 kirjotab et taksteistkummend tuhhad parremad ja üllemad Juda
 Rahtwast sefinnase Mässamiffes on ärratappetud / ja nende
 Warra ning Kojad annetud alwa Rahtwale ja Soldaditelle risoda
 ja wotta. Mõningad motletwad Roma Rahtwast katwala Nougas
 sedda tehnuud. Ninda waetwati jo Jerusalemma / enne kui dige
 20 kibbe Usji weel temma päle tulli / kolmesugguse Häddaga / Roma
 Rahwa Sõast / Lahkomiffest ning feige suggufest Riust ja Tüllist
 Linna sees / ning tiggeda üleannetummast Issandist / kummad
 pettiffe kumbel mitto Hulka ennese Seltsi said / ennast Issandiks
 tõstitwad / ja Issanda Ulu pärrast paljo Werd ärratwallasid.

25 Kui sel Ujal Kadara Rahtwas Roma Rahwa twasto
 hakkas pannema / siis piddi Titus ruttustama Taltw Verist wälja
 tulla / ning wottis Kadara Linna ärra / ja temma Päärees
 Plaatsidus ajas kolmkummend tuhhad Kodanikko Pakko / kais
 30 tuhhad wottis temma twangi / mu Rahtwofenne ning põggenewa
 Hult upputas ennast ärra Jordani Jõkke / ja need Surno Kehhad
 läksid Jõgge möda alla Uswaltiteffe Järwe siffe / kumb kut-
 taffe Surno Järweks. Siis läks Roma Rahtwas sinna pole
 Jordaniid Maakaranni sadit / feiges Paigus Judaliste päle / ja
 saditwad neid sure Hirmo alla. Kui Taltw sai ärralähnuud / siis
 35 todi Wespasianussele Sanna Keitwadel / Sefaria Linna / et Nero

Keiser olli árrafurnud / siis walmistas temma ennast usfinaste /
 ja láfs árra Gesaría Linnast / ning kui temma keif Juda ning
 Idumea Rahwa Linnad sai árratvotnud (monningaid Linna-
 kesfi agga jái iwaja / kummad iwóra Sdatwá Káás ollid /) siis
 5 panni temma Roma Sdatwágge feige Linnade sisse / et temma
 ninda parremi ja nobbedaminne Jerusalemmi Linna / kumb úffi
 agga weel árratvotmatta olli / píddi árratvotma ja finni sama.
 Sel hatwal tostis Wespasianusse Sdatwággi teda Keisriks. Párrast
 láfs Wespasianus árra Egipti Male / ning jáált olli temmal
 10 Meel Italia Male minna. Agga se Sda / mis temmal Juda-
 listega olli / játtis temma omma Poja Titusse holets.

III.

21 Sga Titus láfs Jerusalemmi Linna alla / ning kui temma
 úhhe puhho ratfa iwágga liggi Linna ajas watama / siis
 ollets temma pea Judaliste Kátte sanud / ning pásis waewalt
 15 árra. Párrast teggi temma omma Xeri Kopusse júres / sinna sai
 wirft Maad Linnast / ning jaggas árra omma Sdatwá / et
 temma sedda Linna ennamb kui úhhelt kohhalt píddi taotama.
 Se iwahhel olli ilma ottata paljo Rahwast / feigelt poolt / fei-
 gist Linnadest Jerusalemma / Basja Púhhiks kofko tulnud /
 20 Jumjala Tenistust píddama. Pále se olli jo enne paljo asjato /
 úlle anto julged Rahwast ennast Jerusalemma Linna kofko kog-
 gunud / kumb Kalilea Maalt olli iwálja aetud / ning ninda olli
 kolm Hulka Rahwast Linnas / kummad úhte melist Wallitstust
 ennamista ning ennamista (ninda kui siis ifka súnnib) árrarikkusid.
 25 Úhhe Hulga Ká olli Jumjala Kodka / nende Pálit olli Eleasar
 Simona poeg / neid atwitasid need Selotid / kumb úks tigge
 ning katwival Rahwas olli / Koddanikkuid iwágga iwihkas. Linna
 allominne Ossa olli Johanneffe Ká / kellest keif Willitstus tulli /
 kenneft enne jo on útteldud. Páálminne Linna Ossa oli Simoni
 30 Ká / kel kaskúmmend tuhhat Idumea Ma Rahwast atwits

7 árratvotma [trkv. árratvotma | 21 úlle anto = üleanne-
 tult | 27 Koddanikkuid [trkv. Kaddanikkuid.

om / kummad sinna oßid kutsutud Selotide Wallatuffe ja Wá
wasto Linna kaitfma. Neift Wóraift ollefs Rahwas há Melef
jálle páfnud / agga ei woinud.

5 Kui Titus moistis / et fedda Rahwast Jerufalemme Linnas
wágga paljo ning liafs oßi / fiis ruttustas temma ja iwalmistas
ennast usfinaste Linna úmber piirma / ning Walli temma
úmber úllesheitma / ninda kui Kristus neile oßi úttelnud / fenni
kui fe Rahwas weel keif úhheskous oßi / et Nálg neid kótwemi
10 ja nobbedaminne píddi waetwama. Kui Judaliffed fedda nággid /
fiis púúðfid nemmad feigest Süddameft / ni paljo kui nemmad
fuutfid ja árendassid fedda teelda / et fe ei píddand Tituffesse
forda minnema / agga nemmad ei woinud mitte / neil ei olnud
úhtegid Ónne / Zummal iffe tahtis neile Otfá tehha pále / fe-
párraft ei fúndinud neile úkfigi Nou / ning nende ennese fáas
15 oßi felged Nido ja Túlli. Ning otfe fel hatwal toufis suur Máffa-
minne Linnas / et paljo Rahwast Zummalá Roja jures tappeti.
Jerufalemma Lin oßi iwágga kótwiwa ning finni / ja temmal oßi
kolm Múúr-Walli fel polel / kúft Linna píddi tuldama. Se-
párraft kúfás Roma Rahwas fure Wága Múri pále faja /
20 ning Tormiga Linna finna iwotta. Wimati fáið nemmad fure
Waetwa ja Tóga fe kahhekordse Múri árra. Selfamma Újal
furri Nálga Otfata Rahwas ninda kui Jofeph kirjotab. Úhhe
Leitwa Pallufesse párraft ommad feige furemad Sóbrad Mógaga
teine teift árraraionud ja píftnud. Lapsed ommad Wannemade /
25 Iffa ja Emma Su eeft ja Suuft Leitwa Pallufesse árrakíftnud ;
ei ole fiis Wend Óele / eiga Óbde Wennale Urmo annud / eiga
teine teife pále halleftanud. Úts Waf Iwíwi on paljo Rahha
makfnud. Mónningad ommad Weikfe Sitta fure Nálja párraft
fónud. Mónningad ommad Saddola Rihmo ning Mógá Tuppe
30 páált Nahfa árranárrinud ja árra fónud. Mónni on furnud
leietud / ja Heinad Suus. Mitto on Peldíffkuid árra otfinud /
ja Roja ning Sittaga púúðnud Nálja árraajada. Siis on iwágga
paljo Rahwast Nálga furnud / et Ananias Eleafari Poeg / fe
fel Waeno Újal Tituffe jure oßi póggenud / útleb / fadda pále

11 árendassid = arendasid, katsusid | 19 faja = saada.

viisteistkümmend tuhat Surno Kehha Linnas ollewa leietud ja mahha mattetud. Egesippus kirjotab et ühhest Warrawast agga mitto tuhat Surnud on wälja kannetud / et ni kaua kui Titus Linna al olli / kuus sadda tuhat Innimesi on ärrasurnud.

5 Judaliste Kå olli weel Antonia Lin / kumb finni ning kotowa Lin olli / ning Jummala Kodda olli ka weel neil / kummaft Sild Linna läks / sedda Linna finni wõttes nähti paljo ennamb Waetwa / kui feige teiste Paigus. Eht Titus kül hästi tädis / et Nalg Judaliesi Linnas wimati piddi ärrawoitma ja lõppetama /

10 siiski läks temmal Aeg iggatwats / sepärrast ajas temma Sda twägge wääl ning Tormil Linna finni sama. Eht se jures kül Hädda Waetwa nähti / siiski läks Roma Rahtwale feif Usji forda / ning Judalistel ei olnud Woimuft eiga Önne. Kui Roma Rahtwas se Linna said finni sanud / siis andis Passuna Puh-huja Passunaga Tähhe / siis tappeti feif Judaliffed ärra / kummad se Linna pääl ollitwad / monningad heideti Walli Muri päält mahha / moningad langsid isse furnuts / monningad päfid Öse Linna pakko. Pärast sedda läks Sdatwäggi kotowaste nende päle / kumma Kå weel Jummala Kodda olli. Titust öeldakse kül Jummala Kodda / Jummala Tenistusse pärast tahtnud rikkumatta jätta / agga Ots olli Kå / Jummal sünnitas sedda Usja ninda / et sääl ei piddand ühtegid Urmo Andmist ollema. Sest kui jo kaua olli mässatud ja tappeldud / ning Judaliesi Ühtwerdamiße eiga Manitsemiffega ei sadud / neid kindlamid Palko ärraandma / siis mõistis Sdatwäggi / et neid muul Noul sel Paigal ei sündinud woita / kui Näljaga / (agga se twottab paljo Aega) / eht Tuslega. Sepärrast twotfitwad monningad Sda Mihhed Tuld Jummala Kotta heita / se hakkas warssi pollema. Ja ninda põlles se illus / tõrf ja kallis Hone ärra / kumb suur ja tuttatw olli / ja tehti Tuhhaks. Need Judaliffed telle Kå päälminne

25 Linna Ossa olli / ommad muift Linna põggenud / agga suremb

30

1 sada päle viisteistkümmend tuhat: 115 000 | 2 Egesippus: *Hegesippos*, Josephusest moondunud nimi, mis esineb autori-nimena ühes IV. sajandist päritolevas Josephuse „Juudasõja ajaloo“ ladinakeelses vabatõlkes | 29 tõrf = uhke.

5 Hult sai neid Tulle ja Mõga lãbbi hukta. Preestriid ommad
 wãgga halledaste pallunud / et nende Ellule piddi Armo an-
 nema / agga sããl es olle Armo samist / Jummalã eiga Inni-
 meste jures. Titus on kostnud: Kui nende Jummalã Kodda ja
 10 Tenistus on ärrã hãiwituid / ei olle ka Preestriid tartwis. Jum-
 malã Kodda on otse kumnel Ruffi leitamisse Ku Pãtwal ärrã-
 põlletud / selsammal Pãtwal kui Babiloni Kuningas ennemuiste
 esimest Jummalã Kodda on ärrãpõlletanud. Ning se Pããiw
 on sel Jummalã Kojal dige Otša teggia ning õnneto Pããiw
 15 olnud. Sedda Alega esimeffest Jummalã Kojast ja temma
 Ællesehhitamiffest / mis Salomon olli tehnuð / Keistri Wespã-
 fianusse teise Wallitfusse Aasta sadit / mil se Jummalã Kodda
 futumats on ärrãhãiwituid / on ùksteistkummend sãdda Aastad
 pãle ùks. Agga sest Ajust mil se teine Jummalã Kodda jãlle
 20 hakkati ùlles ehhitadama / Kunninga Siruse teise Wallitfusse
 Aastal / on wiis sãdda pãle ùhheksaseitfemed kummend Aasta.
 Kui Judaliesi ninda waetwati / eht kũl ùffigi ärrãpãsemisse pãle
 ei woinud lota / jãitwad ommeti teised omma Mõtte pãle. Neil
 Pãitwil kui Jummalã Kodda ninda ärrãpõlletedi ja ärrãhãiwiti-
 25 tedi / on ùks hirmus ja halle Aesi Jerusalemmis sũndinud /
 mis jãrrel tulsetw Rahtwas waetwalt uffub. ùks aus ja rikkas
 suurt Suggo Emmand teiselt poolt Jordanid / olli Hirmo pãrrast
 mu Rahtwaga Jerusalemma pöggenend / kui Linnas ni suur ja
 30 raffe Nãlja Hãdda olli / on temma omma nore weikfisse Eapso-
 fesse Kãttist wotnuð / (kũl igga mees woib moista / missuguse
 Sũddame Walloga temma sedda tehnuð) / ja topnuð se ärrã /
 muist temma pannud kũpsẽma / ning sũnuð ärrã / teise pole
 temma pannud Sõameeste ette / kui need ùmberfaudo jooftid /
 ning Sõmist ottfifid. Agga Sõa Meestele on Hirm pãle tulnuð /
 kui nemmad sedda nãhnuð / ommad se waese Naise pãle hal-
 lestanuð / ja sedda Aesja Jerusalemmi Linna ùllemille Æffan-

3 es [trkv. ees; es olle = ei olnuð | 5 Preestriid [trkv. Pree-
 striid | 6 kumnel Ruffi leitamisse Ku Pãtwal: 10. augustil | 13—14
 ùksteistkummend sãdda Aastad pãle ùks: 1101. a. | 15 Siruse:
 Cyruse | 16 wiis sãdda pãle ùhheksaseitfemed kummend: 569.

disse fulutanud. Sefinnase hirmsa Usja lãbbi sũndis / et nemmad
 sest Pãtvaft affanud ennast Titusselle árraandma / ning ommad
 tulnud Titussfega kũnnelema ja leppima. Ugga sepãraft et nem-
 5 mad Rahhoteggemissfega iwãgga kauaks ollið iwibinud / ja siis
 weel Rahho ning Wabbadust passosid / kui nemmad juba Nãlja
 ja mu kumbega iwãgga ollið árrawaewatud / ei sanud nemmad
 uhtegid. Ja Lin on weel pissut Pãitwi waewal finni peetud.
 Sel wahhel on Mailma paljo Rahwast sure Nãlja-Hãdda ja
 Waewa lãbbi Linnast Waenlaste Leri iwãlja pũggenud. Siis
 10 on neid iwãgga alwa Raubaga árramũdud. Sel puhhul ommad
 Sõamihhed foggematta juhtunud nãggema uht Judalift ennesse
 ommast Sittast Kulðpenningid noppitwa / kummad temma ennesse
 sisse olli neelnud. Siis tousnud sedda maid uks Kõnne Sõa-
 meeste seffa feige Leri / et Judaliffed / kummad Leri ollið pũge-
 15 nend / ollið Kulda ennesse sisse neelnud (sest monningassi olli /
 kummad usfina Árraotfimisfe pãrrast muud middafid ei woinud
 árrawia kui Kulda / egga woinud Sõameeste eest sedda peita.)
 Sefinnase Kõnne pãrrast leitafid Sõamihhed uhhel Osel ennamb
 kui kahhetuhhande Judaliste Kõhhus lõhki / et nemmad mõtlesid
 20 feige Judaliste Kõhhus Kulðpenningid osletwa. Ning neid oslefs
 weel ennamb lõhki leigatud / kui Titus ei oslefs lastnud hũda
 ning keelda et Wangi ei piddand tappetama. Wimati siis woeti
 Jerusalemma Lin árra / ja siis ei annetud Norele eiga Wan-
 nale Armo / siiski on hũetud / et rammotoma kehwa Rahwale /
 25 kummad ei suutnud Sõa-Riista piddada ning iwasto panna /
 piddi Armo annetama.

Ninda risoti / sũttitadi ja põssetadi foggona Jerusalemma
 Lin puhtaks ning sutumaks árra; Suremb Osfa Linna kiffoti ja
 hãwõtitedi hirmsaste árra. Monni Hone jãeti seisma Roma
 30 Rahwa Sõa Meeste Warjufs / kummad sinna pandi sedda
 Maad wahtima; Ka muud tũhjad Riitwi Honed ja iwõgad
 Tornid jãitwad seisma Tãhhefs ning Tunnistussefs / et saal olli
 Lin ennemuiste olnud. Ninda on Jerusalemma Lin árrahãw-

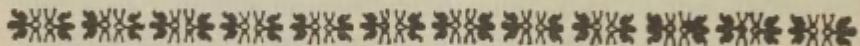
10 alwa Raubaga = odavasti | 16 woinud [trkv. woinnud |
 31 iwõgad = võikad.

5 witud / ja futumaks ärrariffutud / kolm Naddalad enne Mihkli
 Päwa / wiendel Kuul pärrast seda Aega / kui Waenlanne
 esiti temma alla olli tulnud. Wangi woeto Rahtwa hirmsa
 surest Hulgast läffitas Titus seitseteistkümmed tuhhat walmist
 10 noort Meeft Aleksandria Linna iggawest tenima / Kitowi kandma
 ning muud rassed Eödd teggema. Paljo Judalissi müdi alwalt
 ärra kui Karja. Kaks tuhhat jaeti sinna ja tänna ärra Roma
 Rigi Maie sisse / et neid wahhest sure Härrade wödraspeul
 Rahtwa Immeis ja Watmisses Metsaliste ette pididi heidetama
 ning ärrakiffotama. Ellawid Wangisid on teigis sanud ühheksa-
 kümmed päle seitse tuhhat / ehk siis / kui esmalt Linna alla
 tuldi / kül kümme kord sadda tuhhat Innimest Linnas on
 15 olnud / kumbe suremb Ossa wödras Rahtwas olli / kummad ei
 olle Linna Ellajad olnud / siiski ollid teif Judaliste Soust ja
 Werrest sundinud. Kui Titus sure Wä ning Auoga Jerusa-
 lemme Linna fai ärrawötnud / ärrapösetanud / mahha kiffund
 ja ärrahätowitanud / siis panni temma monningast Söa Meeft
 fedda Maad hoedma / nende Maie pärrast / kummad sääl
 20 ümberfaudo ollitwad / ning läks isse ärra Söawatäega Eutwati
 Böele; sest ni kaugele käis sel Ujal Roma Rigi Raja. Ugga kui
 se kange / tuttatw ja pühha Jerusalemma Lin ärrahätowitedi /
 siis arwati fedda Aega Alma Algmissest nelli tuhhat / päle nelli
 neljat kummend Aasta. Roma Linna Algmissest olli kahheksa
 25 sadda päle kolm kolmattkummend Aasta. Kristusse Kannata-
 missest fai sinna sadit nellikummend Aasta. Ninda on Jeru-
 salem / teige tuttatwamb ja üllemb Lin teige Homiko Maal
 ühhe hirmsa otfa sanud.

30 Ni rasteest ning hirmsaste on Jummal omma pühha Jum-
 malikko Sanna Bölgjaid ja Naerjaid sundinud ja nuhhelnud /
 ning on se läbbi teige Ma Imale ühhe Mällestusse Tähhhe ja
 Manitsusse annud / et igga üts Jummal Wihha ning Sundi-

10—11 ühheksakummend päle seitse tuhat: 97 000 | 14 El-
 lajad = elanikud | 22—23 nelli tuhat päle nelli neljat kummend:
 4034 | 23 Algmissest [trkv. Algmissest | 23—24 kahheksa sadda
 päle kolm kolmattkummend: 823 | 29 sundinud = karistanud.

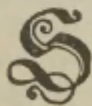
5 mist peab kartma / ning Jummal ja meie Issanda Jesusse
 Kristusse Tundmise pole ennast pöörama. Sepärrast peab igga
 üks isse omma Meles usfinaste se päle mõtlema: Kui Jummal
 10 sefinnase omma Rahivale ei (ol)le Armo annud / kummale temma
 mitto kallist Tootust olli andnud / kumma saas mitto kallist
 fuurt pühha Protveti ning Wannamad on olnud / kumma
 Issand Kristus isse omma Innimesse Olemisse polest on sündi-
 nud ja tousnud / et temma paljo ennama ning kotoiveminne muud
 15 Rahvast sunnib / kellele temma selgest Armuft omma Jumma-
 likko Tundmist ning kallist Armo Öppetust on annud / kui nem-
 mad tedda se eest ei tanna / ja sedda õiged tõsist Jummal
 Tundmist ning Tenistust ärrapõlgavad / ning fange Südda-
 mega naertvad ja mahha jättavad / ninda kui Jummal parrako
 20 kül näitse meie saas sündiva. Sepärrast piddagem Jerusalemmi
 Dinna Ärrahävitamist allati Meles / jättem Patto teggemist
 mahha / ja pöörgem teigest Süddamest Jummal pole / ja
 pallugem ifka / et se armolinne Jummal ning Issand sefinnasel
 häddalissel Ajal meid ja meie Maad nisuggusse hirmsa Sund-
 missa eest armolikkult hoidko / meie Issanda Jesusse Kristusse
 pärrast. Amen.

Mathias Lemcken.

Õnnesoovisalmik

Heinrich Christianus Wagener'ile selle ladinakeelses väitekirjas: „*Dissertatio philosophica de trinitate Platonis et Platoniorum.*“ Dorpate, 1696.
 Lemckeni tekst siin A. R. Cederbergi „Kaks eestikeelset mälestusmärki Tartu-
 Pärnu ülikoolist Rootsi valitsuse ajal“ järele, Eesti Kirjandus 1921: 339.

S U rühit Sõbber nüüd se tarca Mäe poole
 Sääl kün se Tarcus omm kumb Alma pääl ei koole.

1696

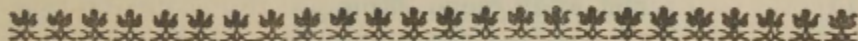
2 Sääl [arv. trkv. Sää | kün = kus.

Sa neüdat hendast hääst se Pindi Mäe pääl
Ninck lebbi Tarcufst ka : sa tõstat omma häääl.

5 Nüüd rõmusta hend Soameest
So Nimi ellab iggatvest.

Sedda tweidi firjot omma mellestusfes

Mathias Lemcken.

Anonüüm.

Carolus XI. matuselaul.

Raamatukesest : „Neye Armoliffo ning õnsa Runninga (*Carl XI.*) Mattuse-
Laulud“. Reprodutseeritud J. H. Rosenplänteri ärakirja järele Õp. E. Seltsi
arkiivis (MA 60).

Se wiisi perrä : Kui nüüd paistab meie tauniste.

1.

Nüüd murreta kii meije ma
Meie twagga Ruodsi Runningat
Carolust ügtõistkümnest
sest temmâ teggi õigust meil
5 ninck saat meid kiffe õigil Teil
jât perrâst kohhut kümnest
ninck kussel
Ja nuussel

1697

3 Pindi Mäe pääl : Pindos, Apollonile ja muusadele pühit-
setud mägi | Pärast 6 mellestusfes = mälestuseks.

1 murreta = leina | 3 Carolust [kk. Carolust | 5 kiffe =
= kõiki | 7—8 $\frac{1}{2}$ kussel Ja nuussel = kuulates ja trotsides(?).

10 Rahwa perrá ajje árra ússe fohhut.
Ent armo temmá jásse toivut.

2.

 Eht fa kúll mõnni útlep weel
 Kel om jo fohhalt Nummal meel
 mes háád om ta, meil tennu.
 Et meije teddá Veiname.
15 ninf teddá tagga iffeme
 kes om ta armo nánnu.
 Ent töttest
 Mo-möttest
 Om se Eðifi
20 mes ma löifi temmá Armuft
 Ei olle fiin olnu temmá faarnuft.

3.

 Se Carel úhtöistfúmness
 låtj meist núüd árrá iggátvefs
 Útte õnsa furma lábbi
25 Kes núüd kúl tahhab útteldá
 ninf temmá armo fallada
 felli olgo fohhalt hábbi
 Ent tulle
 ninf kulle
30 feddá hirmu
 ninf fa armu temmá fáest
 Et ta hoifs meid ommafs wáefs.

9 ajje = ajas | 10 toivut = töotas | 12 fohhalt = päris |
22 Carel [kk. Carel.

4.

35 Es olle tenno Jummalal
 meil sõtta mitte temmâ all.
 Ent om meid Rahhun hoidnu
 Râand sõdda wâffe arrâ jâll
 kumb wâi kül tulla meije pââl
 Me ollem Rahho lõidnu
 minna
 40 sinna
 fittem teddâ
 ninf ka seddâ, mes ta tennu
 fest meije [meije] ollem armo nânnu.

5.

45 Se Kuningas om mõttelnu
 Kui temmâ me pââl mõttelnu
 et Piddi meile sama
 Jummalâ Sõnna selletus
 ninf temmâ õige tunnistus
 kumb saab meil õnne toma
 50 and
 pand
 foli sija
 ninf kâff wijâ üttelisse
 fit ne laže foli sisse.

34 sõtta = sõda | 37 wâi = tahtis | 44–48 Se — tunnistus:
 Karl XI. poolt 1694. a. Eesti- ja Liivimaal maksma pandud rootsi
 kirikusäädus, mille järele m. s. karmilt nõuti protestantismi kuu-
 lutamist Augsburgi usutunnistuse põhjal ning maalt väljasaatmise
 ähvardusel ära keeldi igasugune kõrvalekaldumine sellest | 51—54
 pand — sisse: 1687. a. maapäeva otsus rahvakoolide asutamise
 kohta | 53 üttelisse = kohe.

6.

55 Es olle enne teddâ mitt
 Me Rahival Tarkust üttekitt.
 Ent Tenno Jummalalle
 Kes seddâ iffes ennetees
 et nõud woib egga Tassomees
 60 hâad oppust Kummalalle
 Anda
 fanda
 et ta iffes
 mitte-Tiffes ei sa Jâmâ
 65 Enge ennâmb Targas sama.

7.

Est mõnne kül seddâ kelitvâ
 Ja temmâ waista Panniva
 nin' wâitwa teeldâ ärrâ
 Es holi temmâ sifiti mitt
 70 Ent kirjot iffes pälekitt
 Üts firri tõise perrâ
 Et nåtti
 nin' tetti,
 mes ta kâstnu
 75 nin' om pâsnu meid fest waitwast
 Wai meile fata Rõmu Taitwast.

8.

Sepârrast om se meije Sûud
 Et meije teddâ Tännâm nõud

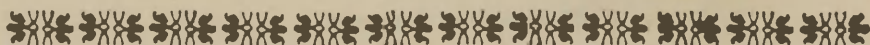
58 ennetees = enne teadis | 64 mitte-Tiffes = harimatuks |
 65 Enge = waid.

80 ninf iffes melen fannam
 Seddâ[.] Armo mes om jätnu tänn
 Se feå om nuüd fåål üllewån
 ninf Tenno tålse annam
 lâffem
 teffem
 85 Juttustamist
 Autvustamist Oppijasse
 Meje twagga Kunningasse.

9.

90 Oh olle **ISEAND** armogan
 fa fifi iffes meje man
 et meje hâste woime
 So **ISEAND** Jummal armasta
 ninf iffes üllestunnista
 et furja meje teime
 Eya
 95 Eya
 finna Doijet
 ninf fa toijet õnne mulle [mulle]
 Se eest fittus olgo sulle.

80 tänn = siia | 94 Eya: interjektsioon | 96 Doijet = löid |
 97 toijet = töid.

Anonüüm.

Pulmalaul.

Reprodutseeritud käsikirjast tehtud päevapiltliku ülesvõtte järele. Käsikiri leidub S.S.S.R-i Tead. Akadeemia raamatukogu välismaaliste käsikirjade osakonnas: *Manuscripta*, ^{XXL—} : 255—259.
II

1.

Q Armaß kalliß küldene Wend [.]
Ep sa oslet kuhlnut End [.]

4 küy ned pillit hüedatwatt
pillü nappat pillü nappat kuletwatt.

2.

8 Minna ossen kuhlnut küll,
Meite killaß hüeap pill,
minno hüet pulmalle,
Johma heyle, Johma heyle Behwale,

3.

12 Tulle sa mo armaß Wend,
twietwitakem hendes end,
Pulma Roek on Walmistut.
keif ohn hesty, keif ohn hesty Ehetut,

4.

Saiat factut ossut Wien,
fil mißtarbiß ollep sien,

XVII. sa-
jandi kol-
mas vee-
rand.

2 End [Kk. End = mitte | 8 heyle = hääle | 10 end [Kk.
hend (vrd. rida 2) | twietwitakem — end = ärge viivitage mitte |
11 Roek = roog | 12 Ehetut = ehitud.

16 fahllat, fahnnat D̄ynifut,
k̄upfetut k̄upfetut ninč fehtetut.

5.

20 Saia Wannamb h̄uap fahß
Tuffet pulmal, R̄ohm fest tahß
Nalia heitap pruht ninč peicf
R̄ohmuß olfut W̄ohrat feicf.

6.

24 Ḡohfet J̄ohfet kaunifte.
Tanzifet fahß pahrieste,
fenni kuie see kuckte heell [.]
kuhltag (,) r̄ohmsat olfut wehl,

7.

28 Bergfet Jallat kanfeste
Wasto mad ninč tantzife
Neyzidel anfet Zuh̄d
Sedda techtfet mitte muh̄d (.)

8.

32 Nende nore rahwale,
prutil ninč faß peyfole,
Sotwikem feicf s̄uddamest
Rahwu Jummal Īpa fest,

15 fahllat — D̄ynifut = kalad, kanad, oinikud s. o. oina-
liha | 16 ninč [Kk. nicf | 17 Saia = saaja | Wannamb [Kk Wan-
nannb | 18 tahß [Kk. thafß | 22 Tanzifet [Kk. Tanzi fet | 23 kuie =
= kui | 27 Neyzidel [Kk. Ney Zidel | 28 techtfet = tehke | 30 prutil
[Kk. prutie.

9.

Nende sohla ninč Waii nap
osse hâppu tahrie kap,
Kuckie oddra kahra sahltw.
36 Jetko Jumal, Jetko Jumal Sui ninč tahltw.

10.

Armaß Wend nied olctut kiss
Kahwtul olctut rõhm ninč piss
Tulle sinna minno kahß
40 Lehme ože, Lehme ože macfama.

Finis.

33 Nende — nap = nende soola ning vôi napp | 34 hâppu =
= hapu | 36 ninč [Kk. nic | pääle 40 Finis : lõpp.

XVIII. aastasada

Prod: Perra: in cons. ecc: d: 23 Martij 1708

<p>Ulike Inimete Auto läbi</p> 		<p>Ulike Inimete Raudse läbi</p>
<p>Ulike Ohari ga</p> 		<p>Aggavest täidetud</p>
<p>Häädast päädetud</p> 	<p> Sellele Põlvale Jehuse Kristuse Uue Testament. Kumb Põlvale tõlge Jesus ja Kristuse sõnadest ja muistest Evangelistidest ning apostolitest on ühest sõnast ja ühest hingest tõlgetud. </p>	<p>Ello saanud</p>
<p>Kui Uuehinnud</p> 		<p>Tõus täidetud</p>
<p>Wata</p> 	<p>Oppe</p> 	<p>Mällista</p>

Uue Testamendi eestikeelse tõlke n. n. Stokholmi käsikirja tiitelleht.

Johann Daniel von Berthold.

Kuio Ärrafelletamine.

Võetud käsikirja „Meie Isjanda Jესuse Kristuse **Uus Testament**. Kumb Pärast Isjanda Jესuse Kristuse Sündmist, Pühhist Ewangelistist ning Apostlist on ülestirjutud. Agga nüüd Ma Keel üles pandud. 1705“ eesotsast. Luuletuse otstarve on sama käsikirja tiitellehe joonistust seletada (vt. eelmine lhk.).

S olnud Laewast, egga Maad, ei olnud Alega tåda
 Kui Jummal Isja, Boeg, Ja Waim, wot Algmisjes
 feik såda.

1705

Et Inglid, Laewas, Pääw, Ku, Tähhed üllewel:
 Et feik Ma-Ilm, Ja Lomad feik se Ilma pään,

5 Said Sannaga. Waid Innimest on temma Nullast Ionud,
 Ja omma Pallefs Öigusjes, ni heldest ette tonud.

Waid Adam Ewaga, need wotfid efsida.
 Sõid Keeldo Puust, sepärraft piddid surrema.

10 Seft tulli Pat, ja Pattust Surm, feik Sugguwoõsfa püle,
 Sijs tulli Hallestuft weel ommetiggi Loja Mele;

Se Isja ainus Boeg, se piddi Laewast tullesma,
 Ja feige Ilma eest, suurt Werrist Waewa någgema.

2 wot = võttis | 5 Said Sannaga: loodi sõna läbi.

Sai Innimesseks Mariast; läks wiimselt surma sisse.
Ja päästis Huffatusse seest se Waese Innimesse.

15 Ja ninda, kuidas Ohwrides on temmast tähhendud
 On meie Önnistus nüüd temma läbbi täidetud.

Se Jummal Poeg, te töest on ka dige Innimenne,
Tous Surnust üles ellama, kui olli üttelnd enne,

20 Läks Laewa nähtawal, ja sadab feiki Laewasse,
 Meid, kummad Usfus temma päle lootivad kindlaste.

Waid need, mis Kurja Tööd, ja Patto-Teed sijn armastawad;
Need ommad need, mis ennes Balgaks Ranged Nuhtlust satwad.

 Eks Esjimenne IIm se läbbi ärra-upponud?
 Se läbbi on Jerusaleem ka ärra-härowitud.

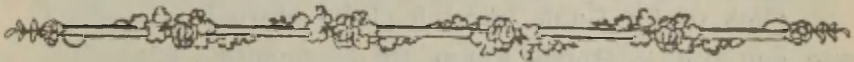
25 Sepärrast wata taggase, mis Jummal enne tehnu, d,
 Ja kuidas Nuhtlus neile saand, te Önnistust on nähnu, d,

 Ja sijski põlgnud. Öppe ka, nüüd tundma Aegfaste,
 Mis Jummal heldest Jesuses ka pakkub sinnule.

30 Ja sedda mällest a, et se, te Armust lunnastanud,
 Meid Ristis, omma Werrega, on nüüd feif Woimust sanud,

 Ning tahhab Wijmsel Päwal feif Ma-Ilma fundida,
 Ja tulles igga Mihhele Tööd möda tasfuma.

 Oh! tulles dige Sundia
 Ja forja meid feif Armoga
35 So jure Jesus Amen.

Carl Schultén.

Laul heebrea keele kiituseks.

Raamatust „*Rabbi Jehuda Lebh Versione, Notis, Paraphrasi, Emendatione Textus, Interstinctione, dictorumq; S. S. in margine notatione illustratus. Quem... submitunt... Carolus Schultén... et Johannes Elias Pastelberg... Pernaviae...* (1709); käesolev tekst reprodutseeritud Woldemar Ditmar'i ära kirja järelle. E. Seltsi arhiivis: MA. 135: 19.

1.

4 Et meel ja moistus on ivoi se eef wottap feelda,
Et Judaliste feel, me põhaks nimmetaks,
Neil oppetajatell, tel kohus Jutlust õelda,
Beäks tarbiks ollema, kui Sanna selletaks.

1709

2.

8 Se kašwo temma neil, fe tedda moistwad, annap,
On ennemuiste jo, ja nüüdki tãda weel,
Sepãrrast kitetaks, fe sedda murret kannap,
Et temma õjete saap kãtte sedda feel.

3.

12 Sest ninda sammoti, kui Hallikas meil anna
Se feigte maggusamb, ja feife selgemb wett,
Ninda Ebrea feel kaa põha firrja Sanna,
Neil annap selgembast feif tõiste feelde ett.

2 me = mis | 3 oppetajatell [kk. oppetajalell | 4 Beäks
[kk. Pãks | 5 kašwo = kasu | 11 põha [kk. pãha.

4.

16 Ja ilma temmata ei sa küll naljalt tãda,
 Me Põhat Protvetit on ülles kirjotand,
 Me Jummal ohvridest, ja kombest lahnud sãda,
 Ja Judalestele eef weel on kulotand.

5.

20 Suur kahjo wastolif iggal ajal olnud,
 Kui rachwas sedda feeld on julgest põlganud,
 Küll Jaht ja ridlemist se lebbi wahheft tullnud,
 Et pißut sedda feeld on hããsti moistanud.

6.

24 Mei' õnsad wannemad, ja monni õppetaja
 Kõl õnnis *Luther* taa, on jãrgest kahhesend,
 Et nemmad *Rabbinid* ep joudnud kãtte saja,
 Ja noorest Põlwest jo se ette murretsend.

7.

28 Nõd Jummal tãnnatud, weel lõidakõ ausat rahwast,
 Ke sedda Põha feeld on hããsti kãtte saand,
 Ke moistwad luggeda ja sãlletada wahwast,
 Me lãbbi *Saadias* ja toised kirjotand.

8.

32 Sijn on meil praego ka üks Kirko õppetaja
Johannes Pastelberg, ke sedda tõeks teep,
 Sega et neutap hend ko õige Sãlletaja
 Meist me on firotrand *Rabbi Jehuda Lebh*.

17 wastolif = vastaline, vastoluline | 20 pißut = vähesed |
 22 kahhesend [kk. kassend | 23 Et [kk. Er | 28 *Saadias*: ben
 Joseph Saadia, kuulus rabbi ja õpetlane, vana testamendi araabia
 keelde tõlkija (892--942) | 30 *Johannes Pastelberg*: Mustjala kiriku-
 õpetaja Saaremaal (surn. 1710) | 32 *Rabbi Jehuda Lebh*: tema teosed
 ilmusid Pärnus Schultén'i ja Pastelbergi kommentaaridega varus-
 tatult.

9.

36 Ke nüüd Sefuggo töö tahb põhaks nimmetada,
 Woi se eck waldfust teep, eck lijaks tunnistap;
 Sest ašjad iši on jo põhhad ütlematta,
 Rahhtwas kaa sammoti, kui firri oppetap.

10.

40 Ets Jummal armsaste, kui oppetap ta fanna,
 Need wõttnud ennesel teick muudse Rahtwa ees?
 Ets annud tohhusid ja kumbed Meelde panna,
 Et woiksid ellada teick Pühhitsuše sees?

11.

44 Weel päliti sihs on se maa ja taetwa loja
 Nii mitme wiisiga neid häddas awitand,
 Neil on ta lähhitand teick ešit' omma Poja,
 Ke armo oppetust neil truišt kulotand.

12.

48 Doch on need rahtwas hend ni tännomata näitnud,
 Et nemmad ellades ep pannud tehhele,
 Se suure armo: Töö, Mega neid Jummal täitnud,
 Nääd jättnud Jummal, ja lähnud wõrale.

13.

52 Üts asši ommeti me parrast neid woip fiita,
 Et põha firrja iff on hoijant truište,
 Doch on näd separrast kül mitte ilma fiita,
 Sest selge sanna on need moifstand fandifte.

38 muudse = muu | 44 oppetust [kk. oppetut | 47 Mega =
 millega | 5: fiita = süüta.

14.

56 Nend' omme seisufi need tühia foori naudsit
Jummala Sanna Tuum need jättfid perrale,
Kül welias piddi tód need tehha jergest jaudfid
Se õige Teenistus jái otse járrele.

15.

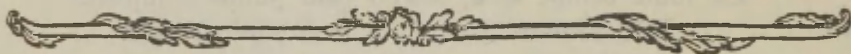
60 Me tõhi seperrast on Protwetide sanna,
Et nõhhes filmaga need olnud sõggedad,
Ei püfi nemmad kaa weel nüüdki walgust kanna
Waid on weel pimmedad, ja meelest tiggedad.

16.

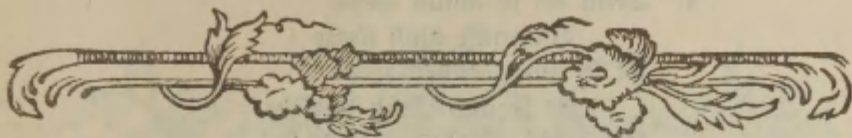
64 Ma jättan agga neid, ja wottan tanno anda,
Sell auusa Issandal ta waewa neggemast.
Kaa pallun Jummalad, et tahhaks hoole kanda
Nii häästi Lemmast, ko ta auusa Emmandast.

Ebrea keele titusez ja selle auusa firto issanda
auug on sedda kirjotand

Carolus Schultén.

53 seisufi = seisuses | naudsit = nõudsid | 55 jaudfid =
jõudsid | 59 kanna = kanda.

Johann Örn.

Önnesoovisalmik

Johannes Elias Pastelbergh'ile selle ladinakeelses väitekirjas: „*Dissertatio Philosophica Philosophum Christianum Brevissime delineans*“ etc. *PERNAVIÆ*... (1709): 15–16. Örn'i teksti uustrükk siin originaali järele.

Distus tulleb suhrex panna
Tarfussel ka kijtus jäb /
Tarfus / kã meil se woib anna /
Mis meid igga õnsats teeb /
Et meil on siin illma pãl /
Rõhmo / nint ka õlletvel.

6

2. *SE* fa tedda ossed hoidnud /
Minno Wend / ni armsaste /
Se ga omma südda toidnud /
Tedda piddand aufaste /
Sijs se full ej kahjo tõeb /
Waid sul suhrex autvux lõeb.

12

3. *SE* teeb nõud et sinno kœenne /
Meite jures kuhltud sahb /
Seft mea / tarkadel tehõ oenne /
Mes ka moistus kastvatab(.).
Olle tertve waitva ehõ /
Ella kauni Rahtvo sees.

18

3 kã = kes | 9 Se ga = seega | 11 tõeb = teeb | 12 lõeb =
= läeb, läheb | 15 mea = mis.

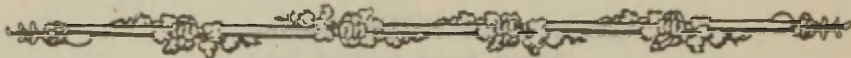
1709

4. *Ikta* on se olnud tõeda
 Wannast ajast tõeste /
 Et se ninda tulles sõeda /
 Et se autv jáhb wisfiste /
 Sel / káá Tarkust armaftab /
 24 Tõdda igge autvustab.
5. *ERga Kara* náúú se waitva /
 Mis se páhle tulles fest /
 Waitva jerrel annab Taitva[.]
 Jummal / ká keif sõednuú hõest
 30 Ja sa saad so waitva ehs,
 Et fá olled Rõhmo sees.
6. *Põdda* / kui fá olled teinud
 Süddas Tarkust suhreste
 Fáto / kui fá olled keinud /
 Dige tee páhl julgeste /
 36 Sijs fá lõijat / mes sa tahat /
 Nink ka palka kátte sahat.

Sõdda on selle atwolikuiul Kerrito Issandalle /
 ommal Armsal Langolle / autvug / ruttoliste /
 sijski süddamest firiotand.

M. Johann Örn /

Rappine Kerrito Issand.

24 igge = iga | 25 *ERga Kara* = ära karda | 32 suh-
 reste [trkv. sühreste | 36 Nink [arv. trkv. nif | sahat = saad |
 Pärast 36 ommal [trkv. ommat.

Käsu Hans.

Nutulaul.

Reprodutseeritud Joh. H. Grotjan'i ärakirja järele Tartu Jaani kiriku raamatust
A I: nr. 1. XVII—XX.

1.

H! ma waene Tardo Liin:
Mis sündi nüüd siin minnoga,
Perratu ma olle siin:
Kes woib mo päle kaeda?
Mo Pat mulle teggi sedda,
Et mul johtu ni suur hedda,
Sedda pea nüüd tundma siin.
Oh! ma waene Tardo Liin.

1709

8

2.

Mes mul olli enne waja?
Kui mul Käsi hāste keuß:
Torre Koa, torre Maija,
Sure Uida, Wilja teuß,
Kalli Kooli, Kerritu,
Musaft Kif ehhitu,
Olli minno sihen siin:
Oh! ma waene Tardo Liin.

16

3 perratu = mahajäetud | 7 Sedda [kk. Sedde.

3.

Ma olli wäega Kullus Eiin
 Ulle Rige Eitwa Ma:
 Kif ne falli Ujju fiin,
 Minno sihen olliwa,
 Akkademi säeti,
 Sure Kohto moisteti;
 Enne minno sihen fiin:
 Oh! ma waene Tardo Eiin.

24

4.

Wilja Kaup mul olli hä,
 Kohke olli minno Mõõt,
 Woifsi torrest ellada,
 Egga Meeß tei Patto Lõõd.
 Kohfeste ma sihe sai,
 Kapinast ma wälja mõj,
 Nappist müdi Ollu, wiin.
 Oh! ma waene Tardo Eiin.

32

5.

Kul Lada Päitwa' olliwa,
 Sis neid fiin Käl peeti,
 Ma Rahwas Koffo tullitwa,
 Kaupa sihe weeti,
 Et torre olli Kältwa tääl,
 Mo egga Mehhel Turru pääl;
 Ent Kuß om se nüüd ennam fiin?
 Oh! ma waene Tardo Eiin.

40

18 Eitwa Ma: [kk. pääle kirj. Eifflandi Ma | 21 Akkademi
 säeti: ülikool asutati (1632) | 28 tei = tegi | 33 Päitwa' [kk.
 Päitwa' | 37 Kältwa = käia.

6.

Merre-Laito eß olle mitt',
Mo all nätta eal tääl.

Eß holi ma sest middälit,
Kül Rahha todi Laitwa pääl,
Eß woi ma mitte Kaibada,
Kül Rahha todi Laitwata,
Otse Koddoo siße siin.

48

Oh! ma waene Tarto Siin.

7.

Ne Kõrgeß optu Protwestri,
Luddentid Akademi pääl,

Kui Ka ausa Ußestri
Ja Kil ne Kohtut' Keuja tääl,
Ni mitto mõnda ausat meest
Ne sõwa iffes Rahha eest,

56

Kõhhald wäega Kallist siin.

Oh! ma waene Tarto-Siin.

8.

Oh! ma waene Tarto-Siin :

Ma Kaiba omma Kallistust,

Armota ma olle siin,

Eß tunne omma Õnnetust.

Kambri neile Kallist müüsi

Wõtti nida kui ma tufi

Rahha, neide Kääst siin.

64

Oh! ma waene Tarto Siin.

49 optu = õpetatud | 54 iffes = ikka | 55 Kõhhald = üsna,
päris, täiesti | 62 nida = nõnda | tufi = tundsini.

9.

Mo Meelde, nãtse, tulles nõud,
 Gest ma Kaiba wãega tããl,
 Ning tunnist õlles minno Sõud
 Õlli hallest, henne pããl',
 Et ni Kalg ma neile olli:
 Seperrast Wennalinne tulli,
 Riis mo Kãest Kif árra siin.
 Oh! ma waene Tarto-Liin.

72

10.

Kohald Kõrgiõ lãtõ ma,
 Wimate siin elladen,
 Õlli ilma peljota,
 Torrest, surest wassaten,
 Õõ mõtle minna joht se pããl,
 Et piõdi sündma mulle sããl
 Õtsif Hedda, Waito ning Piin;
 Oh! ma waene Tarto-Liin.

80

11.

Hirmsast passut Wennalinne,
 Kõnne Uijastag' mo Maad,
 Siõ ma naari õttelden,
 Nãtõ', nõud omma Palga saat:
 Laõ passuda, ma pakka jããlt,
 Kõl Linna Liinan hoidaõ tããl,
 Ent nida sündi mulle siin.
 Oh! ma waene Tarto Liin.

88

65 nãtse = vaat, nãed | 68 henne = enese | 70 Wenna-
 linne = venelane | 71 Kãest [kk. Raest | 77 joht = sugugi | 79 õtsif =
 õkski | 81 passut = põletas | 82 Uijastag' = aasta | 83 naari =
 naersin | 85 pakka = põgenen.

12.

Pappi rõõksiva Kantfli pääl,
 Et Hedda saab mul tullesma;
 Ent panni sedda narus tääl,
 Eß naffa joht waamb ollesma,
 Pappi Rõõksmi Tõtteß jäi,
 Hedda minno Kätte sai,
 Hedda sündi minno siin.
 Oh! ma waene Tartu-Eiin.

96

13.

Kui mo alla tulli tenn'
 Kurri wäggeto Wainlanne,
 Ülli hirmus Wennalinne
 Olli wäega wiishane,
 Mitto Pombid siße heit,
 Nida mo ta wäärda wäit,
 Hirmus Hedda olli siin.
 Oh! ma waene Tartu-Eiin.

104

14.

Tulli-Tõrtu mul lasti siße,
 Tõtti-Mürrin ning Pombi Häl,
 Honi, Rahwa ütteliße
 Porrut, loi Kif mahha tääl,
 Rahwas paesu Loomi pääl,
 Eß lõtwiwa Armo henne sääl,
 Nätß se olli hirmus Piin.
 Oh! ma waene Tartu-Eiin.

112

89 rõõksiva = röökisid, rääkisid | 92 waamb = vagam |
 93 kk. Rõõksm'inne¹ | kk. 'sai' jäi | 97 tenn' = siia | 98 Wainlanne
 [kk. Wainlanne | 101 heit [kk. haid | 102 wäit = püüdis | 105 Tõrtu
 [kk. Tartu | 107 ütteliße [kk. üttele liße = ühiselt, korraga |
 109 paesu = põgenes.

15.

Kui jo Kuud Katš waſta panti,
 Weggi, tappelden muſtaš jái,
 Sis Liin tálle árra andti;
 Nida ta minno Kátte ſai,
 Rotſi Weggi ſis paljas riíš,
 Ning neid Nartwa alla wiefš,
 Et Halle olli náttá ſiin,
 Oh! ma waene Tarto-Liin.

120

16.

Liina-Rahwas jáitwa ſija,
 Oſaſt Koddanikſo ning Raat,
 Seſt nemma neide Meeld eš tija,
 Mes Waitwa neile perráſt ſaat;
 Teggi neile Wóruſt táál,
 Kutš Kif Gaſſa Tantſo páál,
 Kanti juwtwa Móddo, Wiin.
 Oh! ma waene Tarto-Liin.

128

17.

Kui núúd Rahwas ſedda nággi,
 Móttel nida mõnni Meeš:
 Milles ta neil ſedda teggi,
 Ent ta eši ſedda teeš,
 Et ni ſaje náttá ſáál,
 Kes tull' torreſt Tantſo páál,
 Et ta panti táhhele ſiin.
 Oh! ma waene Tarto-Liin.

136

122 Raat: linnavalitsus | 123 eš tija = ei teadnud
 132 teeš = teadis.

18.

Kurri Rahtval Wennalinne
 Saksu kui ta Warra näggi,
 Pand sis Liina Werrja Kinni,
 Paljo liiga Rahtval teggi;
 Kõõu temma wälja and,
 Wahhi Rahtwa perra pant,
 Wangin piddi rahwast siin.
 Oh! ma waene Tarto-Eiin.

144

19.

Pallut, Kõrtwet Rahwast waest
 Kui ütse Tyrran Kunnaki,
 Et armatse joht Meest, ei Naest,
 Knutiga neid lahhoti,
 Et Kõl andti tälle Rahha,
 Siffi nõlg ta neide Nahha,
 Urta nende Selgast siin.
 Oh! ma waene Tarto-Eiin.

152

20.

Hirmuõ Hedda se olli nõtta,
 Halle om fest Kirjota,
 Mes ta Rahtwal wõt siin tetta,
 Wõt neid perran Riufata,
 Mõnda Sõud ta neile and,
 Tarto Radi Lõlli pand,
 Iband Krop ning *Morefin*.
 Oh! ma waene Tarto-Eiin.

160

139 kk. Werr'elja = värava | 142 kk. Wahhi /: Karaulst: /
 | 150 nõlg ta [kk. nõlgta | 158 Lõlli pand: võlla tõmbas |
 159 Krop ning *Morefin*: raeärrad, kes waenlasega läbikäi-
 mise pärast üles poodi.

21.

Kui Ta jebda Kulda sai,
 Et Rootß pallaw päle paist,
 Sis ta Wenne-Male weij,
 Rit se Liina Rahtwast wäest,
 Ißanda ning Emmanda
 Ülli hallest igitwa,
 Wenne-Male minnen siin.
 168 Oh! ma waene Tarto-Liin.

22.

Neide Hå Rit Liinan jäij,
 Mes neil waesil olli weel,
 Se Rit temma kätte sai;
 Sega rahhul eß olle tää!,
 Weggi temma wälja lähhat,
 Riisma ärra meije Maad,
 Låbbi aije Rit Laane siin.
 176 Oh! ma waene Tarto-Liin.

23.

Kui Rit Ma jo paljas aije
 N(ing) häd Rahtwast ärra riiß,
 Sis ta hennel Kirja sai,
 Kumb tedda sis siist ärrawieß,
 Palluti sis Liin, ning Ma,
 Laggedaß, Rit Tullega
 184 Billi minno ümbre siin;
 Oh! ma waene Tarto-Liin.

162 pallaw — paist = ägedasti pääle tungis | 169 Hå =
 varandus | 172 kk. 'weel' tää! | 173 lähhat = saatis | 180 Kumb
 [kk. Kum | 181 Palluti = põletati | 183 Billi = pildus.

24.

Se om Hirmuſſ halle Uſi,
 Et ma mottel joht ſe pãål'
 Et Wenna ×××××××
 Mo hæetama piddi tãål.
 /: Seſt et fange minna oſſi :/
 Siſſi Mõuri ning fa Walli
 Kif ta õmbreheitet ſiin.
 Oh! ma waene Tarto-Eiin.

192

25.

Minno Illus, torre Nãggo,
 Minno Kalli Kerrifu,
 Minno Kallis Karw, ning Teggo,
 Mo Koa, minno Põningo
 Kif om mahha ſaddanu,
 Otſe árra máddanu,
 Nida ſaiſa ma nõõd ſiin.
 Oh! ma waene Tarto-Eiin.

200

26.

Mo Krawi omma teudetu
 Neift Mõuriſt, Walliſt, Rundliſt teuſſ,
 Ne ſinna ſiſe heidetu,
 Gãl nõdifi Kõl welif nõuſſ,
 Neid Põpi-Rohhi pillatãål,
 Uliſſide ning Krawi pãål,
 Et hirmuſſ om Kif nõtta ſiin.
 Oh! minna waene Tarto-Eiin.

208

185 kk. 'Uſi' halle | 187 kk. Wenna'leiſe¹ | 202 Rundliſt:
 ringkindluſtus (sk. 'Rundele') | 204 welif = veelgi.

27.

Oh! ja ausa Rahtwa-Suggu,
 Ke mo Dtsa naitwa taäl,
 Bange Kirja minno Suggu,
 Egga omma fele paäl:
 Mes mul Wenne Wihha tennu
 Kui ma olle huffa lannu,
 Ning Kui olli enne siin.
 216 Oh! ma waene Tarto-Eiin.

28.

Kirjotage Uja, Kuud,
 Kun mul Dts om tulnu taäl,
 Et se perrentulleiw Suggu,
 Woisf sest luggda Kirja paäl:
 Anno Tuhhat seitse Sadda
 Päle Kattesa sündi sedda,
 224 Ötse Margret Päitwal siin
 Sai ma huffa Tarto-Eiin.

29.

Kes mo Dtsa Raeb paäl,
 Bango sedda tähhele,
 Jätfo Kurjust mahha taäl,
 Wötfo Oppust hermele,
 Kango ümbre Pattust henda,
 Et ei ja Ka mitte nida
 232 Huffa ötse minna siin,
 Minna waene Tarto-Eiin.

213 Wenne [kk. Wenna | kk. 'teggi' tennu | 215 olli [kk.
 olle | 221 kk. 'seitse' tuhhat | 221—222 Anno — sedda = 1708. a. |
 223 Margret Päitwal [kk. Päitwal: 12. juulil | 224 Sai ma huffa
 [kk. kõrv. kirj. Palloteti.

30.

Armas Reval, Pernau, Rig'
 Wõtte minnuft Oppust Ka,
 Urge wõtte mes om liig',
 Rige neide Afsjuga,
 Jätke mahha Rõrgistust,
 Armastage Allandust;
 Ei sa teije huffa siin,
 Kui ma waene Tarto-Eiin.

240

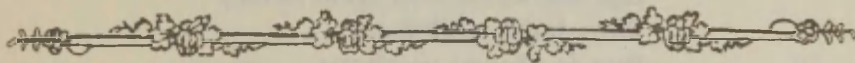
31.

Om teid Summal hoidnu weel,
 Olgo se iks teije Hool,
 Afsutatw Kui teije Meel,
 Om[,] omma Kunninga pool,
 Ne omma noore Werregan,
 Nüüd teije eest om Sõddaman,
 Et teije eß sa huffa siin,
 Kui ma twaine Tarto-Eiin.

248

32.

Oh! olleß mul se õn weel,
 Kui teil' om, mo Welli nüüd,
 Kittaß Summalad mo Meel,
 Ning ei tefi ennam Güüd;
 Ent nüüd om mõda Armo-Aig,
 Se perrast já ma õtse waif;
 Ritowi Annif ma olle siin,
 Oh! ma waene Tarto-Eiin.

233 [kk. Rig^ra¹.

Anonüüm.

Pulma Laul

mis Selle ausa Isfanda Hellere Hinrite, ning Selle ausa Neitsi Wrõlito Lio
Eiso, Pulma Päetval, Selle 1717 aastal, jelle 17 Neari tuu Päetval, Maal
lauldi neist Õlletaiaist.

Bruudi Emma.

S ma iwaine Naisofenne!
Kus mo Kanna-poiofenne?

1717

Mis ma sõdsin mis ma joodsin,
Mis ma kaidsin mis ma hoidsin;
Wist on kahjo sündnud full,
Eht sind Wõttis pahha Kull:
Oh ma iwaine Naisofenne!
Kus mo kanna-poiofenne?

8

Isa-Mees.

Ärra kurdä, Äidefenne,
Kus so Kanna-poiofenne;
Ei tal olle kahjo sündnud
Egga tedda full ka Wiinud,
Kull ta ennast moistis hoida,
Eht siis tedda weel woiks leida:
Ärra kurdä, Äidefenne,
Kus so Kanna-poiofenne.

16

Enne 1 Õlletaiaist : saajanaistest | 11 tal [trkv. tel | 16 so [trkv. fa.

Isa-Mehhe Naene.

24
Disga ella Langofenne,
Tassel on so Kannoferne :
Kulla Kuf ta aufotelles,
Kanna twalmis twerretelles,
Kuf ja Kanna wilsonud
Olgo teile finfitud
Disga ella Langofenne,
Tassel on so Kannoferne.

Pruudi Emma.

32
Wisji Kuffe eest ma tannan,
Kuffele ma Kanna annan ;
Kanna peale Kuf kui tulleb,
Ning se Kanna se peal munneb,
Uudodes meil poege teeb,
Wanna film sis roõino naab ;
Wisji Kuffe eest ma tannan,
Kuffele ma Kanna annan.

Beigmees.

40
Tulle nüüd mo Tibboferne,
Mul on maggus Linnoferne,
Dõsfitelles ma sind tallas,
Taggasi ma pea fallan ;
Olgem wiõsid fessel tõlel,
Se on maggus minno meeel :
Tulle nüüd mo Tibboferne,
Mul on maggus Linnoferne.

Bruud.

Kül! ma tullen Kuffefenne,
Sa mul ossed armofenne :
Mis sa annad se ma töttan,
Ennamp ihhaldus ma töttan,
Saada agga Poiofessi,
Siis mul õige maggus messi :
Kül! ma tullen Kuffefenne,
Sa mul ossed armofenne.

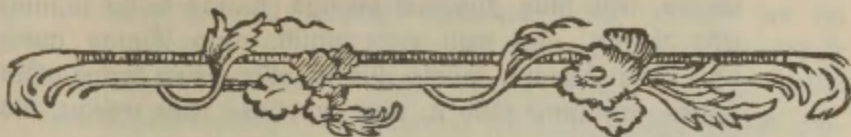
48

Beio-pois, Prudi Lüdruk
ja
Pulma-Rahwas.

Kul on hää, hä on Kanna ;
Siggidust Neil Laetwas anna !
Talla Kul ja saada Karja.
Sarjast, Kanna, saada Karja.
Olgem rõõmsad ühhest meelest :
Laulgem kohtlast ühhest keelest :
Kul on hää, hä on Kanna,
Siggidust Neil Laetwas anna !

56

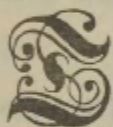

Eberhard Gutsleff.

⟨Kahekõne⟩

Zwischen Einem Prediger und einem *Maleficanten* mit Namen Rein, welcher jenem zum Tode zubereitet wird.

Tekst on pärit E. Gutsleff'i toimetatud Anton Thor Helle eesti keele grammatikast „Kurzgefaßte Anweisung Zur Christlichen Sprache“ etc. HÄLSE, 1732: 404–411.

Serre, armas Rein.

1732

Rein: Mitummal, armas firrif Isfand.

P⟨rediger⟩: Kuida, waene, sinno käsfi käib?

R. Zummal parrago! mis tehtud, se on tehtud.

P. Ütle mulle, Rein, kuidas sattusid ja fenna kiusatusse, ja willetsusse sisse?

R. Kõl ma rāgin, armas firrif Isfand, kuidas se luggu olli.

P. Kule, rāgi agga diete tō-este, et sa woid Zummal ees sedda wastata, ārra tunnista ūhtegi wasset ennese hinge peäle.

R. Ei mitte, armas Isfand, Zummal hoidgo mind omma hinge foormaks middagi rākimast. Meie ollime teise perremehhe jures ko-us, se andis, olgo terwe, tobi ollut, meile jua. Saime siis teine teifega juttule; se teine õnnis inni-

Enne 1 ⟨Kahekõne⟩ ühe jutlustaja ja ühe roimari vahel, nimega Rein, kes esimese poolt surma vastu valmistatakse | 3 P⟨rediger⟩: jutlustaja, kirikuõpetaja | 5 Ütle [trkv. ütle.

menne, kesse hing Jummal parrigo, hakkas sedda wanna rido tõstma, mis meil enne olnud, ning sõimas mind tihte: ma sõimasin wasto, siis jo ollime meie kartwo piddi ühhes, lahkusime jälle ä, ning leppisime teine teisega, siis teif olli hästi.

5

P. Wist teie mollemad ollete liaks jonud, et teie omma õige mele ärra rikkund ja riidlema hakkand.

R. Ollime wärsinud ka, kes woib sedda sallata.

P. Kuida hakkasid sinna siis sedda teist ärratapma?

10

R. Noh, kuida se olli. Minna ollin tubbakat pipo pannud, wottan noaga sõe, ja pannen tuld pibo peäle, ja tahhan uksest wälja miina; ta tulleb takka, hakkab mo kartwo finni, tommab mind mahha, ja tahtis woimust mo kääst sada. Nugga olli mo kääs, ma raiusin sefugguse hobi temmale, et tal kül olli, jo ta siis olli walmiss.

15

P. Mis siis tehti sinnoga?

R. Mind seuti finni, ja moisa wannemad läkkitasid mind seie liina kohto alla.

P. Oled sa siis kohto ees olnud?

20

R. Zubba ma ollen teif kohtud läbbi käinud ja rāfinud teif selgeste nende ees ärra, ja nemmad moistsid kohhut, et ma pean jurma sama.

P. Ets sa woi ennast sest surmast lahti peästa?

25

R. Kust se ennama tulleb, Jummalä ning kohto wannematte kääs ma ollen, tehto nemmad nüüd, kuida nemmad moistawad.

P. Kohto wannemad on Jummalast seätud, ja Jummalä fanna ütleb: et üllemad ei fanna moõfa, mis Jummal nende kätte annud, mitte ilma asjata, ta on Jummalä fullane, kätte maksja nuhhelda sedda, kes kurja teeb. Algga, mis sinna arwad, kust se tulnud, et sa nenda ekkind, ja nenda seie kohto alla sanud?

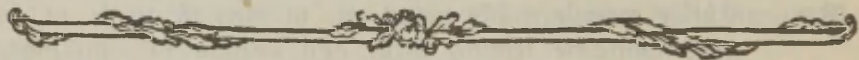
30

R. Mis muud kui läbbi rummalusse?

- 5 B. Jah Jummal parrago! rummalust kül. Wata see on finno patto sù, et sa kippusid ja andsid ennast esmalt fenna tühja pattuse feltsi, pärrast andsid sa seäl feltsis liajomisise himmule woimust, sest tulli se tühja jutto aia- minne, ja tühja jutto läbbi toufis riid, ja rio läbbi wottis se pattune wilhha nendo woimust, et teie nüüd mollemad ollete huffa sanud.
- 10 R. Tõdsi se kül on, armas õppetaja, olleffin ma enne se jär- rele mõttelnud, siis se pahhandus ei olleks mitte sündinud.
- B. Wata nenda olled sa isse patto läbbi kül surma koghut ennepe peäle saatnud, agga ei sa woi isse ennast sest häddast lahti peasta.
- 15 R. Oh Jesus peasta finna! finna olled se õige ärra peastja, ning olle mulle waese pattusele armolinne.
- B. Agga eis sa olle mittoford räästoli peält kuulnud, et se liig jominne üks raske atwolik pat on, ning et kurrat selle kõie läbbi feige ennamiste teid ma rahwast omma pimmedusse rifis finni peab ja teid huffa sadab.
- 20 R. Kullab se, armas firrif Isfand on kuulnud ka, agga kes wottab sedda tãhhele panna?
- B. Noh, wata, sest se Jummal parrago! tulles, kui teie Jum- mala fanna ei pea meles, ning teie südda sest tühhi on, siis se kurri waim keik-suggu kurja himmude umrohhto teie süddames kastwatab, ja see läbi teid huffa sadab.
- 25 R. Kül se waenlane üks pettis on, ja meie sù on se ka, et meie wottame temma kurja nou ennam kui Jummal fanna kuulda. oh! oh! ma waene!
- B. Mikspärrast sa nüüd ni ärdaste nuttad?
- 30 R. Et ma ni rasfeste ollen effinud ja Jummal wasto patto teinud; ning on murre ja kurtwastus ka mo ommade pärrast.

4 woimust [trkv. woimust | 15 räästoli = kantsli.

- 5
- 10
- 15
- 20
- B. Se kurbdus patto pãrrast on wãgga hea, ja satab pattust-põõrmist ning juhatab Jესusse jure, kes hingamist annab sinno hingele; agga mis mu murre sul weel on?
- R. Halle meel on ka se pãrrast, mo naene ja wiis last on tõõdo, ma ollen neist lahti, kes kulab nende jãrrele?
- B. Kule, armas Rein, se Jummal, kes sinnule naese ja lapse on annud, selle holeks anna neid jãlle, olle sinna agga murre omma patto pãrrast, ja katsu et sa Jესusse jures woifsiid andeks-andmist otsida ning leida, ja nenda omma Jummalaga leppida, siis Jესus wottab sinno hing ennese holeks ja hakkab oma tõõd senna kallal tehha.
- R. Olge terve õppetamast, jah Jესus andko isse sedda murret minno sũddamekse ja põõrgo mind pattust ennese pole, et ma temma õnnitust woifsin nõha sada.
- B. Ballu siis agga Jummalat sepãrrast sũddamest.
- R. Jah Jესusse nimmel tahhan ma palluda ni paljo kui Jესus mulle joudo annab.
- B. Minne siis seks forrats Jummalat nimmel, ning õra wãssi mitte õra allati sedda sũdamelikko pattustpõõrmist omma Jესusse kãest palludes.
- R. Olge terve, armas õppetaja, Jესus kuulgo meie palwe, ning heitko armo minno waese pattuse peãle.

Anton Thor Helle.

Kaks päätükki piiblist.

Tekst on võetud piibli esimesest trükist „Piibli Raamat / se on teit se Jummola Sanna“ jne. TALLINNAS, 1739: 282—284.

Rutti Raamat.

I. Peatüt.

Rutti leske-põlli : ta lähhâb omma ämmaga Kanaani male.

Al neil päitvil sündis, kui kohtomoistjad kohhut moistsid, et nâlg olli Juda maal, ja üks mees läks Betlemmast Judamaalt ärra, et ta pididi kui woõras Moabi wâllisel maal ellama, temma ja ta naene ja ta kaks poega.

1739

5 2. Ja felle mehhe nimmi olli Elimelef ja ta naese nimmi Noomi, ja temma kahhe poia nimmi Mahlon ja Kiljon Ewratimehhed Betlemmast Juda-maalt, ja tussid Moabi wâllise male ja ollid seal.

10 3. Ja Elimelef Noomi mees surri ärra, ja temma jâi jâlle omma kahhe poiaga.

4. Ja nemmad wõtsid ennesele Moabi-ma naesed, teise nimmi olli Orpa ja teise nimmi Rut; ja nemmad ellasid seal liggi kümme aastat.

15 5. Ja need mollemad Mahlon ja Kiljon surrid ka ärra, ja se naene jâi jâlle ommast kahhest poiast ja ommast mehhest.

6. Ja temma wottis kätte omma minniattega, ja lask taggasi Moabi wäliselt maalt ärra, sest ta sai kuulda Moabi wäliselt maal, et Jehowa olli tulnud katsma omma rahwast, ja neile leiba annud.

5 7. Ja ta lask ärra seält kohhast, kus ta olli olnud, ja temma kask minniat temmaga, ja nemmad kaisid tee peal, et nemmad pidid jalle taggasi minnema Juda-male.

10 8. Ja Noomi ütles omma kahhe Minniale: Minge, pöörge taggasi iggaüks oma emma kotta; Jehowa tehfo teile head, nenda kui teie ollete teinud neile, kes ärrafurnud, ja mulle.

9. Andfo Jehowa teile, et teie leiate hingamisfe asfet iggaüks omma mehhe maiast; ja ta andis neile suud, ja nemmad tõstsid omma heält ja nutsid,

15 10. Ja ütlesid temmale: Meie lähhame iffa foga taggasi so rahwa jure.

11. Ja Noomi ütles: Minge taggasi mo tütrede, mis teie tahhate minnoga tulla? kas mo sisefondas on weel poege, et nemmad teile woiksid mehhis sada?

20 12. Minge taggasi mo tütrede, minge; sest ma ollen wanaks lainud, et ma ei woi mehhele minna: kui ma ütlesin, mul on lotus, ehk ma oslesin sel ööl mehhe jures ja toosin ka poege ilmale;

25 13. Kas teie sepärast tahhaksite odata, funni nemmad ülleskastwaksid? kas tahhate sepärast wibida mehhele minnematta? ei mitte mo tütrede, sest se on mulle paljo kibbedam kui teile, et Jehowa kaski on mo wasto wäljalainud.

14. Ja nemmad tõstsid omma heält ja nutsid weel ennam; ja Orpa andis omma ämmale suud, ja Rut jõi temma feltsi,

30 15. Ja ta ütles: Wata so kalli on omma rahwa jure taggasi lainud ja omma jummalatte jure, minne sinna taggasi omma kalli järrele.

16. Ja Rut ütles: Ärra kõi mo peale, et ma sind pean mahhajätma ja so jurest jalle taggasi minnema: sest kus pole sa lähhad, fenna lähhan minna ka, ja kus paika sinna jäd,

fenna tahhan ma ka jáda, sinno rahwas on minno rahwas ja sinno Zummal on minno Zummal.

5 17. Kus sinna surred, fenna tahhan ma ka surra ja siina peab mind mahhamaetama; nenda tehfo Jehowa mulle ja nenda weel pealegi: sest surm peab mind ja find úhheft árralahhutama.

18. Kui ta nággi, et temmal kindel nou olli temmaga miinna, siis játtis ta sedda rákimist temma wasto jálle.

10 19. Ja nemmad lákfid mollemad árra, funni nemmad said Betlema; ja se sündis, kui nemmad Betlemma said, siis olli keif se lin nende párrast lifumas, ja naesterahwas útlefid: Dns se Noomi?

20. Ja temma útles neile: Urge húúdte mind Noomiks, húúdte mind Maraks, sest se feige iwággetwam Zumal on mulle iwágga fibbedat teinud.

15 21. Minna lákfin táis árra, ja túhjalt on mind Jehowa taggasi tonud: miks teie mind Noomiks húate? sest Jehowa on wasto mind kostnud, ja se feigetwággetwam Zummal on mulle pahha teinud.

20 22. Nenda tulli Noomi taggasi ja temmaga Rut, se Moabi-ma naene, temma minni, kes árratulli Moabi-malt: ja nemmad tullid Betlemma odra leikusse hakkatuses.

2. Peatúf.

Rut noppid páid Boasi póllul.

21 seál olli Noomil ta mehhe suggulane, úfs iwággetw wahtwa mees Elimelefi suggutwósfast, Boas nimmi.

25 2. Ja se Moabinaene Rut útles Noomi wasto: lasse ma láhhán póllale ja noppin páid selle tagga, selle melest ma armo leian; ja ta útles temmale: minne mo túttar.

3. Ja ta láks ja tulli ja noppis pólló peál leikajatte tagga: ja úfs pólló oesfa juhthus foggematta temma ette, mis Boasi párrast, kes olli Elimelefi sugutwósfast.

4. Ja wata Boas tulli Betlemmast ja ütles leikajatele: Jehowa olgo teiega! ja nemmad ütlesid temmale: Jehowa õnnistago sind.

5 5. Ja Boas ütles omma poisile, kes leikajatte ülle olli pandud: kelle pãralt on se norik?

6. Ja se pois, kes leikajatte ülle olli pandud, wastas ja ütles: Se norik on se Moabinaene, kes Noomiga on taggasi tulnud Moabi maalt.

10 7. Ja ta ütles: lasse ma noppin ja forjan kofko parmaste jures leikajatte tagga; ja ta on tulnud ja jãnud homiko aiaf siit fadif, nõud jããb ta pisfut foio.

8. Ja Boas ütles Rutti wasto: Eks sa kule mo tũttar, ãrra minne noppima teise põsso peãlt, ãrra minne ka mitte siit ãrra ja jã feie mo tũdrufutte feltfi.

15 9. So filmad olgo põllal, kus nemmad leikawad, et ja nende jãrrel kãid; eks ma olle kãsknud neid poiija, et nemmad ei pea sinnusse putuma? ja kui sul janno on, siis minne fenna lãhfritte jure, ja jo seft, mis need poisid towad.

20 10. Ja ta heitis omma filmili mahha ja kummardas mani ja ütles ta wasto: Mikspãrrast ollen ma armo leidnud so meleft, et sa mind tutwaks pead, ja ma ollen woõdras?

25 11. Ja Boas wastas ja ütles temmale: kũl mulle on teãda antud keif, mis sa omma ãmmale teinud pãrrast omma mehhe furma, ja olled mahhajãtnud omma isfa ja omma emma ja omma sũndimisfe-ma, ja olled tulnud ùhhe rahwa jure, fedda sa ei eile egga eñe mitte tunnud.

12. Jehowa tassugo sinno tõ, ja so palk fago tãide Jehowast Israeli Jummalast, kelle tibade alla sa tulnud warjo fama.

30 13. Ja Rut ütles: Lasse mind armo leida ommast meleft, mo isfand, seft sa olled mind tõõõstinud, ja et sa olled rãfinud omma ùmmardaja mele pãrrast, ehf ma kũl mitte ei olle kui ùks so ùmmardajaisf.

14. Ja Boas ütles temmale: sõma aial tulle feie ja sõ seft

leitwast ja fasta omma pallofe senna ädifasse; ja ta istus mahha leifajatte förtwa, ja temma andis ta kätte tango-pudro, ja temma fõdi ja ta föht sai täis ja jättis muist ülle.

5 15. Ja ta toufis ülles noppima, ja Boas kästis omad poisid ja ütles: Ta peab ka parmaste wahhel noppima, ja teie ei pea temmale mitte häbbi teggema.

16. Ja tombage ka kül temmale midagi wihtudest wälja ja jätte sedda mahha, et ta üllesnoppib, ja ärge sõidelge tedda mitte.

10 17. Ja ta noppis seal põllul õhtoni, ja pekksis wälja sedda, mis ta noppinud, ja sest sai liggi pool waffa odre.

18. Ja ta wõttis sedda ärra ja tulli liina, ja temma äm näggi sedda, mis ta olli noppinud; ja ta wõttis wälja ja andis temmale sest, mis ta üllejätanud, kui ta föht täis sanud.

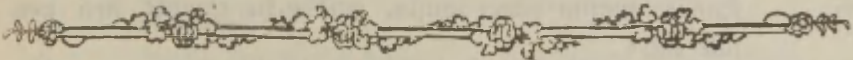
15 19. Ja temma äm ütles temmale: Kus sa tänna olled noppinud ja kus sa olled tööd teinud? olgo se õnnistud, kes sind tutwaks pidanud; ja ta andis teada omma ämmale, kelle jures ta olli tööd teinud ja ütles: Selle mehhe nimi, kelle jures ma tänna tööd teinud, on Boas.

20 20. Ja Noomi ütles omma minniale: Olgo ta õnnistud Jehowale, kes ei olle mahhajätanud oma heldust ei ellawatte egga furnutte wasto; ja Noomi ütles temmale: Se mees on meie lähhem suggulane, ta on neist, kes meid ja meie maad wõib lunnastada.

25 21. Ja se Moabinaene Rut ütles: Ilmaks ta ütles ka mo wasto: ja nende poiste feltsi, kes mo parralt, senni kui nemmad feif leifust sawad löppetanud, mis mo parralt.

22. Ja Noomi ütles Rutti oma minnia wasto: Se on hea mo tüttar, et sa wäljalähäd temma tüdrufuttega, et nemmad ühhe teise wälja peäl ei kippu so peäle.

30 23. Siis jäi ta Boasi tüdrufutte feltsi noppima, funni ärra-lõppes odra-leikus ja nisso-leikus: ja ta jäi omma ämma jure.

Anonüüm.

Üks hea jut /
mis kaks tallopoega Hans ja Mart isfeteskis aiatvad.

Järgnevat kolm katket on pärit Tartu Ülikooli raamatukogus leiduvast nn. „Hanso ja Marti jutu“ ainsast säilinud eksemplarist, 1739 (?): 47—48; 51—54; 63—65.

Erre õhtust, mo hea sõbber, Mart.

1739 (?)

M(art). Terre twend tullemast.

H(ans). Kust ja nõud tulled?

M. Et kust muido kui liinast tullen.

5

H. Mis sa olled liinna winud?

M. Wisin pisfut Jummal wilja, mis Jummal olli annud, ruffid, woid ja ühhe lamba.

H. Kuida kaup sündis, kas läks forda?

M. Jummal tännatud, hästi kü.

10

H. Mis anti siis ruffi tündri eest?

M. Ma sain pea sesamma hinna, mis ausad moisa-wanne-
mad satwad.

H. Kuida se õn sulle juhtus?

15

M. Et tule twennife, ma pallusin Jummalat, et ma omma
pisfut warrandust ilma pattota saaksin müa; ja armo-
linne Jummal juhhatas mind hea sõbra jure kes õigust
teggi.

H. Kas ta wottis hästi wasto, andis ka monne hea pea
täie iua?

- M. Andis Jummalal wilja ka, olgo tännatud, ni paljo kui pattusse tehha tartwidusseks tarwis: agga jedda ligajomist, kaardi mængimist mäsfamist ja prassimist, ei ta jedda fallind mitte.
- 5 H. Jo siis temma riffus kül on lainud: ei se kül jedda wiisi paljo sõbro ei sa, egga ta panne paljo warra kofko.
- M. Et waat temma lodab Jeesusse janna peäle: noudke essite Jummalal riki ja temma õigust, jedda teist peab teile peälegi antama.
- 10 H. Jummal finnitago kül usko, agga ei minna usku, et ta riffaks saab.
- M. Kui Jummalal kunningriik temma süddames on, mis ta hõlib ilmalikkust riffussest: ja iggapäwast toidust annab taewane isja omma lastele ilma murreta.
- 15 H. Jummal andko jedda, agga siiski kidan minna omma sõbra wiisid, kes meie suggu rahwast teist wiisi wastowottab.
- M. Kuida siis?
- H. Kui me sõbra jure tulleme, istume ümber laua mahha, siis pannakse warwi suur kan ollut meie ette, tubbaga pibud ka, kes tahhab sellele antakse kaarta. Monni meie feltfist lööb kannel(t) ××××××××××××××
- 25 H. Se armas Jummal parrandago mind waest, ja teised wallatumad innimesed; küllab ifka meie rummalusse ja wallatusse parrast mitto nuhtlust meie waeste peäle tulnud, ehk tullewad w(eel) raskemad järrele.
- M. Tõssi on se, mis sa nüüd rägid, sest Jummal on ahtwardand nuhhelda neid, kes temma sannast ei holi. Jummal annab ka monne korda jedda pattustele ja waggadele unnes teada, nenda kui hilja ühhes teadawat küllas on sündinud.
- 30 H. Polle ma jedda fulnud, et ütle mulle se asji ülles.

M. Üks noormees on teisel lehte-ku päival enne koito unnes
 ilmsi näinud, et firriko aedas furnud innimesesed kui logus
 maas olnud, et ei toind jalgagi wahhele pista. Ka
 5 firriko-aiia tagga pollege maad ennam ei olnud furnud
 matta. Üht meest on piddand maetama, agga seäl polle
 muud rumi olnud kui üks ivesine soo sarnane koht, siina
 on ka selle kehha mahha pandud. Se noormees on kasko
 10 sanud ülles torni miina ja kellad hellistama, agga ta
 ei toind reddelit möda üllesminna, et need pulgad ärra-
 laggunud, siis on ta reddeli puud möda üllesronninud,
 ja kui ta kellade liggi sanud, siis on ta leidnud, et kellade
 köied ärrafattend olnud; kui ta mahhatulnud, siis on ta
 näinud, et kaks meest rami peäl ühhe furno metfa winud
 15 mahhamatta, et ei olnud ennam maad ei firriko-aedas
 egga seäl tagga. Pärast sedda on tedda kástud rahwale
 sedda kulutada ja neid maenitseda, et nemmad piddand
 pattust pöörma, et se aeg liggi joudnud. Kui ta ülles-
 ärtanud, siis on ta needsamma sannad kuulnud: **touste**
 20 **ülles, ja pöörge pattust, aeg on liggi joudnud, ei polle**
mitte paljo aega ennam.

Kui ta omma sängi peält üllestousnud, siis on ta
 naene temma käest küsinud, kas ta pididi haige ollema, siis
 wastand temma: ei ma polle haige, siis on ta tunnud
 25 ni fuurt nõdrust ommas süddames, otsefui ollets ta warfi
 piddand surema; siis on ta põlsweli mahha heitnud seina
 naale, ja süddamest pallunud, et Jummal wottaks tem-
 male weel ühhe tunnitesse ehk päwa aega anda, et ta
 weel öiete saaks pattust pöörda. Pärast sedda on ta
 30 üllestousnud, ja on liggi kaks tundi aega rahwast kalliste
 sannadega maenitsenu, kuus innimest on olnud sedda
 peält kuulmas.

D. Urmas wend, kas se peaks öiete tõssi ollema, ehk se on
 tühhi unnenäggo?

15

M. Se on tõeste nenda sündinud. Monned on õblnud: se on tühhi unnenäggo, monned: se noormees on jooanud, agga monned on hea nou wotnud Jummalat fangeste palluda, ja nende wimistega ollen ma ühhes nous.

M. Et kule Hans; kas ma pean sulle weel üht kurba luggu juttustama, mis hilja liinäs sündis?

H. Et rāgi kül, ehk ma saan sest ka head õppetust.

10

M. Kes Jummalä armo nouab, wottab keikist heast ja kurjast loust õppetust. Eile hommiko fello ühheksa widi üks wang meie rahwa suggu wälja üks noor priif mees, se sai hukfatud.

H. Kas sa isfi jedda näggid omma filmaga?

15

M. Näggin, näggin isfi: ma ollen Tõnnismāel, siis tulli hult rahwast wārrawast wälja, pārrast tulli se waene wang kahhe õppetaja wahhel: kummalgi polel kāisid liina mehhed pikidega.

H. Mis õppetajad teggid?

20

M. Nemmad maenitsefid ja trõdstifid jedda wangi tihti peäle, et higgi mõda pallet jooffis, agga teine higgi olli wangiil, ta filmad olliid kahwatand keik, et surma hirmo temma filmist nāhti, siiski pallus ta Jummalat raskeste ja andis omma hinge Jesuse holeks.

H. Ets sa kuulnud, mis sū pārrast teda hukfati?

25

M. Kuulfin kül, hābbi on rāfides, mis muido kui et ta weifega ühtepiddanud.

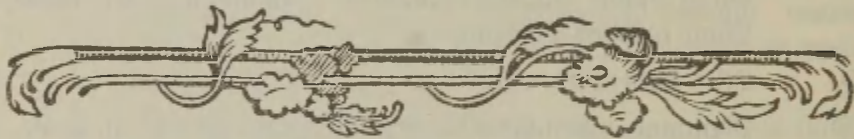
H. Oh Jummal hoia, se on wāgga hirmus tõ.

30

M. Hirmus kül, ma ollen ommast õppetajast kuulnud, et Jummal Moseese ramatus kāsfnud nijuggufed tullega ārrapõletada ja Ma peält ārrafautada.

25 rāfides [trkv. rāfidis.

- 5
5. Kõl Jummalat tohhus on õige, sest se on hirmus pahhan-
dus.
- M. Urwa isfi, wennife: Jummal on innimeft lonud ennefe
farnatseks, et ta teif ülle lojufte piddi wallitfema, ja inni-
menne teeb sefuggufe roppo himmo lãbbi ennast weifse
orjaks, et hirm ja jãllestus peãle tulleb se peãle mõtteldes.
- 10
5. Ma ollen jutlufses kuulnud, et Jummalat firjas need
fannad on: hoidfe ennast lihhalikfo himmude eest, mis
hinge wafte sõddiwad.
- 15
- M. Se on nõud, Jummal tãnnatud, teifis paitus teãda
meie Katefismufse raamato kuendamast fãsfust, kui mitme-
fuggufed kurjad himmud on: need sõddiwad hinge wafte,
kui innimenne neid armastab, ja ei anna asfet hea himmu-
dele, fiis langeb ta monneforda kui ka nende fuggufte
hirmsa pattude fiife.

Anonüüm.

Tomas ja Lifo.

Raamatukesest „Chftländifche poetifche Blumenlese für das Jahr 1779. Wefen-
berg . . .“ lhk. 191 : 194.

L.

Ülle pimmedufse warjo,
Tulle armas Lifofe,
Kus jo Luft ja rõõm on paris,
Kus ei ilmas murret ka
Eks find õpitt melita;

1779

8 ennast [trkv. engast.

8 Kennad nooud rõmufta,
Tulle pimmedusse iwarjo,
Tulle armas Lifofe.

L.

16 Mitte Tomas, ma ei tulle
Easse faub fetiwade,
Minno walli emma ütleb:
Boifid ma pean põlgama,
Karjas üffipaine ma
Boifita pean ollema,
Mitte Tomas ma ei tulle
Easse faub fetiwade.

L.

24 Bannen fulle Lindid pari,
Punnun tranfit Juufseffe,
Miks peab meie noor ello
Nenda ärrafulluma.
Tulle minno järrele,
Orgo Ibe Kaldasse,
Bannen fulle Lindid pari
Punnun tranfit Juufseffe!

L.

32 Punno sinna omma käega
Krantfi, Pohla-lehtidest
Minna tahhan Lintidega,
So fep übermäffida.
Algga praego põlga mind,
Emma tulleb, leiab find
Punno sinna omma käega
Krantfi, Pohla-lehtidest.

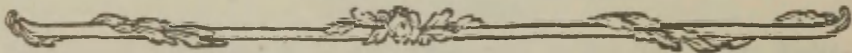
26 ja 32 -lehtidest [trkv. -tehtidest.

L.

40 Minno karjad mis ma kaitfen,
 Koer ja kep saab sinnule
 Tulle moga rõmustama
 Eida minno na-ale
 Kuleb emma sedda Nouu
 Önnistab Ta Laste Töö
 Minno Karjad mis ma kaitfen,
 Koer ja kep saab sinnule.

L. ja L.

48 Waggafest ja ifka rõõmsast,
 Beame mei' ellama
 Koggodus on meie Wainul,
 Selge rahho, marja-ma
 Lähme nüüd siis käsisteste
 Andma teada muudele:
 Surem õn ei tvoi mull' olla
 Kui se, kui ma sulle jään!

45 käsisteste = käsikäes | 46 muudele [trkv. mundele.

Friedrich G. Arvelius.

Rehhe Pappid.

Raamatukesest „Üts Kaunis Jutto- ja Õppetuse Ramat ... Tallinas ...“ 1782:
56—58.

5 **S**illi Siim olli kaunis hea mees; agga feige omma asjade
fees olli ta iwähhe pittalinne, ja ei kandnud õiged hooft
ommas ammetis, moisa rehhe-pappiks olles. Sel astal olli hea
wiljatwoos olnud; agga Siimo rehhed andsid ikka kassinast wilja
10 iwälja. Sepärrast ähtwardas Moisa wannem iwimaks, tedda nuh-
helda, kui ta rohkemast wilja ei sataks; sest ta arwas tedda wargaks.
Mis nüüd nouuks Siimul? Temma olli rummal ja ebba-
uskone mees, se pärrast läks temma arstide ja lausojadte jure, ja
15 maksis nendele rahha, et nemmad temmale pidid ütlema, kes
temma rehhe jures iwargal käis. Need ollid pettiffed, nenda kui
feik nisuggune rahwas on, ja ütlesid süüd selle peäle, kes agga
esfalt nende meele johtus. Siimo meel olli hea, ja temma läks
moisa, selle rahwa ülle kaebama, tedda lausoja olli nimmetanud:
20 agga kui selle asja järrele kulati; siis leiti tedda rahwast ilma
füüta ollewad, ja nüüd arwas Moisa wannem weel ennam, Siimo
ennast iwargaks: sepärrast laskis ta tedda hästi nuhhelda, ja
Siim fai ammetist lahti.

20 Temma asfemelle woeti Kristo Herm rehhe-pappiks. Herm
ollis ferme ja iwaltakas mees: temma film olli teikis paitus. Kui
temmal esfimest rehhe petsti; siis tabbas temma kohhe kaht noord

1782

meeft warrastamast. Neid nimmetas temma moisa, ja neid pandi wangi. Kui pãrrast járrele fulati; siis náhti, et need needsammad mehhed ollid, kes Siimo ajal ollid warrastanud. Siis saiwad need mehhed esfite nahhapeäle; ja pãrrast panni neid Herra úhheks astaks linna, funninga pajasfe tagguma. Seäl nemmad hirmsa raffe tõe- ja nuhtlusse lãbbi õppisid, warga ammeti mahhajãtma.

5

Sest ajast útski ennam ei julgend moisa rehhe jure wargale menna, sest et Hermal ni tãrrawad filmad ollid. Herm satis ka ennam wiilja ommast rehhest, kui úhheffi moisas úmberfaudo ei saadut. Sepãrrast andis Moisawannem Hermale head jotorahha, ja laskis tedda feigest muu moisa tõest lahti, et ta útspãinis talwel rehhepappiks olli. Selãbbi siis Herm suwõwel feif omma murred omma ennesa tallo eest wõis fanda; ja temma tallo olli pãrrast feigeriffam kulla sees.

10

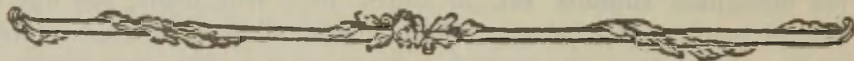
Waatke lapsed, mis hea asfi se on, kui innimenne tru on, ja feif tarkaste tãhhele panneb! feif innimesfed armastawad sedda, ja Zummal õnnistab sedda.

15

Algga teie, wanna rahwas, saage moistlikkufs, ja árge pũúðke lausojadte lãbbi sedda parrandada, mis teie holetusse suú on: sest feif lausojad on felmid; nemmad petiwad teie rahha teie kãest árra, ja peãleki teie nahk peab maksma.

20

Wargus on úks hirmus asfi, ja saab wiimaks rasked nuhtlust. Siraf útleb: (p. 5. f. 17.) „Wargale tulleb suur hãbbi!“

Lillofenne Rahtwas.

Samast raamatukesest, kust eelmine tekstki lhk. 101—103.

^e
S

5 Ks poltsamaa mees, kes pitt ja priisk olli kastuust, nenda
fui seäl maal paljo suuri mehhi leitakse; se tulli allotaggose
maale üht suggolast katsuma. Seäl ta leidis ennamiste üsna piisfo-
fest rahtwast: naese mehhed, kel abbemed suus ollid, ja isse kui
poisikesed: wägga hartwast üht meest, kel wähheki mehhe kehha
olleks olnud. Temma küsüs omma suggolasfelt, kust se ommetiggi
pidi tulles: ja temma suggolanne wastas: „Zummal sedda
10 „teab! agga jo se wiist sest raskest tõest ja sundimisest tulles,
„jo meie lapsed piinatakse, kui nemmad peawad waimuiks kaima:
„nenda kui meie naesed laulawad:

„piisofessi piinatakse!

„tammotummi raifatakse!

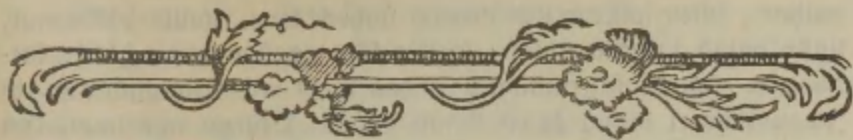
15 „ja ei anna neile maad kastwada.“ — Agga se poltsamaa mees
olli moistlik, sepärast ütles temma: „ei ilmas se woi tõesti olla!
„Tõde finnitab innimesse terwiist: ja terve puu, mis heas maas
„seisab, se kastwab sirget ja priiskiks; nenda ka innimenne, kui ta
„terwe on, miis ta siis ei peaks kastwama? Meie maal tehakse
„ka sedda samma tõde, mis siinki tehha, ja meie ei lasse ommad
20 „poisikesed ka mitte laiska peista: siiski kastwawad nemmad ülles
„kui hawapuud, ja on pärast mehhed kui herjad.“ —

1782

Kui nemmad alles nenda juttostafid; kandis perrenaene roga lauale festhommifuks. Berremees läks kambri ja toi wiinapuddeli, andis omma woerale suutaid, ja wöttis isse ka: parrast andis temma ka omma kahhe ja kolme astase lastelle ja kahheksa astase poisikeselle rüpada. Kui woeras sedda näggi, ehmatas ta ärra, ja ütles: „mis sa nüüd teed källimees? olled sa peast nõdder!“ — Edine wastas: „mis siis on? need koerad on nenda maiad „selle wiina järrele: ja se poisike joob tedda sisse kui wett, õige kui „üks wanna mees. Se on ifka meie maa wiis nenda olnud, et „meie omma lastelle wiina anname, et nemmad peatwad kotiwaks „saama.“ — Siis ütles poltsamaa mees: „nüüd ei panne minna „ennam immeks, et ma teie maal aina massajallad, ja poisikesi „meeste asjemel leian. Kuida woib siin üks innimenne täit kastro „kädte saada, kui teie isse jo lapse eal temma sisikonnad wiinaka „riffute? kui sa ei tahha, et üks kutsikas peab suureks kasvama; „siis anna temmale nooreld wiina lakkuda! Ja sesamma luggo „on innimesefa.“ —

Õppige, lapse wannemad! õppige felt ausalt poltsamaa meh-
helt; et teie omma rummalusje läbbi ei saaks omma enneste
laste mortfufaks, ehk teie wähhemalt nende terwiist ei riffuks!

Ue Alasta Esfimenne Pühha-pääiv.

Fr. G. Arveliuse „Ramma Jofepi Hädda- ja Abbi-Ramat'ust“ ... Tallinnas ...
[1790] : 6 – 20.

Jofep ei olnud monnel aial küllas käinud, sest et monne-
suggused maia asjad ja murretsemiesed temmale aega
ei annud. Esseárranis olli temma omma moisatwannema käest
úht uut head ramato sanud, mis wast saksamaalt olli tulnud: ja
5 se ramat olli temma melest ni maggus, et ta ei raatsind pühha-
pääival koddunt árraminna, enne kui ta sedda ramato õige tarkus-
sega olli lábbiluggend. Kui ta núüd sedda luggemist sai lõppe-
tand; siis kutsus ta súdda tedda jálle, omma hea külla rahwast
katsuma ja kulama, kuidá nende kássi píddi káima. Kõrtsó tulles
10 leidis ta kaunist hulka rahwast úhheskous. Ta terretas neid
wanná wísi járrele, ja soiwis neile uut õnne ueks aastaks, uut
tarkust feige ettewõtmiste tartwis, ja ikka rahholist ja rõmust súddant,
keikis asjus, mis Jummal peäle panneb. — Rahwoke tánnas
Jofepit temma hea soiwimise eest: ja núüd súndisid nende keskes
15 monnesuggused juttud. Ugga Jofep panni pea táhhele, et nende
juttud ei láinud nenda mõnnufaste forda, kui ennemuiste, ja et
rahwoke kurb olli. Sepárrast ütles temma: „mis teil on, armad
fõbrad? Ma náán, et teil táanna õige lahke meelt ei olle. Teil
20 on on otfego fõrwad lontis, otfego ollets teil úks suur áppardus
juhtunud. Úttelge mulle ommeti, kust se suur muutminne teie
jures tulles?“

Külla wõõrminder. Kuidá meil fõrwad ei pea lontis ollema,
kui keif asjad ei tahha ennam õiete forda miinna, nenda kui enne-

1790

muiste. Meie olleme siin praego ühhes kous, noud piddamas,
kuida asjad tullesid aiada: ja siin siis iggaüks omma hädä kae-
bas, et Jummal ännistus otsego meist on ärralastunud, ja
5 Jummalote ei tahha diged ilmad anda. Praego uus aasta on
käes, ja ep olle weel lumme tähte maas. Ma paljas kui minno
peo pesfa, ja Joulo pühhades saddas wihma kui Jani päwa
aial. Kes ilmas seddasuggust immet weel meie maal on kuul-
nud! Ennemuiste sel aial olli iggal digel tallomehjel ou pupin-
nufid täis: suremad moisa teereisid olliid kaidud: ja iggaüks haf-
10 kas omma lojuft ketswadise künni tarwis kosutama. Nüüd ei
olle ühhelgi putanti maias, teit moisa teefaimised ja sured wina-
weud on weel ees: ja hobbofed on selle pahha teega ja pu wedda-
misega nenda otfas, et Jummal parrago. Peälegi Jummal
wiljawood ei ännistand: ketswadene poud wöttis odra- ja kaera-
15 orrast, ja needki wähhesed keddurad, mis weel häddaliste järrele
kastwafid; neid murdis rahhe mahha. Kust sa nüüd wöttad
surust, waese lojusfele anda? küll lähheb monni tubli hobbone
aia tahha, ja waene perremees jääb ommast ilma. Seitwast tulles
ka pea tühhi kätte, nüüd et kallid pühhad möda on lainud, ja
20 igga mees kallil aial omma perret rohkest on söötud: — Kui
meie keige selle peäle mõtleme; kust siis kui peab rõõm südda-
messse tullesma?

Josep. Di! Di! — Sinno fanna au sees, armas wõõr-
minder! agga siiski ma usfun, et meil digust ei olle seddatwisi sure
25 Jummalä maiapiddamise ülle nurrifeda. Seft teit mis temma
teeb, on tõest hea, ja woib ka meile kasfo sata, kui meie agga
moistame, seft kasfo wõtta.

Wõõrminder. Se on tõsfi küll; agga siiski hädä on fibbe,
kui hädä kääs on, ja kui meie suggune ei tea milgitwisi ennesfele
30 abbi sata. Küll siis arg südda peagi lähhäb nurrifema.

Josep. Agga kas siis hädä nurrifemise läbbi wähhemaks
lähhäb? Eht kas murretfeminne ja kurtwastaminne aitab, et sa
hädä fibbeduust ei tunne? — Ei tõeste! Waid seläbbi koormab
innimenne omma süddant weel ennam, ja teeb omma waetwa
35 suremaks.

Wõõrminder. Mis siis tehha, kui usf milgi wiisil ei aita?

Josep. Usf ei aita ialgi, kui innimesel lotust ei olle Jum-
mala peäle, ja kui ta ei püa tarkusfega omma süddant waigis-
tada, ja feige asjade sees targaste hoolt kanda.

5 **Wõõrminder.** Mis holt kandma? Kes woib Jummal
ilma wasto waidelda?

Josep. Ei pea ka mitte waidlema; waid innimenne peab
feif ommad asja-aiamised targaste Jummal ilma järrele seädma.
Seeb se feigesurem innimese tarkus on. Agga sedda tarkust ei woib
10 ükski fätte sada, kui ta esfite ei olle õppind, feige Jummal seä-
dustega rahhul ollema ja neid heaks arwama. Agga sedda
woib innimenne peagi õppida, kui ta agga wottab moistlikkult ja
tasfase melega järrelemõttelda. — Katsume ommeti, et meil nüüd
se luggu fääs on, esf meie siiski ei woiks Jummal seädustega
15 rahhul olla, tedda tännada ja wimaks tunnistada, et se ükspäinis
meie rummalusse sü on, kui meie asjad forda ei lähhä! — Teie
kaebate, et Jummal ilma lãbbi teie odrad ja kaerad on äppar-
dand: esf Jummal ei olle se eest teie ruffid kahheiwõrra õnnis-
tand, et ei olle monnel aial nisuggust ruffiwoot olnud! ja et tãn-
20 natwo ruffid pea kahheiwõrra oddawamad on, kui nad musslo ollid?

Wõõrminder. Tõsfi kül!

Josep. Nüüd olli õige maiamehhe kohhus, seddamaid kui
ta omma wiljofest sai forjand, moistlikkult arro piddada, kasfinaste
ruffidega ümberfãia, omma leiba wahhelikkoga jãtkada. Kui ta
25 sedda ollefs teinud; siis ollefs temmale ruffid järrele jãnud, mis
ta ollefs woind müa, ja selle rahha eest jãlle hoostele kaero osta.
Esf ei olle tõsfi?

Wõõrminder. Tõsfi kül!

Josep. Kui nüüd üks fant maiamees nisuggust arro ei olle
30 piddand; waid on priiskist peäle selget leiba sõnuð, ja peãlegi
pühhade aial tãielt leitwofest raiskand, ehf weel peãlegi ruffide
wasto iwina ostnuð, wanna wiisi järrele kallid pãwad piddada:
kui nisuggusel maiamehhel nüüd jo leitwast hakkab kitsas fätte
tullesma; esf se siis ei olle temma ennesa sü?

Wõõrminder. Egga se walle ei olle!

Josep. Teie kaebate, et Jummal külma ja lund ei anna, nenda kui muil aastadel, et teif tee käimised ja pu weddamised fergeste forda lähheksid. Agga kas teie ollete ka selle kasfo peäle mõttelnud, mis teile sest on tulnud et Jummal tännini sefuggused
5 ilmad on piddanud? kes mälletab nisuggust kallist fuggist, kui meil sel forral on olnud? Eks ei lainud teif meie põllo-tõ ni hõlpsaste forda, et ei woinid parreminne sotwida?

Wõõrminder. Tõssi kül!

Josep. Nüüd olli targa maiamehhe tohhus, sedda kallist
10 aega õiete tähhele panna: kõrt kunda, ni paljo kui ta agga joudis, et ta sedda fetwadel walms ees leiats. Mis tehtud, se tehtud!

Wõõrminder. Nenda wannagi rahwas ütles!

Josep. Kui nüüd üks laisk perremees sedda kallist aega ilma
15 prukimatta lastis mõda miina; selle sù se siis on, kui ta fetwatand lojusfega hädda ja risti näab, põldo kundes?

Wõõrminder. Ennesa sù.

Josep. Ja peälegi, eks ep olle needfinnatsed ilmad teile
20 suurt kasfo saanud, lojusse toidusse polest? Kes mälletab, et hobbofed ja weiffed ni kaua on woinud wäljas käia, kui sel aastal?

Wõõrminder. Se on jälle tõssi!

Josep. Kui nüüd üks rummal maiamees sedda suurt kasfo
25 ei olle tähhele pannud: kui ta need heinad, hagganad, ja kõlkad mis ta olleks woinid hoida ja müa; on fuggifel jo lojustele sõotnud; kas temmal siis nüüd õigus on, se ülle kaebada, mis ta õiia ennesa rummalusfe läbbi, ennesa wasto on teinud?

Wõõrminder. Ei ta tohhi kül ühhegi peäle kaebada, kui
ise ennesa peäle!

Josep. Ja wimats teie kaebate, et teil pudedst kitsas käes
30 on? kui Jummal külma ja lund ei olle annud; siis ei lainud ka surest puid tartwis kütmisses. Agga siin on jälle üks wanna wahha tombe, mis monne tallomehhele kül suurt murret on teinud. Taltwi-

15 fetwatand: kõhna, lahja.

fel aial peab kütma, ütlevad nemmad, ja aiavad ahjo puid
täis, suust pereni, ehk kül oues pehme ilmofe on, et tooiks fergi-
wäel tööd tehha. Kui nüüd fefuggufe ilmaasjata kütmisfega ni
5 paljo puid on raifatud, et hobbofed fe läbbi pahha teega on lah-
jaks lainud : eks fiis olleks rummalus, fe ülle kaebduft tõsta ?

Wõõrminder. Tõssi on ! feif tõssi !

Üks noor mees. Mis sinna, wanna taat ! lähhääd Jofepi
wasto räkima : küllab ja fedda tead, et Jofepil ifka õigus on.

10 **Wanna Jago Mihkel.** Se tulleb feft, et Jofep monda maad
läbbifäinud, monnefuggufed innimesfed ja innimeste ellopidda-
mist on näinud, monda asja on kuulda fanud, ja feige asjade
ülle targeminne on õppind järrele mõtlema, kui meie fuggune
rahwas.

15 **Jofep.** Panne weel fiina jure, et minna ka monda tarfa
ramato ollen läbbiluggend, kus fees moiftlikkud innimesfed need
tarfufef õppetufefed, mu rahwa heaks on üllespannud, mis nem-
mad omma ello aial on õppinud. Suggeminne on wägga hea
asfi, kui innimeñe agga moiftlikkult loeb, ja feif targaste tallele
20 panneb, mis ta loeb. — Nenda ollen ma isfeäärannis nüüd fel
wahheaiad jälle üht uut, wägga kallist ramato läbbiluggend, kuf
feeft ma paljo õppetufst ollen leidnud.

Wõõrminder. Mis ramat fe fiis olli ?

25 **Jofep.** Lemma nimmi on : **Hädda- ja abbi-ramat :** ja ta
on otte ma-rahwa heaks kofkopandud : feft selle siise on monne-
fuggune hädda ja willetsfus, mis ma-rahwale woib juhtuda, ülles-
pandud, ja ka feäl jures need õppetufefed, kuida innimenne enne-
fele fefuggufes häddas woib abbi fata.

Wõõrminder. Minna ep olle feftfuggufefst ramatufst ühtegi
weel kuulda fanud.

30 **Jofep.** Sedda ma usfun ; feft fe ramat on jaffa fele firjo-
tud, ja usna uus weel.

Wõõrminder. Küll ma fedda arwafin ! kes küll meie fuggus-
tele nifuggufst ramato meie ma-fele firjotab ?

5 **Josep.** Kui teie südda kutsus, need head õppetused teada
jada, mis ses ramatus leitakse; siis minna heal meel sedda
waetwa wõttaksin, needsinatsed tükkid sest ramatust teile ma-kele
luggeda, kellest ma arwan, et nemmad ka meie maal woitwad
kasjo sata.

10 **Wõõrminder.** Jummal woib sulle sedda waetwa jälle tas-
fuda, kallis Josep! Sa olled meile jo monda tullust õppetust
annud, ja sest aiast, et sinna meie nabrimees olled, lähhâwad
keif asjad meie küllas parreminne forda. Se on ka meil dieti
10 mele jahhutamisets, kui sinna tulled meid katsma. Ja omma
maggusa kõnnedega meie aega lühhendama.

15 **Josep.** Olle terve, aus wõõrminder! omma au, ja omma
hea sõbruse eest! Mul ennesel on sest suur rõõm, kui ma teie
hea rahwa seltsis woin olla, ja tâhhele panna, kuidas teie pãwast
pãwani parremaks lähhete. — Agga kui ma teile sedda uut
raamato pean luggema; siis peate teie mulle esmalt lubbama,
et teie truiste keif need head õppetused tahhate tâhhele panna,
ja ka, kui forð tulleb, omma ello nende järrele aiada. Sest muido
20 olleks se üks ilma asjata ettewõtminne, kui meie tahhaksime
luggeda, ja ued ja parremad wiisid kuulda; ja siiski ommast wan-
nast nurjatumast wiisist finni piddada.

Wõõrminder. Kõl sa olled nainud jo, et meie ei olle nisuggu-
fed, kes ei wõtta õppetust. Meie olleme jo monda uut wiisi sinno
aial üllestõtnud.

25 **Josep.** Sedda tunnistust woin ma teile anda, ja teid selle
pãrrast kita.

Üks nobbe poisife. Agga kuidas siis se ramat on tokto pandud?
Kas se on nenda kui üks jutto ramat? Minna loen wãgga heal
meel sedda jutto ramato, ja kulen wãgga armsaste maggusad juttud.

30 **Josep.** Sedda ma tahhan teile seddamaid juttustada. Selle
ramato hakkatus on nenda:

Üks rivas moisa wannem, kes ennemuiste wãe pealik olli
õlnud, se ellas nõud ommal wannal eal, omma kauni moisa

30 kui [trkv. küi.

peäl. Temma aidad ja keldrid ollid keigefugguse sõmisse- ja jomisse
warrandusfega täidetud, ja temmal olli üks üpris tark tof: siiski
ei tohtind temma wahhest künnesuggusest roast middagi süa, egga
5 jodawat wina wõtta, ja pididi wahhest nädäda päwad wodis
maas ollema, sest et temma jallad paistetand ollid. Temma olli
faks forð naesemees olnud, ja temma esfimisest prauast, olli
temmale üks tüttar järrele jänud, ja üks poeg, kes woõral maal
olli tarkust õppimas. Temma teine praua olli, kaima peäl olles,
äkkitselt ärrafurnud, kui ta liast olli tantfinud. Selle omma wiimse
10 praua furma järrele leinas nüüd se wanna herra keigest südda-
mest: ja sest et ta aina üksi olli, lugges ta faggedaste ramato,
eshj istus oma toli peäl, ja arwas keif sedda järrele, mis ta keige
omma ello aial, mitmes paifas ja mitmes põlwes olli näinud
ja kuulnud. Se jures tulli ka keif temma mele, mis ta lapsest
15 sadif isse olli teinud, ja temma fahhetfes monda asja ni wägga,
et ta fowis, et ta sedda ollefs jätanud teggematta. Wimaks agga
lääfid iffa temma mõtled siinna, et se üks willets ja waetwalinne
asfi on, keige innimeste esloga. Kui temma aeg nüüd iggawaks
läks; siis laskis ta ennesa feltfiks omma firrifõ õppetaja palluda,
20 kes üks wanna tru halli peaga mees olli. Selllega aiafid nem-
mad siis monnesuggused juttud, ja se õppetaja pididi siis otse-
fohhe süddame pohjast keif üllesrākima, kuida ta mõtles. Ugga
ennamiste iffa selle herra kõnned need ollid, et ello fiin Ma peäl
üks willets ja waetwalinne ello on, ja et innimenne, olgo ta rikkas
25 eshj kehwa, surefuggune eshj alwasuggune, paljo hädda peab kanna-
tama.

Nenda kõnneledes näitis ta iffa omma paistetand jalgade
peäle, mis temmale ni suurt wallo teggid, et temma keige omma
fukka ja warrandusse jures, ei woind süa egga jua, ja et monnel
30 õõl und temma filmi ei tulnud. Keige omma ello aiaft, ja
ommast fahhest abbiellust, juttustas ta ni paljo kurja, et keif se
lust ja rõõm, mis ta olli maitõnud, ei olnud selle wasto miõski
panna. Ka wõttis ta se jures sedda tarka funningast Salomonit
ennesa tunnistusse mehhefs, kes omma fogguja ramato esfimesfes
35 peatüffis ütleb: „ma näggin keif tõõd, mis päikesse al tehakse,

„ja iwata, se on feif tühhi ja iwaimo nârriminne.“ — Se peäle
 se õppetaja nõud jâlle wastas, et armolinne Jummal ommeti feif
 asjad hâsti on lonud. „Waatfe agga, aus herra! ütles ta, waatfe
 5 „fuida lojusjed teie oue peâl hûppawad ja lusti lõwad, fuida
 „nemmad rõõmsad on, kui nemmad õiete omma toidust sawad!
 „Sinnofesjed metfas laulwad lusti pârraft, messilafed lendwad
 „rõõmsast, kallad mângiwad wees, ja feige pîsfemad seâfedki
 „furrutwad lustiliste pâwapaiste kâes, ja on rõõmsad, et nemmad
 „ellawad. Mitsepârraft siis Jummal innimest üffi ollets lonud
 10 „pinamisfeks ja waewaks, innimest fedda ta ommeti ennam armas-
 „tab, kui feif muud lomad? Ei tõest; waid usfuge fedda, et, kui
 „innimeste põlwo pahhem peaks ollema, kui lojuste põlwo, siis on
 „se wisjift innimeste enneste jû. Sest se helde Jummal ei lasse
 15 „meile ühhegi fuggufest asjast pудо olla, mis meie heaks tartwis
 „lâhjhâb. Agga meie teme faggedaste fedda nattufest waetwa
 „ja wallo, mis meie peame kannatama, selâbbi suremaks, et meie
 „neid suremaks arwame, kui nemmad on, ja et meie se peäle ei
 „mõtle, et ka hâdda ja waetw, iffa meie heaks tulleb.“ — — Weel
 juttustas se herra, et temma omma ello ajal mitto tuhhat inni-
 20 mest olli tunnud, fellele tûddimus omma ello põlwo pârraft olli
 kâtte tulnud, ja et wahhest kunningad ja wûrstid, surefuggufed ja
 riffad mehhed, wâhheminne omma põlwoega rahhul olliid, kui se
 ferjaja, kes leitwapallosest mu rahwa utse eest otsib. Sedda nõud
 25 kûl se õppetaja ei woinud salgada, sest fedda leitakse faggedaste.
 Siiski jâi ta iffa omma usfo peäle seisma, et, kui agga iggaüks
 omma ammetis teeks, mis temma fohhus, ja mis hea ja õige
 on; siis woiffid innimesfed rõõmsaste ja õnsaste ellada. Ta
 teâdis fedda ka ni selgeste selletada, et se moifatwannem iwimaks
 30 iffa pididi tunnistama, et teifel õigus ollets, nenda kui temmal ka
 iffa õigus olli, ja nenda kui fedda ka feif se luggu ûllesnâitab,
 mis fiin ramatus juttustakse.

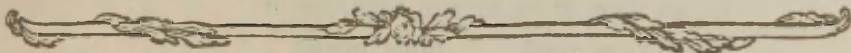
Teifel korral kõnnelesid nemmad sest: eks ei peaks mailmas monned innimesjed ollema, kes otse ilma asjata fiin ellawad, ja

23 ferjaja [trkv ferja | -pallosest [trkv. pollosest. | 30 ûllesnâitab [trkv ûllesnaitab.

ei ei tooiks sedda leiba, mis nemmad sõivad, nendele anda, kes
mailmale ennam kasjo saatvad? Sest saggedaste ellatvad mon-
ned nurjatunud laisad, surefuggused innimesed rikkuses, ja monni
kaunis tõteggia tallomees, peab tühja ja nõlga omma tõ jures
5 nõggema. Sel wanna herral olli ka saggedaste meel se õlle
pahha, et ta ommaft jouust ni pisut olli head teinud, ehk temmal
kõl joudo kõl olli olnud head tehha ommaft warrandusfest. Ngga
selle õppetaja arwades, olli se üks kallis seadus Jummalast, et ni
mitme saggused innimesed Ma peal ellatvad. Tarwis lähhõb,
10 et wallitsejad, kõhto wannemad, soldatid, firiko-õppetajad, koddõ-
õppetajad, arstid, kaupmehhed, handwerfi-mehhed, ja tallopojad,
ka rikkad ja waesed, seggaminne ellatvad, et teine teisele tooiks
abbi tehha, üks sedda, teine teist asja noutaks, et keik rõõmsaste
tooiksid ellada, ja et õhhelgi õhhestki asjast püdo ei õllets. —

15 Nenda nemmad a(jasid) jutto siit ja sealt selle asja õlle.
Ngga et se wanna herra omma norel eal ei olnud õppind, õiete
innimese ello õlle järrelemõtlemä; siis ei saand temma mitte
õppetaja wasto. Ta moistis ka, et temma kurtvastus ennamiste
fest tulli, et temma norel eal ei olnud õppind, mispõrrast inni-
20 menne seia mailma peale on lodud, ja kuida innimenne ommad
asjad peab ajama, et temmal ifka rõmus sũdda tooiks olla.
Sepõrrast mõtles temma: „mis sinna isse ei tea, sedda peab
sinno poeg õppima,“ ja sepõrrast lastis ta tedda esmalt õhhest
moistlikkust õppetajast truiste õppetada: ja, et ta kõl teadis, et se
25 parrem on, omma filmaga nõhha, kui mu-rahwa kõnneft kuulda;
siis teggi temma, kui ta tundis, et surm hakkas peale kippuma,
sedda seadust, et temma poeg pididi monned wõõrad maad lähhi
reisima, et temma omma filmaga innimeste ello ajamist nõhha
saaks, ja õppiks ärra arwama, kust se tulles, et ni paljo innimes-
30 sed õige rõõmsa ja hea põlwe sees ei ella.“ —

Waat se on selle ramato hakkatus! Teine peatõf jägo teisefes
forrats! — Jummalaga!

Mõttesalme.

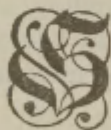
Samast raamatust, kust eelmine tekstki; lhk. 88, 112, 178, 191.

*

Mi ja tahhad wannaks sada;
olle ifka kasjin ja
sües, jues, rõmus, murren,
tõõs ja hingamiffes ka!
Keikis asjus pea arro,
sest sa'p olle hunt ehk karro.
Kui ja tertoiht targast faitfed,
siis ja kaua tedda maitfed.

1790

*

Sõmist, jomist Jummal andis,
Sest meil toidust tartois lãks.
Prufi siis mis põid sull' kandis,
Omme ihho toiduseks!
Algga ärra sõ ja jo end tãis! —
Innimenne ossed! — mitte teis!

^e
S

*
Ks tuhnuks jääb ifka tuhnuks,
ehk ta tül monda head asja nääks:
kes tark on, se ifka targemaks jääb,
fui temma mu rahwa head kombed nääb;

S

*
Li mul on maja ja põllomaad kääs;
tül ma siis ollen üks õige mees!
Pristi naest kosjin: teen usfinaest tööd:
rahho sees ellan siis pätvad ja õöd.

Friedrich Wilhelm von Willmann.

Monned kaunid Juttud.

„Gesti-Ma Rahtwa Kalender, eht Täht-Ramat 1788. Uasta peäle, pàrrast meie Isfanda Jesuse Kristuse Sündimist. Tallinnas, Trüftitud Lindforsse Kirjadega“, jutulisast.

Kas, mis leskese saanud.

^e
S

5 Kas emmane kas olli nenda õnneto, et temma keige arm-
sam isfane kas ärrasurri. Ja temma kurbdus olli felle
pàrrast wägga suur. Dõd ning pàtwad nuttis ning nougas
temma felle järrele. Ta lats ommma kambri ning panni ust
luffo et ütski temma jure sai. Kõl tullid teised kassid, et nemmad
tahtsid temmaga kaebada, agga nemmad ei saa fisse lastud, fest
tõdruf ütles iffa:

10 Se emmane kas nõud wägga nougab
ja nuttab omma mehhe pàrrast.

Ja jalle tullid nõud kossilasjed teine teise järke. Tõdruf lats
fisse sedda õõlda. Kas kussis: misuggused nemmad on? Temma
kostis: on ka nenda kahhe wahhel. Siis ütles temma: mingo
nemmad põrguse minna pean iffa weel omma endise pàrrast
nutma. Tõdruf tulli siis wälja ja ütles:

10 Ja [trkv. Ta.

1787

Weel ifka emmane kas nõud nougab,
sest temma nuttab õigete omma mehhe pärrast.

5 Agga nõud tulli üks suur kanna nasslit isfane kas. Tüdruf
jooseb kui tuul sisse, ning ütles: armas emma! Siin on praego
üks wägga illus nasslit isfane kas, kas ta peab sisse tullesma?
Siis hakkas kas suure healega küssendada:

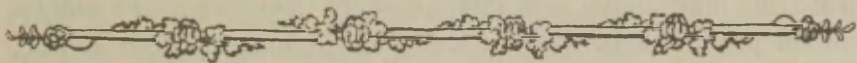
Eks sa tuled sinna jamp!

Wista wälja wanna ramp!

10 Jubba tulles isfane kas tупpa, emmane lähheb ning wottab
woerad wasto. Isfane hakkab kossima, ning emmane wottab
antied juba wasto ning pulmad saatwad ka tehtud. Kus nõud
wanna isfane on? Siin ta jäi!

Õppetus.

15 Nenda on se ka paljo naestega. Senni, kui kossilased ei
olse weel tulnud, nutwad nemmad päätw pätwalt õigete ärdaste.
Dns agga kossilased seäl, jubba siis filmapisarad saatwad ärra-
pühitüd ning filmad kuitwatwad warfi.

Ron.

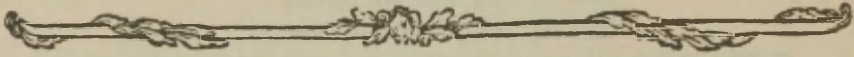
5 **R**õs ron, kes nitis ehk heinama sees olli, näggi härja ja
artwas nenda ennese jures: kui ma agga tahhaksin
omma nahko õigeti wennitada, siis ma saaksin kül ni suureks kui
sesamma härg. Jubba ta hakkas ennast ülles puhhuma, ning
küssis teiste käest, eks ma ollen ni suur kui se härg? Teised naer-
sid tedda ja ütlesid: kül on waiak fenni kui sa ni suureks saad.
Ta hakkab teist forda ennast üllespuhhuma, ning küsib jälle, kas
paljo waiak on? Kül on waiak ütlesid need teised. Siis ta sai
wihhaseks ning hakkas nenda ennast üllespuhhuma et ta fatti lõhtus.

1787

3 nasslit : kirju | 7 jamp = jamps.

Oppetus.

Rääsi pufas, tõi punges. Kes nenda kui se kon tahhab
suurustelda ning parrem olla kui ennese suggused, se saab teistele
naeruks, ning lähheb isse huffa. Sepärrast jägo igga üks nende
5 jures kes ta ennese suggused on ja murretsago mitte suremad asjad
mis ülle temma moistus on.

Teefäibia ning Ingel.

5 Ui üks Teefäibia, kes Jummalat kartis, omma teefonde
peäle käis, siis tulli üks Ingel innimeste näoga tem-
male seltsimehheks. Nemmad hakkasid neist Jummalal immelikkudest
asjadest kõnneleda. Oh! ütles see teefäibia: hea meelega tahhaf-
fin ma ommeti jummalal nou nähha! Se Ingel kostis: ei saa
10 sedda küll mitte, agga middagid pead sa ommeteggi sest nähha
saama se samma tee peäle. Kui nüüd pääw olli loja läinud,
siis nemmad läksid ühhe töddanikko jure õjeks, kessel es olli küll palju
warrandust, agga kes üks õige ning ustaw innimenne olli. Said
15 nemmad sisse läinud, siis perremees tõstis ette, mis Jummal olli
annud, ja nemmad sõid ning läksid pärrast sedda maggama.
Kest õsel ärratas se Ingel omma seltsimeest ülles ja juhhatas
tedda rootwi alla ning wõttis tulle tuffu misga ta sütas ello
maia põllema. Se Teefäibia kōhtus ärra ja ütles: Sa olled
20 jo hul! mis sa teed? Dns se, se hea eest, mis ta meitele on tei-
nud? Ingel kostis: olle wait, küll sa pead jummalal nou nähha
saama — Kui nüüd se hone põlles, ärratas se Ingel sedda perre-
meeft ülles ja Ingel ja teefäibia läksid ärra. Rahhe aasta pärrast
käisid need kaks seddasamma teed, ja Ingel ütles teefäibia wasto:
lähme fenna sisse, meite endise perremehhe jure. Teefäibia ütles:
20 Kuida julgeme meie küll senne sisse minna, et meie nisuggust
pahhandust olleme temmale teinud? Ingel kostis: Tulle agga

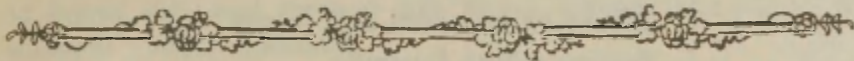
1787

minnoga ja tee, mis minna ütlen. Said nemmad fenna tulnud, ei tahha siis ennam Teefáibia sedda kohta tunda, sest se maia-
isfand olli ennesele suure hone ülles ehhitand ja jummalá õnnis-
tus olli keikis polis náhha. Maia-isfand tulli neile wasto, ja
5 wottis neid aufaste wasto. Kui núúd need faks teefáibiad láf-
sid maggama, siis immetles se teine teefáibia sedda, et temma
párrast sedda õnnetust ni usfinaste olli riffaks saanud. Núúd
ütles se Ingel: jo sa núúd hakkad Jummalá nou árratunda.
Ma põlletafin selle párrast sedda wanna ellomaia árra, et ma
10 teádsin, et seál feldris olli úks rahhaauf, mis ta píddi kúl leidma,
kui ta seál úmberkoudo faetwab, ja mis lábbi ta píddi riffaks
saama. See on núúd keif nenda sündind, kuida sa náád. Ja
Ingel lahkus temmast árra.

Õppetus.

Oh mitto forda saab se meitele õnneks muudetud, mis meie
15 õnnetusfeks peame! sest meie peame jo se peále mõtlema, et risti
ja willetfusse lábbi meie õige tee peále saame juhhatud. Árra
mõtle siis mitte omma hádda sees kaksépíddi, waid anna keif
jummalá hõlefs, sest temma murretses sinno ees.

20 Se Jummal, kes meid kurtwastanud,
Woib pea jálle rõmusta:
Kui murre tund on móda láinud,
Siis tulles temma abbiga;
Kus siis so meel ei mõtlege,
Seált tulles abbi finnule.

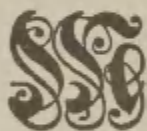

von Tiesenhausen.

Leinalaul.

Ajakirjast „Der Teutsche Merkur vom Jahre 1788“ : 421.

Inno rōmo olli Rōsi
Rōmuks omma iwnnale

1788

4

Pea[oit]sis pea[n]nārtsis,
Nārtsis joudis surmale

8

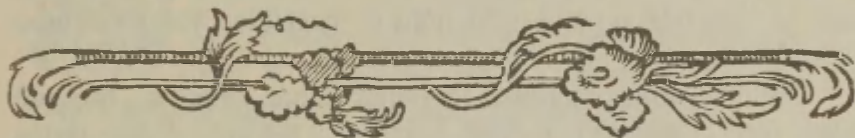
Nenda on need ilmsed rōmuð
Urifenn' on nende ðn
Tanna paistab pāw meil selgest
Homme pilwed fattawad

1 rōmo [trkv. romo] | 2 Rōmuks [trkv. Rōmaks] | 4 joudis
[trkv. judis] | 5 Nenda [trkv. Nenda] | 6 Urifenn' [trkv. Urifenn']
7 paistab pāw [trkv. paistal pān.]

Minno Rosi oitfeb jásse
Surre issa rohhoajas
Zoua aeg wi mind sinna
12 Kus ei surm meid lahhutab.

Za se mötte Rosi peale
Lühhendago meie aeg
Lõpivad otša meie rõmud
16 Oh siis lõppeb kurbadus ka.

Kerge muld se katko finni
Sedda kallest põrmofest
Lilled õitste haura peale
20 Depit laulgo halledast.

Peter Heinrich von Frey.

Trõõstmisfe-Laul,
felle haura jures laulda, kedda meie wägga! armastanud.

Kogust „Ued waimoliffud Laulud. Tallinnas... 1793 Uastal“ : 201—2.

Lõhhi ärra ommad silmad, olle rahhulge! kenne pãrrast
sinna nuttad, jo lãks ärra se! Oh, se maggus heãl
ja fanna, feif, mis temmast olli kãnna, temma illus nõaggo, se
maggab muldas põrmuske. 1793

5 2. Ni kui rohhi wãljal kuitwab, faub igga mees. Nuttes otšib
fõbber, leiab sõbra surma kães. Enne neid kes wannaks lãinud,

9 Rosi [trkv. rosi | 13 Rosi [trkv. rosi | 16 siis [trkv. sũs.

on kúl nored surma náinud; enne neid, fes laulatud, surreb monn
fihlatud.

10 3. Ni kui rohhi wáljal sago põrmuks lihha! Dááb feif, mis
muld on, mullats; olgo! Meie hing, se jááb. Jah, sa ellad,
fõbber? ellad kõrges taetwas, ehf sa olled omma sõbra jures tael,
fes so pãrrast nuttab weel.

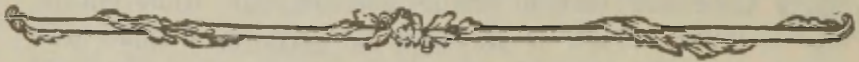
15 4. Kas se, et ma taffa nouan waetwa lõppetust; kas se, et ma
otfin, jouan leida õnnistust; kas se waim, fes taetwad ullab, kas
se mitte surmas ellab? Waid ka se feif põrmuks jááts? Kas se
agga naeruks lááts?

20 5. Ei meid naeruks Summal teinud ta nõo járrele. Hinge, ihho
kõfko pannud on ta targaste. Kúll se ihho kautakse; agga waimo
peástetakse: siis ta haffab ellama iggawesfe tõmoga.

25 6. Tõsta, mo waim mullast, máddast; tõsta filmadfe seõna,
kusja meie háddast lahti olleme: kus ep olle katko, sõdda, mitte
wee- ja tulle-hádda; kus meid nálg ei waetwata, kus meid surm
ei lahuta.

25 7. Armas wiimne páátw! sa forjad sõbra sõbraga, wannad
nored, õed ja wennad, mehhed naestega: siis meid õnsad taewa
targad Issa armo õppetawad, fes meid hábbist, kurbdusfest árra-
peástinud iggawest'.

30 8. Ehf lõõb hinge kellofenne pea minnul'ge; ehf mo wiimne
tunnifenne jubba tãnna kã: oh, mo Waim! ni kui sa tead, te siis
iggal aial head. Tulleb Issa kutfuma, siis woid õnsast' lahuda.

14 taetwad ullab = taewa ulatab.

Anton Heinrich Lücke.

Wagga ello polse raske.

„Öppetuse-Ramat, mis nende heaks, kes Jummalat püüdiwad selgiminne tunda ja diete tenida. Tallinnas...“ 1795 : 162—163.

Sis sa waene ifka koebad: Wagga ello raske on? Ehk se õige ennast waetwab head tehhes, fiiski on Rahho temmal iggawest, Kui pat waetwab iggameest.

1795

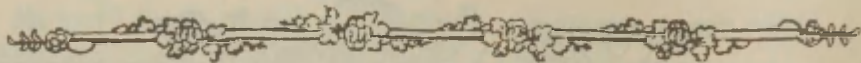
5 2. Waat! kus ial wallitsewad Kurjad himmud wäega, Inni-
messed patto tewad, Seal on tülli lõpmatta. Wihhast taplus
touseb seal, Riust tulleb waeno heäl.

3. Pettus, wargus, liigjominne, Horus, rojus, kimalus, Liig
rõõm, wallet, prassiminne, kadde wihha, katwalus Saatwad
tõest laiale. Rahho ei jähgingele.

10 4. Pattustel on hinges hatwad. Dtsas neil on õnnistus. Neil,
kes patto armastawad On küll wallo, õnnetus. Ei neil olle
rahho teäl. Tüllil teeb se kurri meel.

15 5. Algga kui sa head noudes Jummalat ei wihhasta, taewa
pole ifka joudes Hoiad, et ei kormista; Siis on rõõmo süddames.
Rahho sul on iggawest.

6. Te siis head, wihka kurja. Huffas on se pattune. Ei sul
ühtegi lä nurja, Kui sa olled waggane. Taewas, ma ilm huffa
lääb: Se, kes õigust teeb, küll jääb.

Anonüüm.

Lapse uinutamise Laul.

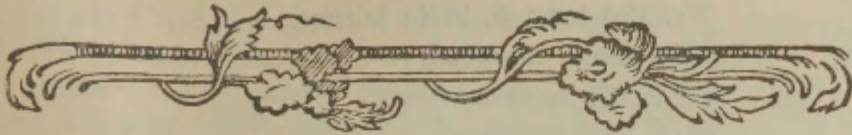
Gesti-Ma-Rahva Kalender, ehk Täht-Ramat 1797. Aasta peäle ... Tallinnas ...
(1796) : 51—53.

Agga, armas poiofenne,
Praego parrem aeg sul käes;

1796

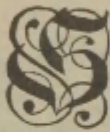
- 4 Emma rüppes, tallefenne,
Sul ei hädda ellades.
2. Ei sa weel nä tööd ja waewa,
Murrest ilma on so meel;
Toidust saad sa iggapäwa
- 8 Emma piim sind södab weel.
3. Emma tiwaga sind kattan
Et sa jääksid kahjota,
Kaenka sees sind kinnimattan,
- 12 Et ei külm sind kohhuta.
4. Mis sa tühja nutto nuttad?
Nutto päwad on weel ees,
Kül sa murret sama ruttad
- 16 Muidogi, kui olled mees.
5. Issa warjul, emma sülles;
Mis sind hirmutama peaks?
Kaswa agga mehheks ülles,
- 20 Wannematte meleheaks.
6. Jätta nutto, poiofenne,
Ütra olle rahhota,
Uinu agga, armofenne,
- 24 Minno kaenlas maggama!

Anonüüm.

Reivade laulda.

„Gesti-Ma-Rahva Kalender, ehk Tähti-Ramat 1798. Aasta „peäle“ lisas, „Tallinnas (1797)“ : 58—59.

Sõdda hüppab rõmustades,
Talve aeg on mõda läind;

1797

4 Summe fattet sullatades,
Päife meile soia teind.

8 Metsad lõivad pakkatama,
Kohho-ma jo haljandab ;
Orras võrsub, kasvataama
Kohket wilja ruttustab.

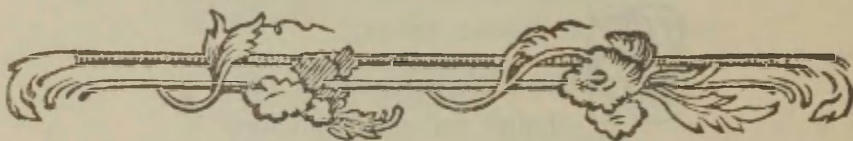
12 Üsad, luhjad, orrud, sood
Woido võitvad kasvada,
Talve lumme vesfi woud
Andsid neile wägge ka.

16 Öpitt laulab, leofenne
Lendab lauldes, fäggi lõõb
Omma wiisi, päsofenne
Boegedele pesa teeb.

14 fäggi = kägu.

Wiimfed loomad, pesfa faitstes,
 Pari miina ruttatwad.
 Guise ello rōmo maitstes
 Karja lapsed õisfatwad.

Wannad, nored, mingem tõle
 Harrigem maad feigest wāest;
 Siis ei tulle waesus peale,
 Siis saab leiba ommast kāest!

Kulli Jūri kiri Sepa Hansule.

Reprodutseeritud originaali järele, mis leidub Eesti Rahvaluule Arkiivis:
 GEG M.A. 44. Kirja aadress: Se Ramat saab antud Seppa Hanso Kätte.
 Walgma.

Urmās Wend!

S

Uūd lāffitame finnole ja finno armsa lastele paljo terwiist
 ja lāffitame so ramato Umblasfe. Ni hāsti kui ma
 moistfin teggin ma sedda armastusse himmoga walms. Ja
 tānnasin Onnis teggiad ja teid. Et ma temma kaānatamisse
 aial Temma surma sanno sain kirjotada. Ja sotwiisin: et se teie
 armsa lastele maggusats leitwa pallofesefes jādās, feif nende lūhhi-
 fest ello aega fiin ilmas, ja nūūd sotwin paljo terwiist feif minno
 armsa iwendadele, selle armsa iwenna Karro mā Josefpile, temma
 hing on minno hingele wāgga tuttatw olnud, Kuffe asfemel jo
 nende õnsa isfa aial, siis ollime weel ihho sees nored, ja nūūd

1797

Enne 1 Walgma : küla Kadrina kihelkonnas | 2 ramato : kirja.

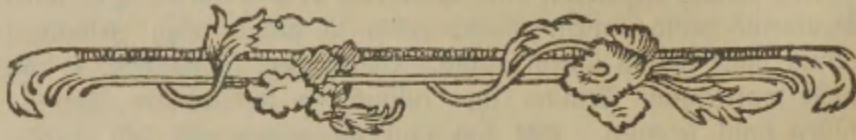
5 olleme jo twannad haffame ihho ello siin löppetama, Jeesus olgo
fidetud omma iggawesse sure armo eest, et Temma mind on üsles
ärratanud patto unneft, minna ossen jo hulga aega Jeesussega
10 olnud posse hädda ühtegi olnud. Saab weel fahhatfeda, et ma
posse warreminne Temma jure tulnud, ja kindlamine Temma
küljes finni seisnud. Eht kas mul on ennese eest üffi Tedda
täñada, minna pean Tedda feif omma twendade feltfi ja feif
Temma Roggodusse eest tännama, et Temma neid on üsles ärra-
15 tand. Kui pea ollefs minno willets twaim ärra kustund ja kuitwand,
kui Jeesusse rahwa felts mo twaimo toeks ei ollefs olnud, oh kül
ossen sedda maitfnud ja tunnud, kui suur ossa saminne on olnud
Jeesusse werre Roggodusses. Eht kül ütöki tännine foggodusses
minno önnistust mulle ei olle ette luggenu. Siis on pühha
20 Waim! mo ette luggenu, ja foggodusse ossa samist minno
önnistusfeks tunnistanud, se pärrast armsad twennad peame iffa
allate Jeesusse Roggodusse ja twendade feltfi peale mötlema funni
meie siin hädda orrus romame, fenni kui meie Temma jure same
feñna sure foggodussese kus need ued laulud Tallele laultaffe, Se
25 öige Halle luia felle Talle ue nimmeme. Oh olleffime seal! oh
olleffime seal. Nüüd jättan teid feif Jummalaga feif minno
armsad Kadrina Wennad! ja Ded! ja annan teile twaimus suud,
ja tännan teid felle söbrusse eest, mis teil minno twaese maofesse
twasto siin willetfas ilmas olnud. Nüüd affab jo se aeg liggi
30 joudma mil meie öige suur ja se igawenne söbrus saab algama,
kus meie terretamisfed maggufad fatwad ollema, ei nenda tuimad
egga twäetimad kui siin willetfas maias. Oh olleffime seal! Oh
olleffime seal.

Minna terretan ja rägin teiega nüüd meie armsa Issanda
ja Önnis teggia surma päwal need fannad, ja kippun Kolgata
30 mäele iffa ni liggi kui jouan ronnida ja sotwin Temma üsles
tousmissese päwal Kusallus jälle Temma haua ufse liggi sada,
seal ollefs mul twaefel kül asja, Oh saafjin agga minna feñna.

Meie Issanda Jeesusse arm ja rahho olgo meie feifidega. Amen.

Kulli Jürri teie söbber ja twend.

Aprillis. 3 p : 1797. A. n. o.

Anonüüm.

Üts

Ennemuiste Luggu
ühhe Warga peäle.

1.

Ule Kilti Hanso Jaan,
Kus mo fallis Saksa-Saan;
Kus mo Ruffid, Linnakfed,
Mis sa ärraraiskafid?
Sada mulle pea fátte,
Ehť ma wiin sind Kohťo ette!

XVIII. saj.
teine pool?

2.

Kule, útle aegfaste,
Leppi moga aufaste;
Ehť ma tullen Kohťo Wáest,
Wottan ärra feif so Ráest,
Kued, Sergid, Guffad, Uufud,
Saab siis náhha, mis sa laufud!

11 Uufud [trkv. Uufad: püksid.

3. Jaan ütleb :

Armas Jõsänd, Kannata!

Minna tahhan tasjuda :

Minnul on hea Pannal-Wõõ

Wõtte sedda endile :

Oh! ma toon ka teie Kätte

Käämehhe minno ette.

18

4. Käämees ütleb :

Ei ma seisa sino eest,

Jaan, sa olled katwival Mees!

Jodif, Pettis olled sa,

Pandlad warrastajid ka ;

Maksa isse omma Wõlga,

Witfa holeks anna Selga!

24

5. Jaan wastab :

Miks sa nenda sõimad mind,

Mats, eks minna tunne sind!

Kas sa tahhad teada siis,

Mis so furri Kõmb', ja Wiis?

Naese Sõrme Riffuja,

Mehhe Laua Ristuja!

30

6. Mats wastab :

Terre, terre Janife,

Kuhho Juhhatab sind Tee?

Waata, mis so Oues teäl

Heina Koorm on Kee peäl ;

Oh! sa Moisa Kuni Warras,

Wõllas on sul Keigeparras!

36

7. Jaan ütleb:
Mats, ja Rehhe Warblane,
Moisa Oddra Poisife!
 Kå-ufs, Kåufs laulsiid ja,
 Pamid Nahfa Rómoga;
Kul find Moisas sillitakse,
42 Selja Soned wennitakse!

8. Mats ütleb:
Olle twaid, mo Wennife,
Wargad puhhas olleme!
 Ollets keif se Willi teal,
 Geifats úhhe Hulga peal,
Ei se mahhufs Moisa Uita,
48 Egga Siñnas ollets Paika.

9. Jani nuhheldakse:
Ui! -- Ui! — fibbe Kå,
Kaiefenne efs ja nå!
 Oh! — Oh! passu ja,
 Minna surren Håddaga!
Uita, essa Kaiefenne,
54 Praego surreb Janifenne!

10. Naene twastab:
Oh! mo armas Janife,
Kallis on se Sanife,
 Nendaks sinna Nahfa múúd,
 Janifenne, ful on Súúd!
Jatta Kórtso Rombed mahha,
60 Siis ja hojad terve Nahha!

53 Kaiefenne [trkv. Kaifenne.

11. Kohhus manitseb tedda:

Minne Jaan, ja parranda
Omma Eslo Heaga!
Mingo Nurja wanna Wiis,
Uusalt sinna ellad siis;
Pea kurto kasinaste,
Siis sa rãkid illufaste!

66

12. Jaan ütleb Naesele:

Minne Kõrtsu, Kaiefe,
Minnul on suur Hãdda kã;
Kurk on kuitu ja waewab mind.
Kaiete, ma passun sind.
To mul Õllut, to mul Wina,
Siis ma unnustan mo Pina!

72

13. Naene wastab:

Mitte nenda Janife,
Kus so Taari-Kappafe!
Jo, ja heida Kõllesi,
Magga hãsti Lõssife!
Kõl so Riipsud parranevad,
Ilma, et need Wina saavad.

78

14. Jaan ütleb:

Mitte nenda Kaiete,
Minnul on suur Hãdda kã:
Nahkur Thomas Hãrjalont,
Wanna firjo Koera-Kont,
Kes mo Pea pistis Pauna,
Satis Moisa Posti Sauna.

84

15. Naene ütleb :

Ei ma Kule ennam Jutto,
Janife, et minne Tutto!
Moisa Koerad aukuwad,
Ukse peäle paukuwad ;
Weelaks tahhad Nahka müa,
Wet ja Leiba Kastis süa ?

90

16. Jaan wastab :

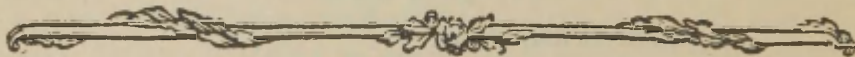
Oh! ja wanna Xanna-Kai!
Sinno Su on iwägga lai.
Et ma willets, Winato,
Joudo polest Rammoto,
Kül ma sinno Nahka nühhin,
Leddre-Juustoga sind pühhin!

96

17. Jaan lähhab Körtso :

Terre, terre Körtsofe
Maggus Laiatappafe!
Dista Bois, ja tõmba peäl,
Õllut, Wina kül on teäl!
Lahsti ollen Moisa Kärraft,
Uksi tagga Nahha pärraft.

102

89 Weelaks = veel kas.

L i s a.

Varasemaid rahvaloomingu trükinguid.

Piksepalve.

Teosest „Kurzer Bericht und Unterricht Von der Falsch-heilig genandten Wähe in Lieffland Wöhhandu... Von JOHANNE Gutslaff... Gedruet zu Dorpt in Lieffland... im Jahr 1644“: 362—363.

5 **W**ota Picken / Herja anname paltvov fatte farve fahn
 ninč nelli Ghörre fahn / kündi perrast / kältvi perrast /
 Olje Wasch / terra Kuld. Loucho mujo musto pilvve fuhre Soh /
 förken Rondo / laja Lahne pähle. Simmase ilm messi hohf
 meile kündjalle kältvjalle. Pöha picken hoja meye pöldo hüvva
 ölja allan / ninč hüvva päh ojan / ninč hüvva terri fissen.

1644

Vanasõnu.

Teose „Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Einführung Zur Öst-
 nischen Sprache... Von Heinrico Gösekenio... REXIA... Anno 1660* löpp-
 osast: „Animadversiones & Supplementum in Vocabularium Oesthonic-German-
 icum, cum annotatis Erratis Gravioribus.“

BAppi kälmet ninč fotti Gopp ep sahv iel töis

1660

1 Wota Picken	[trkv. Woda Picker	fatte	[trkv. falte
2 Ghörre = söra	3 Loucho = töuka	mujo = mujale	
4 Rondo = konda, konnumaale ?	Simmase = simane, mödu-		
magus	hohf = öhk	5 hoja [trkv. häja	6 ölja = öled.

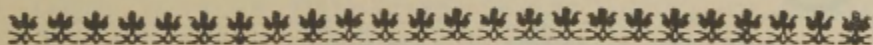
Ritvõvi kannde ees tvõit ja mõhnda erra / Aggas kuria
Sanna ees mitte.

Jo eñamb foyrat foos omät / jo tvëbbalamb sahõ je laõmñne.

Kauiva techtut kaunifenne / pea techtut pillä pallas.

Wanna foijt haiatage Meõa / kus ep olle kujid outves.

Õebda hajab Herja fajvõ siffe.

Armastuslaul.

Chr. Kelchi teosest „Eiefländifche HISTORIA“ etc. Revali, 1695: 14.

Sõrru! Jõrru! jooks Ma Tullen?“ 1695
(„)Erra tulle Ellaken.
Mids ep ella eile tulnut?
Sile oßlin Ella ügineße
5 Nüht oßlen Wirbi tviekette(„)
Tulle Home Homitulla
Siej oßlen Jelle ügineße
Karfotella Kaste'ella
Siufa Sittifa Wilulla
10 Sieß oßlen Walmis Wainijulle
Kaunis farja Satemalle.“

1 jooks = jo'ks, juba'ks | 7 Kaste'ella [trkv. Kaste Ella |
8 Karfotella = kargutada, kargutamiseks | 9 Siufa: ruita | Wilulla
[trkv. Willula | 10 Wainijulle [trkv. Wainijull.

Mõistatusi.

Anton Thor Helle teosest „Kurzgefaßte Anweisung zur Esthnischen Sprache... HUELLE... 1732“ neljandast osast *ÆNIGMATA ESTHONICA* Oder: Rägel in Esthnischer Sprache...“

С Nnam aufa maas kui tähtä taeivas. 1732

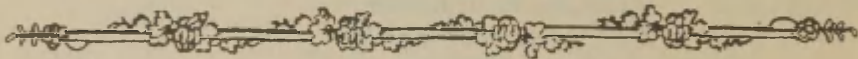
—
Laud üllib, laud ällib, ei laud mahha lange.

—
Pitkem puid, pitkem maid, maddalam ma rohto.

—
Tam Tarto-raial, lep liina ulitsal, ühte jured jookswad, ühte ladwad langewad.

—
Üks ütleb: päival mul waetwa, teine ütleb: õsel mul waetwa, kolmas ütleb: üks mul feif.

—
Waat wadi peal, tunder tündri peal, polif polifo peal, orrawa sabba otšas purjeks.

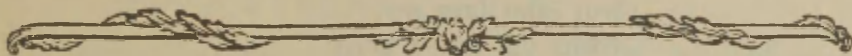
Pulmalaul. I.

Esimest korda ilmunud A. W. Hupel'i teoses „Topographische Nachrichten“ (1777) II: 159.

С Hhi, ehhi neitsifenne!
Ehhi neile ehtele,

1777

Mis so emma enne ehtis ;
 Pame neile paeludele,
 5 Mis so emma enne pannud.
 Pähhä panne murrede perga ;
 Otja ette hole perga ;
 Laggi peäle leina lindi.
 Ehhi walmiss, walge wäljas ;
 10 Sea forda, foido oues :
 Sawad fanid foitama,
 Ree tallad tanfima.

Laul orjapõlvest.

Berliini Riigiraamatukogus säilitatud Herderi käsikirjade hulgas leiduvast algtekstist tehtud koopia järele (E. Rahvaluule Arkiiv. GEG 210). Laulu saksa-keelne tõlge ilmus Herderi teoses „Stimmen der Völker in Liedern“ 1778.

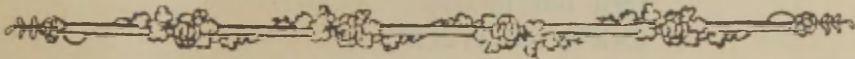
Minna ep lähhá túttar, tôte paffo, 1778
 Marja warfi made paffo,
 Ei Jani asfeme paffo.
 5 Ma lähhån kurja sassa paffo,
 Hirmsa isfanda paffo ;
 Ma lähhån kurja sassa põltve.
 Santid lödi samba'aie,
 Waesed wangi rauda'aie.
 10 Mehhed kangisi kallisiid,
 Naesed hulkiid ukse suusja,
 Munna finta'at fäesa,
 Munnade firjad finta'asja.

10 forda [trkv. forrad.
 7 samba'aie [kk. samba die | 8 rauda'aie [kk. rauda die
 10 suusja [kk. sufe | 11 finta'at [kk. finta et | 12 finta'asja
 [kk. [finta asfe.

Kanna käätsub kaentelase;
 Anni aljas alla elma;
 15 Borjas põllese kirriſeb;
 Lammas laukib twangerille.
 Mis kannad munnad munnetwad,
 Needte ſakſa waganasſe.
 Lammas teggi lauko talle.
 20 Segi prae warta'aſſe.
 Lehm teggi hãrgſe wasſika,
 Segi ſakſa wãlja peãle.
 Hobbo teggi tekkust warſa,
 Segi ſakſa ſani ees.
 25 Naesſel olli ainus poeg,
 Segi ſakſa ſamba'aſſe.
 Mis on eſſo elwitasſe,
 Eht on põlwe põrgo'oſſa:
 Seeb on meie moifa'aſſa.
 30 Seãl ſõdi tulline leiba,
 Jodi kirjene karrikas;
 Tulli leitwa tuſſumãſſe,
 Sõttem on ſieſo ſeena,
 Wits on wilako wahhele.
 35 Kui ma peãſen moifa'aſta,
 Siis ma peãſen põrgo'oſta;
 Peãſen kui ſoe ſuusta,
 Lõwtoi lõufade wahhelt,
 Utwtoi hammaſte pãrralta,
 40 Kirjo koera kiſſumãſt,
 Muſta koera murdamãſt.
 Ei mind kiſſu kirjokenne
 Egga murra muſtaſenne,

20 warta'aſſe [kk. warta eſſe | 26 ſamba'aſſe [kk. ſamba
 eſſe | 28 põrgo'oſſa [kk. põrgo eſſe | 29 moifa'aſſa [kk. moifa
 aſſe | 35 moifa'aſta [kk. moifa eeſta | 36 põrgo'oſta [kk.
 põrgo eeſta | 38 lõufade [kk. laufade.

Hammusteale allifenne :
 Mul päus pennide kaffo,
 Musta murde ette kääsa,
 Alli kaffo kaentelasse,
 Kaffi rasud pauesse.

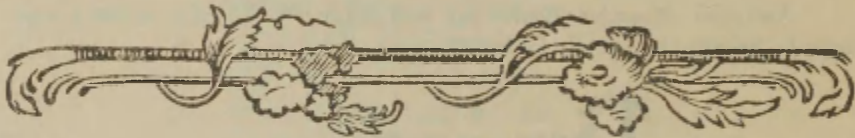
Pulmalaul. 2.

Ajakirjast „Teutscher Merkur aus dem Jahre 1787“ IV : 232 tehtud koopia
 ärele E. Rahvaluule Arkiivis GEG 210.

	B	Beiofenne Boisifenne	1787
		Kust sa tundsid meile tulla	
		Dskafid ülle Orrode	
		Merkafid ülle mäggede	
5		Seie penite perresse	
		Wanna taatri talluje(?)	
		Beiofenne Boisifenne	
		Sest sa tundsid seie tulla	
		Dskafid ülle Orrode	
10		Märtafid ülle Mäggede	
		Seie sureje Kullasse	
		Seie penite perresse	
		Wanna taatri talloje	
		Hõbbe nup olli ouesfane	
15		Kaks olli Roja eesfane	
		Wiis olli warratwa peäl	

6 talluje [trkv. talluge | 7 Beiofenne [trkv. Beifenne | 8 Sest
 [trkv. Ses] | 13 talloje [trkv. talloge | 14 ouesfane [trkv. auesfane |
 15 Roja eesfane [trkv. Kara asfane.

Meie oued louandisfed
 Kattufsed kanna munnega
 Rästad sea lihhaga
 20 Künispaffud woiga woitud
 Gest fa tundsid seie tulla
 Dekafid ülle orrode
 Märtafid ülle mäggede
 Seie sure küllasse
 25 Seie penife perresse
 Wanna taalri talluje.

Kuu teretus.

Thomas Hiärni teosest „*Ehst-, Lyv- und Lettländische Geschichte*“
 Miiitavis 1794, I: 40.

Terre Terre Kuu fina ivanaḡ mina noreḡ 1794
 Kuu Kulda paḡaḡ Rauta Raḡwat teriveḡ piḡaḡeḡ.

17 louandisfed [trkv. Iauandisfed | 20 Künispaffud [trkv.
 Künispaffud | 24 küllasse [trkv. küllasse | 26 talluje [trkv. talluge.
 Enne 1 tr. aasta-arv 1794; käsikirja lõpetamise aasta-arv
 1672 | 2 paḡaḡ [trkv. peḡpeḡ | Raḡwat [trkv. Roḡwat | piḡa-
 geḡ = piḡaḡu.

Kirjandusajaloolisi märkmeid.

Georg Müller (Jörgen Möller).

(Lhk. 3—4).

Hämaraks on jäänud selle varasema eestikeelse kirjamehe üürike elulugu nagu nimekujugi vankuvaks. Sündis 1575. a. ümber, tõenäoliselt Tallinnas. Kõrgema hariduse omandanud arvatavasti mõnes Saksamaa ülikoolis ja esialgu kuni 1601. a. toiminud Tallinnas kooliõpetajana. Kutsuti jutlustajaks Tallinna Pühavaimu kiriku, oli kesk-ränka Rootsi-Poola sõja ja katku aega selle eesti linnakoguduse abiõpetajaks 1601—1608. Suri 30. juunil 1608.

G. Mülleril ei ole puudunud vaimuliku rahvakirjaniku tahet. Enne surma olevat ta Tallinna konsistooriumile trükkimiseks jätnud mingi eestikeelse teose; ilmumise asemel on see nähtavasti kaotsi läinud. Küll on Tallinna linna-arkhiivist 1884. a. leitud kogu Mülleri kantslikõnede mustandeid (341 lhk.). Avalikustus Pühavaimu abiõpetaja 39 eestikeelset jutlust, mis on kirja pandud ja peetud aa. 1600—1606. Need jutlused esindavad esimest suuremat käsikirja, mis eesti vanemate kirjamälestuste hämarast on saadud valgele.

Need on varasemasse Rootsi-aega kuuluva Tallinna kantslikõneleja enese tarbeks tehtud kirjapanekud. Trükki toimetatud hoopis hilisemal ajal: V. R e i m a n, *Neununddreissig estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600—1606* (*Verh. d. Gel. E. Ges. XV*, 1891). R. eessõna loetleb ja kaalutleb lähemalt nii eluloolisi kui tekstiajaloolisi andmeid.

G. Mülleri jutlustel ei ole mitte ainult kiriku-, olustiku- ja keeleajalooline tähtsus. Ka kirjandusliku arengu vaatekohalt on need omajagu tähelepanevad. Neis liituvad ettetöötatud pärimused huvitavalt autorile omaste algupäraste joontega. Tähelepanu ei ärata mitte ainult evangeeliumide, epistlite ja kirikulaulude käsikirjaliste tõlgete eestleidmisele vihjavad valemid. Arvukad tsitaadid kirikuisade, vanade mõttetarkade, eelkäinud luuletajate ja kirjanikkude teostest ühendavad neid jutlusi siinse tagamaa ja -aja kohta avara kirjandusliku silmaringiga. Mustandlikust keelesegust hoolimata ei puudu Mülleri jutlustes elamuslikkude ja kunstiliste väärtustega lehekülgi. Kõiges oma võõrapärasuses ja ebaühtluses on Mülleri jutluste eesti keel sõnavaralt rikkali-

kum ja lauseliikumiselt hästi elavam kui Stahli liistudele kangestunud kirikukirjakeel sajandi 30-dail aastail.

Mülleri jutlusanekdoot merehädalise töotusest on pärit ammuhest rahvusvahelisest ringkäigust (otseallikaks J. Pauli „Schimpf und Ernst“). See lookene kordub meie kirjanduses 300 aastat hiljemini Juhan Liivi teisendatud versioonis *Peipsi pääl*.

Juhatusesks: *Uus Testament* 1715, eessõna: 4 j.; Reiman, *E. piibli ümberp. lugu* 1890²: 17–22; *Sitzungsb. d. Gel. E. Ges.* 1890: 97–119 (V. Reiman) ja 1891: 1–23 (L. Meyer); Hermann, *E. kirj. ajal.* 1898: 13–32; Sander, *E. kirj. ajal.* II¹ (1901): 14–16; Kampmann, *Peaj.* I³: 147–154; Ridala, *E. kir. ajal. k.* I²: 94–99; F. Tuglas, *Juhan Liiv* 1928: 181 jj.; *E. Biogr. Leks.*: 330.

Heinrich Stahl (Stahell).

(Lhk. 5–6).

H. Stahli elutöö on rohkem kiriku- kui kirjandusajaloolise ilmega. Kirikukirjamehena on ta ometi saanud säadusteandjaks eesti vanemale kirjakeelele. Sündis 1600. a. paiku Tallinnas suure gildi oldermanni pojana. Öppis 1620–1623 usuteadust Rostokis, Greifswaldis, Wittenbergis, omandas magistri astme. Aa. 1625–1633 oli ta Peetri ja Järva-Madise kirikuõpetajaks, nimetati 1627 Järvamaa praostiks, siirdus 1633 Kadrina kirikhärraks, ülenes 1636 Eestimaa konsistooriumi assessoriks ja 1638 ka Harjumaa praostiks. Aa. 1638–1641 Tallinna toomkiriku ülempastori ametis ning konsistooriumi nõunikuna agaras tegevuses. Kui teguvõimas kirikliku elu korraldaja määrati ta Rootsi valitsuse poolt 1641. a. Ingeri ja Alutaguse superintendendiks asukohaga Narvas, kus 7. juunil 1657. a. suri.

H. Stahli organisaatorlik südidus asus aluseid rajama eesti keelsele luterlikule kirjandusele. Tema silmapaistvamaks teenuseks oli luterliku ortodoksia suure käsiraamatu koostamine ja trükki toimetamine eesti kogudusi paimendavate kirikhärrade ja muude orjahiingi hooldavate härraste tarbeks: „Hand- vnd Haußbuches Für die Pfarherren / vnd Haußväter Chstniſchen Fürstenthumbs Erster Theil / Darinnen der kleine Catechismus D. Martini Lutheri / zusampt einer kleinen Zugabe in Teutscher vnd Chstniſcher Sprache angefertigt / vnd auff eigenen kosten zum Druck übergeben Von M. Henrico Stahlen / Probste in Ierden / vnd Pastoren derer Christlichen Gemeinen zu S. Petri vnd S. Matthæi“ (Riias 1632, 84 lhk. in 4°); „Hand- vnd Haußbuches... Ander Theil / Darinnen das Gesangbuch / Zusampt den Collecten vnd Praefationen“ (Tallinnas 1637, 272 lhk.); „Hand- vnd Haußbuches... Dritter Theil / Darinnen die gewöhnliche Evangelia vnd Episteln durchs ganze Jahr / zusampt der Historia des

bittern Leidens vnd Sterbens unsers **HERAN** Jesu Christi...“ (Tallinnas 1638, 258 lhk.); *Hand- vnd Hauptbuches... Viertter und Letzter Theil / Darinnen I. 14. Psalmen Davids / II. Etliche Gebete / III. Vnterschiedliche Gewissens Fragen / IV. Bericht wie mit Schwermütigen / V. Angefochtenen / Krancken / Sterbenden / Vbelthättern zu handeln / V. Texte zu Hochzeit- Tauff- vnd Reich- Predigten...*“ (Tallinnas 1638, lhk. 384). Meie päevini säilinud mitmes eksemplaris. Stahli suur väljaanne võlgneb ühelt poolt käsikirjaliste tõlkepärimumste kasutamisele, teiselt poolt mitmete kaasaegsete tööühendusele. Oli juba G. Mülleri ajal ja vareminki näiteks harjutatud koraalivärsside vaevalist eestindamist ja laulmist. Stahl nõutas oma 12 kaastöölisega trükki värsimöödotu ja riimimatu lauluraamatu, esimese luterliku lauluraamatu eesti keeles.

Kiriklikkude käsiraamatute väljaandmist eesti keeles jätkas Stahl oma jutlusraamatuga: „*Seyen-Spiegels... Winter-Theil...*“ (Tallinnas 1641), „*Seyen-Spiegels... Sommer-Theil...*“ (Tallinnas 1649), kokku 782 lhk. *in folio*. Ilma isikuliste ja kunstiliste väärtusteta nagu selle vaimuliku organisaatori tõlgitud kirikulaulud on ka ta jutluste jäigad valemid (siiski paiguti mitte ilma ajale ja kohale iseloomulikkude olustikuliste joonteta). Oma eelkäijate erimurdelisi ja saksasegaseid keelelisi kompamisi on Stahl juba mõnevõrra ühtlustanud põhjajaestiliseks kirikukirjakeeles. Tõsi küll, loomulikku kangestavate ja moonutavate ortograafiliste, grammatiliste ja süntaktiliste korramõistete järele.

H. Stahli sulest on pärit ka esimene eesti keele grammatika: „*Anführung zu der Ehstnischen Sprach...*“ ühes sõnastikuga (Tallinnas 1637, 134 + 2 lhk.). See teoreetiline keelekäsitlus toetas Stahli tegelikku autoriteeti eesti vanema saksapärase kirjakeele ja kirjaviisi säädlustamisel.

Juhatusüks: W. F. Steingrüber, *Bemerkungen, die ehstn. Sprache in beiden Hauptdialekten betreffend, veranlasst durch M. Heinrich Stahls Schriften...*“ 1827; Recke-Napiersky: IV. 257–260; Paucker, *E. Geistl.*: 23, 42, 45, 47, 55 jt.; Beise II: 207; J. Hurt, *Mag. Heinrich Stahl*, käsikiri a. 1865 (Riigi Keskarkhiivis); M. J. Eisen, *Tahtsad mehed* VI. 1884; Reiman, *E. piib'i ümberp. lugu* 1890²: 82–92; Hermann, *E. kirj. ajal.*: 32–48; C. Öhländer, *Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland*. (1900): Sander, *E. kirj. lugu* II¹ (1901): 17–23; V. Grünthal, *Eesti kirjakeele arenemine koguteos Eesti Kultura I* (1911): 250 jj.; A. Saaberik, *ajak. Eesti Kirj.* XIV (1920): 290–296, 333–341; K a m p m a n n, *Peaj.* I³: 163–170; R i d a l a, *E. kirj. ajal. k.* I²: 107–110.

Reiner Brocmann.

(Lhk. 7–8).

Esimene eestikeelsete ilmlikkude laulude kirjutaja ja vaimulikkude värsiveeruline tõlkija Reiner Brocmann sündis 1609. a. Schwan-Gränzdorf'is Meklenburgis. Öppis usuteadust Hamburgis ja Rostokis. Sai

1634. a. Tallinna gümnaasiumi kreeka keele professoriks ja 1639. a. kevadtalvel Kadrina kirikhärraks. Suri 29. nov. 1647. a.

Gümnaasiumiõpetajana juhtus ta lähedasse kokkupuutumisse tuntud saksa XVII. sajandi luuletaja Paul Flemingiga, kes Adam Oleariuse reisieltsilisena viibis enam kui aasta Tallinnas. Flemingi eeskuju luulekantis oli mitmeti äratajaks nii Brocmannile kui ka teistele kaasaegseile Tallinna gümnaasiumiõpetajaile ja ümbruskonna pastoreile. — 1645. a. anti Tallinna sinodi poolt Kadrina õpetaja Brocmanni ja naaberkihelkondade pastorite Bagge ja Zarenriuse hooleks selle tõlketöö revideerimine, mis piiskop Iheringi poolt oli algatatud Uue Testamendi eestindamiseks; kuid mingipärast ei edenunud töö ja jäeti pääle Brocmanni surma hoopis kõrvale.

R. Brocmanni kirjanduslikust pärandusest on säilinud kirikulaulude tõlkeid saksa keelest H. Stahli „*Hand- und Hauptbuch*“ etc. teises osas (riimimata) ja 1656. a. välja antud „*Hand-, Haupt- und Kirchen-Buch*“ etc. kolmandas osas (riimitud). Tema eestikeelsed pulmalaulud ilmusid mitmes vihukeses ühes teiste autorite saksa- ja ladinakeelsete pulmalauludega. Nii „*CARMEN ALEXANDRINUM ESTHONICUM*“ teoses „*Glückwünschung*“ etc. (1637). — „*Oda Esthonica Jambico-Trochaica*“ teoses „*NUPTIIS REVERENDI, PRÆSTANTISSIMI, Doctissimique Viri Dn. HENRICI GÖSEKENII... Cum... DOROTHEA Siegel... Revaliæ...*“ [1638] in 4°. — Kummagi teose ainus eksemplar säilitatakse Tartu Ülikooli raamatukokku deponeeritud Õpet. Eesti Seltsi kogus. — „*ODA ESTHONICA TROCHAICA... Quâ... DN. GUNNARI GERMUNDI... Et... BRIGITTAE IHERINGIAE... Nuptiis... Gratulatur REINERUS BROCMANNUS... REVALIÆ...*“ [1639]. Teos leidis ühes teiste juhuluuletustega kokkõidetult (tiitel „*Vota Nuptialia*“) Tallinna linna poeglaste (end. Nikolai I) gümnaasiumiraamatukogus, hiljemini kooli evakueerimisel kaduma läinud. Täielikud äratrükid sellest *Verh. d. Gel. E. Ges.* XVI: 281—284 ja *Valik eesti kirjak. van. mälest.* I: 56—58.

Brocmanni kreeka-, ladina- ja saksakeelseid juhuluuletusi leidub H. Stahli jt. teostes. Rida tema luuletusi ja mõned kirjad on hiljemini ära trükitud J. M. Lappenbergi teoses *Paul Flemings Deutsche Gedichte* II. 1865 (*Bibliothek d. Lit. Vereins in Stuttgart.* Bd. 83).

Juhatuseks: Recke-Napiersky I: 267—268; Beise I: 88; Paucker, *E. Geistl.* 23, 45 182; G. v. Hansen, *Geschichtsblätter d. revalschen Gymnasiums.* Reval 1881: 184—185; Th. v. Riekhoff, *Livländische Gelegenheitsdichtung im 17. Jahrhundert* ajak. *Balt. M.* LV (1903); Kampmann, *Peaj.* I³: 170 jj.; Riddala, *E. kirj. ajal. k.* I²: 116 jj.; J. M. Lappenberg, *Paul Flemings Deutsche Gedichte.* Bd. II: 878; *E. Biogr. Leks.* 56—57.

Georg Salemann.

(Lhk. 9—11).

Sündis 1597. a. Pommeris kaupmehe pojana. Õppis kodulinna, Poswalkis ja Stettiinis, hiljemini Rostoki ülikoolis. 1626. a. sai ta Eestimaaale Jüri kirikuõpetajaks, 1632 Tallinna Pühavaimu kiriku abiõpetajaks ja 1640 pärisõpetajaks. Suri 27. juulil 1657. a. katku.

Tema vaimulikke laule ilmus riimimatult H. Stahli „Hand- und Haußbuch“ etc. teises osas, riimitult 1656. a. välja antud „Hand-, Hauß- und KirchenBuch“ etc. kolmandas osas; tema koostatud on sama koguteose neljas osa: „Egliche Gebete Für die Ehtnische Gemeinde... Reval...“ 1655. 5+110+4 lhk. 8°.

Pulma õnnesooviluuletuse „Laddina ning Sara-Reelet“ teoses „Nuptiarum solemnitate“ etc. [1642] algtekst on kaduma läinud; täielik äratrükk: *Verh. d. Gel. E. Ges.* XVI: 296—299 ja *Valik eesti kirjak. van. mälest.* I: 62—64.

Teine samalaadne juhuluuletus Salemanni sulest on ilmunud 4-leheküljelises brošüüris „Hochzeit-Freude Auff Des... Herrn PETRI Kochs... Und Elifabet Salemans Hochzeitlichen Ehren-Tag... Reval... 1651“. 4° ja kannab tiitlit „Der Herr Bräutigam redet seine Liebste an.“ Teose ainus eksemplar säilitatakse Tartu Ülikooli raamatukokku deponeeritud Õpet. E. Seltsi kogus.

Juhatusesks: Recke-Napiersky IV: 15; Beise: 161; Paucker, II *E. Geistl.* 134—135, 381—382, 386; Sander, E. kirj. ajal. II¹: 34—37; Hermann, E. kirj. ajal.: 81 jj.; Kampmann, *Peaj.* I³: 173—174; Ridala, E. kirj. ajal. k. I²: 117—118; E. Biogr. Leks.: 446.

Johann Sebastian Markard.

(Lhk. 12—14).

„Keiserlikult kroonitud poeet“, sündis Schweinfurtis Frankimaal 1622. a. Kirjutas ladina- ja saksakeelseid juhuluuletusi. Oli Tallinna linnakooli rektoriks ja 1655. a. pääle Põltsamaa pastoriks. Venelased põletasid 1656 a. ta pastoraadi. Suri 1659. a. maikuus.

Tema eestikeelne juhuluuletus „Auffmunterung zur Dankbarkeit“ ilmus koguteose „Hand-, Hauß- und KirchenBuch...“ (1656) kolmanda osa „Neu Ehtnisches Gesangbuch“ etc. algul. M. ladina- ja saksakeelseid juhuluuletusi leidub mainitud lauluraamatu sissejuhatuseski Salemanni, Brocmanni jt. kiituseks.

Juhatusesks: *Nordische Miscellaneen* IV (1782): 212—213; Recke-Napiersky III: 162; E. Biogr. Leks.: 302; *Valik e. kirjak. van. mälest.* I: 137—139.

Martin Gilläus.

(Lhk. 15—17).

Oli esimesi eestikeelsete kirikulaulude riimidesse tõlgendajaid. Sünd. 25. veebr. 1610 Rootsisis Hudwiksvalli linnas. Õppis Tartu ülikoolis. 1636. a. alates Toompea eesti koguduse pastor Tallinnas; 1644—1666 Eestimaa konsistooriumi assessor; 1647—1683 Keina koguduse õpetaja Hiiumaal. Suri 19. veebr. 1686.

A. Winkleri toimetatud koguteoses: „Hand-, Hauß- Und Kirchen-Buch Für die Pfarherrn und Hauß-Väter...“ kolmandas osas „Neu Ehstnische Gefangbuch...“ (1656) avaldas ta 38 riimitud kirikulaulu. Samas raamatus on 2 laulu Brocmani ja Gilläuse suleühenduse tulemuseks. Võrdlemisi ladusamaid teiste samataoliste ringis on kummagi värsisõbra keelevigased tooted.

Siin avaldatud Gilläuse laulu „Ein Lied vom Ehestande“ algupära küsimus on lahtine. Saksa kirikulaulu-kirjandus tunneb küll abielu ja Kaana pulma motiividel koostatud laule, kuid lähemat vastet Gilläuse värssidele pole korda läinud säält leida.

Gilläuse muud teosed: „*Disp. de definitione physicae.* (Praes. Petro Turdino.) Dorpati, 1634“ in 4°. Käsikirjana „*Ehstnische Sprachbemerkingen*“ Tallinna konsistooriumi arhiivis.

Juhatusesks: Recke-Napiersky 1:57—58; Beise II:212; Paucker, *E. Geistl.* 24, 80, 327; *E. Biogr. Leks.* : 105.

Heinrich Göseken.

(Lhk. 17—19).

Vaimulik kirjanik ja eesti keele grammatika kirjutaja. Sündis 1612. a. kevadel Hannoveris kaupmeeste gildi oldermanni pojana; omandas pastorikutse Rostoki ja Königsbergi ülikoolis ning tuli 1637. a. Tallinna, kus kohe eesti keelt hakkas õppima. Oli 1638—1641 Risti ja Harju-Madise ning 1641—1681 Kullamaa pastoriks, alates 1647. a. praost ja 1650. a. konsistooriumi assessor. Suri 24. nov. 1681.

Pääle ladinakeelsete teoloogiliste traktaatide: „*Disp. de Pontificiorum erroribus in loco de coena Domini.* (Praes. G. Schrage) Lippstadii, 1631“ ja „*Disp. de praedicationibus mysticis seu personalibus.* (Praes. W. Witzendorf) Regiomonti, 1636“ in 4°, avaldas ta eesti keele grammatika:

„*Manuductio ad Linguam Oesthonicam. Anführung zur Ehstnischen Sprache...* REXEL 1660.“ XXXVI + 496 + XV lhk. in 8°. Teos on võrdlemisi haruldane; seni teadaolevate eksemplaride leiu-

kohtadele (vrd. *E. Biogr. Leks.*: 116) võiks juurde lisada veel 1 eks. Riias *Ges. f. Gesch. u. Altertumskunde* raamatukogus ja 1 eks. Saaremaal Valjala pastor Pundti erakogus. — Grammatika koostamisel on aluseks olnud H. Stahli ja Joh. Gutsleffi grammatikad, millele juurde lisatud õige suurel määral autori enda kogutud andmeid elavast rahvakeelest.

A. Winkleri (1656) toimetatud käsi-, kodu- ja kirikuraamatus ilmusid temalt 127 riimitud kirikulaulu. Siin avaldatud „*Helfft mir Gottes Güte preisen*“ on Paulus Eberi esimest korda 1571. a. ilmunud vaimuliku laulu „*Dankfagung vñnd Gebet gegen das newe Jar, zur Erinnerung Göttlicher Wohlthat, vor die Kinder*“ kaunis vaba tõlge. Näiteks olgu siin algupärandi esimene stroof:

Helfft mir Gottes güte preisen,
 jr lieben kinderlein,
 Mit gfang vñd ander weisen
 jm allzeit danckbar fein,
 Fürnehmlich zu der Zeit,
 da sich das Jar thut enden,
 die Sonn sich zu vns wenden,
 das new Jar ist nicht weit. jne.

Käsikirjas olevat temalt järele jäänud eesti keele sõnastik ja Uue Testamendi (või terve piibli?) tõlge, palveid ja kirikulaule, mis aga kaotsi läinud. Samuti on hiljem kaduma läinud tema Tallinna linna (end. Nikolai) gümnaasiumi raamatukogus säilitatud saksa, ladina ja eesti keeles kirjutatud (trükitud?) laulud. Üks neist, pulmalaul a. 1641 „*Hef sei fe Zummfla fartusf' fees*“ jne., on säilinud järeltrükina *Verh. d. Gel. Estn. Ges.* XVI: 291—293.

Juhatuses: Joh. Sellise matusekõne Gösecknile: „*Jesus der betrübten Sünder süßester Trost. Reval 1682*“ in 4° — leidub kogukõites *Vermischte geistl. Reden von Ehstländern I.* (Riias *Ges. f. Gesch. u. Altertumsk.* raamatukogus); *Uue Testamendi* (1715) eessõna; Recke-Napiersky II: 75—77; Beise I: 220; Paucker. *E. Geistl.* 24, 49, 106—107, 264—265; Kampmann, *Peaj.* 1³: 180—182; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* 1²: 123—124; *E. Biogr. Leks.*: 116; Ph. Wackernagel, *Das deutsche Kirchenlied.* Leipzig 1874. Bd. IV: 6—7.

Gustav Johann Laurentius (Laurentii).

(Lhk. 19—25).

Sündis Tallinnas — sünniaasta teadmata — Oleviste kiriku kösterkooliõpetaja pojana. Lõpetas Tallinna gümnaasiumi 1675. a., õppis selle järel usuteadust Saksamaal, kus Wittenbergis 1679. a. omandas

magistri astme. Määrati 1680. a. Ambla kirikhärraks; aga mõisteti kolm aastat hiljemini konsistooriumi poolt ametist lahti. Sai 1685. a. jällegi ametisse Harju-Madise ja Risti kiriku õpetajaks; aga 1688. a. alates tagandatud Risti abikiriku õpetaja kohale. Kerkis 1697. a. Järva-Jaani kirikhärraks, kus ta Põhja sõja aegu 1704. a. surmati venelaste poolt.

Olles Harju-Madise pastoriks on G. Laurentius sepitsenud 21-salmilise eestikeelse laulu Keila kirikhärra ja Lääne-Harju praosti A. Heiderichs'i abikaasa surma puhul 1686. a. See leinalaul on ilmunud lahkunule pühendatud matusbrošüüris „Den Schmerzlichen Hintritt... Fr. Hedwig Sidoniae Wagnerin“ etc. (vt. lhk. 19). Originaal kaotsi läinud, käesoleva äratrüki aluseks *Verh. d. gel. E. Ges.* XVI: 304—312. Laurentiuse luule- ja keeleand võistleb selles juhuslikus leinalaulus omaaegsete autoriteetlikumate vaimulikkude kirjanikkudega.

Juhatusesks: Recke-Napiersky III:28; Beise II:5; Paucker, *E. Geistl.*: 108, 112, 209—210, 216; Hermann, *E. kirj. ajal.* täiendused ja parandused: 5—7; Kampmann, *Peaj.* I: 234; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* I²: 119—121.

Adrian Virginius (Vergin).

(Lhk. 25—26).

Sündis 20. okt. 1663. a. Kambjas kohaliku pastori pojana. Õppis Tartus, Riias ja Tallinna gümnaasiumis, Kieli ülikoolis 1681—1683, kust lahkus õpinguid lõpetamata. Kodumaale jõudmisel kutsus Liivimaa kindralsuperintendent Joh. Fischer tema 1683. a. Riiga piiblit lõunaeeesti keelde tõlkima, esiotsa Uue Seaduse raamatut, mis töö ta paari aasta kestes viis lõpule. Oli 1685—1694. a. Puhjas ja 1694. a. alates Otepää õpetaja. 1690. a. tegi ta Fischeri soovil algust Vana Testamendi lõunaeeesti keelde tõlkimisega, kuid ei lõpetanud. Aa. 1700 ja 1702 korraldas talupoegadest väesalku sissetungivate venelaste vastu, kuid 1704 oli sunnitud põgenema Tallinna, kust varsti päälle Tartu venelaste kätte sattumist tuli tagasi kodukihelkonda. Andis 1704. a. augustis tsaarile ustavusvande, kuid juba septembri lõpul vangistati ta ja toodi Tartu, kuna tema juurest leiti Rootsi sõjaväelane kirjadega. Kuigi Otepää koguduse mõisnikud ja talupojad tema eest kostsid ning Tartu magistraati palusid Virginiuse vabastamiseks samme astuda, ei tegutsenud magistraat küllalt energiliselt. Virginiust piinati ja hoiti ligi kaks aastat vangis ning hukati viimaks Tartu linna väravate taga — praegusel turuplatsil — ühes Otepää vana köstri J. Erdmanniga 27. juunil 1706.

Adrian Virginiuse produktiivne tegevus vaimuliku kirjanduse alal algas õige varakult. Nii toimetas ta juba enne Vastse Testamendi

ilmumist trükki oma isa Andreas Virginiuse tõlgitud lõunaeestikeelse suure katekismi (Riias, 1684; II. tr. *ib.* 1700) ning laulu- ja palveraamatu (Riias, 1685; II. tr. *ib.* 1691), mille autoreiks olid päale tema isa veel L. Moller ja M. Schütz. Mõlemad teosed pole meie päevini säilinud.

1686. a. ilmus Riias noorema Virginiuse viimistletud ja tõenäoliselt juba isa Andrease mustandis ettetöötatud „*Meije Issanda Jesusse Kristusse Wastne Testament / Esch' Jummalä Põhja Sõnna*“ jne. Joh. Fischeri eessõnaga — VI + 483 lhk. *in* 4°; tr.² *ib.* 1727, 601 lhk. *in* 8°; tr.³ Tartu piibliseltsi korraldusel 1815 Miitavis, 652 lhk. *in* 8°; tr.⁴ *ib.* 1821.

Võttis aktiivselt osa ühes J. Hornungi, R. Brocmann noorema jt. põhjaeestimurdelise „*Rõddo ning Kirgo Ramat'u*“ (Riias, 1695) väljaandmisest, mis aga Tallinna piiskopp J. Salemanni kaebuse tõttu sekvestri alla pandi. Alles Liivimaa kindralsuperintendent N. Bergiuse eestkostmisel vabastati see sisult ja keelelt uuenduslik käsiraamat 1703. a.

Ühes isaga tõlkinud ta aa. 1690—1701 Vana Testamendi osaliselt (lõpetades Hiiobi raamatu 42. päät. 3 salmiga) põhjaeesti murdesse. Vastav käsikiri säilitatakse Tartus Õpet. E. Seltsi käsikirjade kogus (selle kk. kuuluvus Adr. Virginiusele siiski küsitav).

Virginus oli tähtsam XVII. sajandi lõpu vaimulik kirjanik, mitte ainult lõunaeesti keelepiirkonnas, vaid üldse Eestis. Tema tõlketeoste rahvapäraselt ladus ja sõnarikas keel ületas kõik kaasaegsed, rääkimata eelkäijaist. V. murdis lõplikult läbi stahlikeele traditsioonid. Ja sellega oli kirjakeele arengus suur samm edasi astunud. Kirikutarvilikkude vaimulikkude raamatutega oli eesti kirjandusele alus pandud, millelt järeltulijad võisid edasi ehitada — kuid neid tuli kaua oodata.

Juhatuseks: G. Sonntag, *Uebersicht der Geschichte unsrer lettischen und esthnischen Bibel-Uebersetzung* teoses *Reformations-Jubiläums-Feier in d. Rig. Abth. d. Russ. Bib.-Ges.* 1817: 59—72; Recke-Napiersky IV: 436—439; Napiersky, *Pred.-Lex.* IV: 86—87; „*Curriculum vitae Adriani Verginii Pastoris in Odenpee. Dörpati ao. 1706. 9. Apr.*“ väljaandes *Mitth. a. d. Geb. d. Gesch.* IX: 118—125; *Allg. D. Biogr.* XL: 15; Reiman, *E. piibli ümberp. lugu* 1890²: 34—43, 96—102; Lipp, *Kir. ja har. lugu* 1: 220—223; G. O. F. Westling, *Vorarbeiten zu der ehstnischen Uebersetzung des Neuen Testaments 1715* ajak. *Mitth. u. Nachr. f. d. evang. Kirche in Russl.* 1893: 443—454, 518—529; Hermann, *E. kirj. ajal.* 109 jj.; F. Bienemann, *Katastrophe der Stadt Dorpat*, 1902: 75—83; Kampmann, *Peaj.* 1³: 184—189; A. R. Cederberg, *Einige Briefe von Adrian Virginius an den Generalgouverneur in Riga Graf Erik Dahlberg.* *Sitzungsber. d. Gel. Ges.* 1921: 41—51; V. Reimann, *Sirvilauad* 1907: 1—14; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* 1²: 125—130; J. Köpp, *Mõningaid lisaandmeid oludest Lõuna-Eestis Põhjasõja algusaastail* ajak. *Ajal. Ajakiri* 1927: 205—215; A. Saareste, *Kaks kirja: Adrian Verginiusest ja tema naiselt* ajak. *E. Kirj.* XXII (1928): 617—620; *E. Biogr. Leks.*: 591—592.

Johann Hornung.

(Lhk. 27—38).

Sündis umb. 1660. a. paiku Tallinnas, arvatavasti Rakvere kirikuõpetaja pojana. Lähemad andmed selle kui ka hariduskäigu kohta puuduvad. Oli Eestimaa koolide inspektoriks ja võttis 1687. a. pastori kandidaadina osa Pilstvere piiblikonverentsist. Alates 1692. a. Põltsamaa abiõpetaja ja 1698—1715 Karula pärisõpetaja. Vahepeäl täitis ajuti ka Otepää (1706—1709) jt. koguduste õpetaja kohuseid. Rahutuil ja segaseil Põhjasõja aastail jättis ta alkoholiliialduste tagajärjel oma ametikohused korratusse ja sattus vaimuliku ülemusega vastollu. Venelastega läbikäimises kahtlustatuna vangistati ta Rootsi võimude poolt, kuid vabastati pea süütõenduste puudusel. Hiljemini vangistasid tema paaril korral venelased ja vene vangipõlves ta surigi a. 1715.

Pärast Pilstvere konverentsi nurjumist asus Hornung Puhja Adr. Virginiuse juurde, kellega koos valmistas Uue Testamendi põhjaesti-keelse tõlke. On tõenäoline, et uue versiooni käsikiri polnud mitte otsene tõlge algkeelest, vaid et kindralsuperintendent Fischeri ülesandetaitjad kasutasid suurel määral juba valmisolevaid tõlkeid, kuhu oma poolt sisse viisid Forseliuse kirjakeele uuendusnõuded. Oli ju aeg täielikult iseseisva tõlke tegemiseks õige lühikene — 1687. a. nov. lõpust kuni 1688. a., kui käsikiri juba kindralsuperintendentile loovutati. Samuti on Hornungi tegevust ülehinnatud uuendatud kirikukeele läbiviimisel. Kirjaviisi uuenduspõhimõtted olid Forseliuse ja Virginiuse poolt rajatud, osalt isegi tegelikult tarvitusele võetud (Forseliuse aabit-sais 1686 ja 1688, jagusasti Virginiuse „Vastses Testamendis“ 1686). Hornungile tehti ülesandeks püstitatud põhimõtteid Fischeri poolt algatatud Uue Testamendi tõlkeski tarvitada, mida ta ka tegi — ja see on kõik.

Lahtine on Hornungi nimega ühendatud teoste — „Onsa Luterusse Laste Õppetus“, Riias 1694 ja „Ma Kele Roddo ning Kirgo Ramat“, Riias 1695 -- autorsuse küsimus, kuna teisepoolt on teada, et nende koostamisest on Adr. Virginius, R. Brocmann noorem jt. osa võtnud. „Roddo ning Kirgo Ramatu“ väljaandjaks on rootsi allikais mainitud Virginius.

Ainukene Hornungi nime kandev trükitud teos on: „*Grammatica Esthonica, brevi, Perspicuâ tamen methodo ad Dialectum Revaliensem*“, Riias 1693, 2 + 114 lhk. — Teos on säilinud vist ainult paaris kolmes eksemplaris: 1 eks. Tartu ülikooli raamatukokku deponeeritud Õp. E. Seltsi kogus ja 1 eks. Riias *Ges. f. Gesch. u. Altertumskunde* raamatukogus.

„Jerusalemma Einna hirmsaft Arrahátovitamiffest“ olevat esimene versioon ilmunud 1691. a. Adr. Virginiuse tarlukeelse Lauluraamatu lisana. See teos aga pole meie päevini säilinud. Teine kord ilmus mainitud hävingulugu tallinnakeelsena 1695. a. „Ma Kele Kõddo ja Kirgo Ramat'us“. On võimalik seda raamatut vähemalt osaliselt ühendada Joh. Hornungi nimega. — Luçu ise on juudi ajaloolase Josephus Flaviuse „Juuda sõja“ ühe osa kokkuvõtlik ümberjutustus. See ümberjutustus pole aga mitte otse Flaviuse teose järele tehtud, vaid on kasutatud nähtavasti mõnda saksakeelset eeskuju. Nii leidub 1658. a. Nürnbergis ilmunud teoses „Nürnbergisches Geist- und Lehrreiches Hand-Buch... Von M. Dominico Beern“, lhk. 1221—1231 „Die Historia von der Zerstorung der Stadt Jerusalem“, mis eestikeelsele tekstile täiesti võrdne. Saksakeelses tekstis puudub osa, mis algab sõnadega „Ni rasfeste ning hirmsafeste on Zummal“ jne. (vt. teksti osa lhk. 37 jj. kuni loo lõpuni). Küll leidub aga see lõpposa osa lätikeelses koguteoses „Vademecum oder verbesfertes lettisches Gesangbuch und Evangelienbuch von Georgio Mancelio. Riga 1643“ in 4°, kuhu on liidetud ka 1644. a. Riias ilmunud „Historia von der Zerstorung der Stadt Jerusalem. Lettisch.“

Juhatuses: *Uus Testament* 1715, eessõna; G. Sonntag, *Uebersicht der Geschichte unsrer lettischen und esthnischen Bibel-Uebersetzung* teoses *Reformations-Jubildums-Feier in d. Rig. Abth. d. Russ. Bib.-Ges.* 1817: 59—72; Rosenplänter, *Beiträge* XVIII: 1—10; Recke-Napiersky II: 347—348; Beise I: 286; Napiersky, *Pred.-Lex.* III: 21; Ed. Ahrens, *Joh. Hornung. Der Schöpfer uns. ehstn. Kirchensprache.* 1845; G. O. F. Westling, *Vorarbeiten zu der ehstnischen Uebersetzung des Neuen Testaments* 1715 ajakirjas *Mitth. u. Nachr. f. d. evang. Kirche in Russl.* 1893: 526—537; Reiman, *E. piibli ümberp. lugu*² 1890: 37—54, 102—111; Hermann, *Sitzungsb. d. Gel. E. Ges.* 1891: 133—140; Lipp, *Kir. ja har. lugu* I: 224—226, II: 25—29; Hermann, *E. kirj. ajal.* 117—142; V. Reiman, *Eine Stockholmer und eine Dorpater Handschrift des reval-estnischen Neuen Testaments.* *Sitzungsb. d. Gel. E. Ges.* 1900: 156—181; Fr. Bienemann, *Die Katastrophe d. Stadt Dorpat.* 1902: 69—72; V. Reiman, *Post.* 1902 nr. 283; Kampmann, *Peaj.* I³: 189—198; V. Grünthal, *Eesti kirjakeele arenemine koguteoses Eesti Kultural* (1911) I: 257—259; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* I²: 132—136; A. R. Cederberg, *Uue Testamendi eestikeelne tõlge 1705 ja selle käsikiri Stokholmi kuninglikus raamatukogus ajak. E. Keel* 1927: 60—66; *E. Biogr. Leks.* 145—147; O. Sild, *Kelle käega on kirjutatud Uue Testamendi eestikeelse tõlke Stokholmis olev käsikiri?* *ajak. E. Kirj.* XXII (1928): 656—661.

Mathias Lemcken.

(Lhk. 38—39).

Pärit Rootsimaalt, Smalandist, 1693. a. Tartu ülikooli astunud. Abiõpetaja Rõngus 1700. a., siis kirikhärra Gaujienas (Adsell) Lätimaal 1704. a. ning ühtlasi hingekarjase asetäitja Sangastes. Venelased vangistasid ta

1705. a. ja töid Tartu. Vabanes vana pastor Marcus Schützi eestkostmisel kautsjoni vastu. Järgmisel aastal mainitakse Lemckeni kui Jaani kiriku õpetajat Tartus. Suri 1707.

Tema õnnesoovisalmikus tervitatud sõber ja ametvend H. Chr. Wagener langes 1710. a. katku ohvriks.

Juhatuses: Napiersky, *Pred.-Lex.* III: 51; Th. Beise, *Beitrag zur Geschichte der zweiten schwedisch-livländischen Universität* väljaandes *Mitth. a. d. Geb. d. Gesch.* XII: 318; A. R. Cederberg, *Kaks eestikeelset mälestusmärki Tartu-Pärnu ülikoolist Rootsi valitsuse ajal*, ajak. *E. Kirj.* XV (1921): 337–340.

Carolus XI. matuselaul

(lhk. 39—43)

on esimest korda ilmunud raamatukeses „*Meie Armolitto ning õnna Kuninga / Carl XI. / Mattuse Saulud*“, ilma trükkimiskoha nimetuseta ja daatumita, kuid dateerida tuleb Karl XI. surma-aastaga, s. o. 1697. Raamatukesel vist ainus eksemplar oli Liivimaa konsistooriumi arhiivis veel 1824. a., kui Rosenplänter sellest ärakirja tegi; hiljemini on see nähtavasti kaotsi läinud.

Pääle siin järeltrükitud matuselaulu, mis on kõnesolevas brošüüris järjekorras teine, leidub sääl veel kolm matuselaulu. Esimeses, õige venitatud ja kompositsioonilt ebauhtlases — 31 neljavärsilist stroofi — ülistatakse Karl XI. õiglast valitsemist ja maa vaenlaste vastu kaitsmist, jutustatakse tema naitumisest Taani kuninga tütreaga, vooruslikust abielust ja abikaasa surmast, viidatakse alamate patusele elule, mille karistuseks Jumal on hää kuninga neilt ära kutsunud. Lõpuks soovitakse temale rahulikku hingamist — surm on kõigile paratamatu — ja kutsutakse alamaid meelepärasele elule, kuningat lei nama ning enda otsale mõtlema. Laul algab sõnadega:

Nüüd mattem omma Kuninga
Reddâ Jummal õnna surmaga
om kutznu häddâ orrust sijt.
Ei Belgâ ennâmb teddâfit. jne.

Kolmas algab:

O. Carel. Kuningas
nüüd sinno leinatas
et sinna folit ärra
ning jättit Rijgi perrâ
fa Kuningas ollit twagga
ninf aijit / nõufit / õigust tagga.

Edasi kiidetakse tema vagadust ja alamate eest hoolitsemist vastandina jumalakartmatule Herodesele ja vaaraole. Lõpeb see kümnestroofiline (à 6 värsirida) laul palvega vagadust ja õigust taga nõuda.

Neljandas — neli seitsmewärsilist stroofi — kutsutakse jumala kiitmisele, kes meid „om pääõnu hullu kárrast“ ja viinud õige usu tunnetamisele.

O Dieffland fittá Jummalat
se sure armo perráft
Et temmá sinno Rummalat
om pääõnu hullu kárrast
Et sa woid nüüd kül tutta hááft
sedda õiget usfu iggatweft
seft pühha Jummal sönnast. jne.

Matuselaulude autori (resp. autorite) kohta puuduvad igasugused andmed. Arvatavasti tuleb teda (neid) otsida tolleaegsete Tartu-Võrumaa pastorite hulgas.

Pulmalaul.

(Lhk. 44—46).

Laulu käsikirja leidis dr. Joh. Bolte 1889. a. suvel Vene Keiserliku Tead. Akadeemia raamatukogu välismaaliste käsikirjade osakonnast (*Manuscripta* $\frac{XXL}{II}$ lhk. 255—257), avastas XVII. sajandi teiselt poolelt põlvnevast käsikirjalisest köitest, mis sisaldab üla- ja alasaksakeelseid laule, mõistatusi jm.

Selle teksti sulerühi, kirjaviisi ja mõningate keelete käändude lahtisiffreerimine on valmistanud raskusi. Autor on jäänud teadmatus. Aga kahtlemata läbib seda anonüümset pulmalaulu elavam ja hoogsam hingeõhk kui ühtegi teist samasse liiki kuuluvat värsisepitsust eesti vanemate kirjamälestuste seas.

Juhatuses: Joh. Bolte, *Niederdeutsches Jahrbuch* XIV: 90—92 ja *Jahresbericht über die Germ. Philologie* II. Jhrg. Abt. II: 329; *Sitzungsber. d. Gel. E. Ges.* 1890: 10—18; M. Pödder, *Oma Maa* 1890: 241—249; Sander, *E. kirj. lugu* II¹: 45—46; Kampmann, *Peaj.* I³: 173; A. Saareste, *Vanem eestikeelne pulmalaul* ajak. *E. Kirj.* XXI (1927): 483—494.

Johann Daniel von Berthold.

(Lhk. 49—50).

Sündis Waldecki maakonnas Saksamaal (aeg ja koht lähemalt teadmata); oli 1684—1710. Pilstveres esmalt abi-, hiljemini pärisõpetajaks. Suri katku Tallinnas 5. nov. 1710.

Tema tegevus eesti kirjanduse alal algas Pilstvere piiblikonverentsil (1687), kus ta toetas ühes Adr. Virginiuse ja Joh. Hornungiga B. G. Forseliuse algatusi uuendatud kirjaviisi ja rahvaomasema õigekeelsuse tarvitusele võtmiseks piiblimaakeelde tõlkimisel. Hiljemini oli ta Virginius-Hornungi „Ma Kele Koddo ja Kirgo Ramat'u“ (1695) kaastööline ja töötas ühes teistega eesti keele sõnaraamatu koostamise kallal. Virga ja tagasihoidliku töömehena ta võttis osa Hornung-Virginiuse tõlgitud Uue Testamendi käsikirja redigeerimisest ja rahutuul Põhjasõja ning katku aastail kirjutas ta Uue Testamendi käsikirja tervenisti viis korda ümber. Pärimusteadete järele ei olevat ta võõras olnud ka kujutavais kunstides: nii kavatsenud ta juba 1687. a. enda vaselõigetega illustreeritud piiblit välja anda; samuti valmistanud ta Pilstvere kirikusse enda puunikerdustega ilustatud kantsli.

Meie päevini on säilinud tema kaks Uue Testamendi käsikirja:

I. „Meie Jõsanda Jeesuse Kristuse Uus Testament“ 1705, 11 + 743 lhk., 13,5 × 20 sm. suur. Musta nahka köidetud käsikiri on illustreeritud gravüüride ja käsitsi valmistatud värviliste joonistega; alal hoitakse seda Stokholmi kuninglikus raamatukogu käsikirjade osakonnas (*sign. Theologi Bibel Litt. A. 786*).

II. Sama tiitel kui eelmisel — tiitellehel värsid:

„Kui Lywland Sõa sees suurt Hädä Kannatas,
Üks Wõras Ma Mees mind uinda Kirjotas“ jne.

Musta nahka köidetud käsikiri sisaldab 8 + 666 lhk. ja on 18 × 24,5 sm. suur; leidub Tartus Õpet. E. Seltsi käsikirjade kogus (MA. 145). Kirjutatud näib olevat enne Stokholmi käsikirja, kuid siiski Põhjasõja ajal, nagu selgub tiitellehe värsidest — seega 1701—1705. aa. vahel.

Kaasaegne Liivimaa konsistorium andis tema tööle kiitva hinnangu, kuid segaste aegade tõttu ei saanud käsikiri trükist ilmuda. Ka piiblieestinduste esimesed jälgijad (Sonntag, Reiman) on vääriliselt hinnanud tema tööd.

Juhatuseks: Recke-Napiersky I: 152—153; Beise I: 54; Napiersky, *Pred.-Lex.* II: 22; G. Sonntag, *Uebersicht der Geschichte unsrer lettischen und esthnischen Bibel-Uebersetzung* teoses *Reformations-Jubiläums-Feier in d. Rig. Abth. d. Russ. Bib.-Ges.* 1817: 59—72; A. J. Arvidsson, *Beschreibung eines ehstnischen Manuscripts des neuen Testament in der Königlichen Bibliothek zu Stockholm.* Rosenplänter, *Beiträge* XVIII: 1—10; Reiman, *E. piibli ümberp. lugu* 1890²: 44—55; G. O. F. Westling, *Vorarbeiten zu d. Ehstnischen Uebersetzung des Neuen Testaments 1715* ajakirjas *Mitth. u. Nachr. f. d. evang. Kirche in Russl.* 1893: 526—537; V. Reiman, *Eine Stockholmer und eine Dorpater Handschrift des reval-estnischen Neuen Testaments.* *Sitzungsab. d. Gel. E. Ges.* 1900: 156—181; Kampmann, *Peaj.* 1³: 196; Ridala, *E. kirj. ajal.* k. 1²:

131—132, 141; A. R. Cederberg, *Uue Testamendi eestikeelue tõlge 1705 ja selle käsikiri Stokholmi kuninglikus raamatukogus* ajakirjas *E. Keel* 1927:60—66; *E. Biogr. Leks.*: 45 (Berthold), 145—147 (Hornung); O. Sild, *Kelle käega on kirjutatud Uue Testamendi eestikeelse tõlke Stokholmis olev käsikiri?* ajak. *E. Kirj.* XXII (1928):656—661.

Carl Schultén.

(Lhk. 51—54).

Sündis Rootsis, aeg ja koht lähemalt teadmata. Oli 1705. a. alates loogika ja metafüüsika professoriks, 1707. a. ajaloo professoriks, ja 1709. a. rektoriiks Pärnu ülikoolis. Pärast venelaste maaletulekut läks Lundi, kus oli esialgu kõnekunsti ja hiljemini idamaade keelte ning usuteaduse professoriks. Suri 1740. a. oktoobris.

Pääle „Laulu heebrea keele kiituseks“ kirjutanud mitmed ladina- ja heebreakeelsed raamatud filosoofilise ning teoloogilise sisuga.

Juhatuseks: Recke-Napiersky IV:136; Beise II:183.

Johann Örn.

(Lhk. 55—56).

Sündis 1672. a. Rootsimaal Uplandis, õppis Tartu ülikoolis. Sai 1696 Räpina abiõpetajaks ja arvatavasti 1704 pärisõpetajaks. Pärast venelaste maaletungimist ja kiriku rüüstamist põgenes Pärnu, kus hakkas rootsi sõjaväe hingekarjaseks. Oli 1711. a. alates Halliste ja Karksi koguduste õpetajaks, vahepääl 1713—1719 ka Saarde kihelkonna asetäitjaks õpetajaks. Suri 1722. a.

Tema teostest tuntud enne siin reprodutseeritud õnnesoovisalmikut: „*Diss. de cultu Dei naturali.* (Praes. G. Sjoberg) Dorpati 1698. in 4°.“

Juhatuseks: Recke-Napiersky III:342; Beise II:82; Napiersky, *Pred.-Lex.* III:102; A. R. Cederberg, *Kaks eestikeelset mälestusmärki Tartu-Pärnu ülikoolist Rootsi valitsuse ajal* ajak. *E. Kirj.* XV (1921):337—340.

Käsu Hans.

(Lhk. 57—67).

Käsu Hans ehk — nagu ta ise ennast kirjutab — Hans Kes on esimene eesti soost kirjanik. Eluloolised teated tema kohta on väga puudulikud. Mõningate andmete järele ta oli umb. 1700—1730. a.

Puhjas köstriks ja koolmeistriks, teiste tõenduste järele aga ainult 1710. aastani. Lähem uurimine ja andmete kogumine peaks siia selgust tooma.

Selle algelise elamusluuletaja ainsaks tuttavaks saanud teoseks on ta tartu-võrumurdeline jeremiaad Tartu linna hävitamisest vene sõjavägede poolt Põhjasõja ajal 1708. a. Maret'i päeval (12. juulil). See värsiteos on meile säilinud õnnetusaegse Tartu Jaani koguduse pastori Joh. Heinr. Grotjahni ära kirja kaudu sama kiriku personaalraamatus (AI nr. I: XVII—XX), kuhu kantud 1714. a. algul. Kõik teised asjaomased käsikirjad on enam-vähem vigased koopiad Jaani kiriku raamatust.

Nutulaul on olnud õige laialt tuntud rahvasuus. Kas see on suusõnalisse ringkäiku pääsenud juba Käsü Hansu päevist alates või hiljemini mõne meile seni tundmata trükingu kaudu rahva sekka levinud, seda selgitagu edespidine uurimine. Igatahes läinud sajandi teiselt poolelt ja käesoleva sajandi algult on selle loo kirjapanekuid rahvasuust. E. Rahvaluule Arkiivis Tartus leidub kolm üleskirjutust: üks Hargla khlk. Saru vallast — EÜS. I: 762 (33), teine Rõugest — EÜS. I: 126 (24) ja kolmas Vastseliinast H. Prantsu poolt 1888. a. mingisugusest vanast käsikirjast kopeeritud — H. II 3, 593/4. Kõik need üleskirjutused on õige katkendlikud, viimane kõige pikem — 16 stroofi. Kõige vanemast, täielikumast ja originaalile lähemast teisendist — „Se luggu seft Tarto Linna ärra häetamisest kumb om sündinu 1708 Njastal haina ku sissen“ (üles kirjutatud arvatavasti Puhjas 6. okt. 1861 ja 21. veebr. 1862 vahel, omanik hra H. Schmidt Tartus) olgu näiteks toodud mõned stroofid:

1.

Dh ma twaine Tarto Liin
Mes sündi nüüd siin minnoga
Hätedu olle siin
Kes woip mo päle faeda
Mo pat mul sedda teggi
Et mul johto ni suur hädda,
Sedda pea ma tundma siin
Dh ma twaine Tarto Liin.

2.

Mes mul enne olli twaja,
Kui mul käsji häste kätöwe
Torre foa torre maja
Sure aita wilja täüs
Kalli torre Kerrigo

Illusast kit ehhitu
Olli minno siesen siin
Oh ma twaine Tarto Siin.

3.

Ma olli kúl ütš tulus liin
Ülle se Litolandi ma
Kit ne kalli asja siin
Minno siesen ollitva
Ukkatemi säeti
Sure kofto peti
Enne minno siesen siin
Oh ma twaine Tarto Siin.

4.

Wilja kaup mu olli hä
Kohte olli minno mööt
Ma twoisi torrest ellada
Kohfeste ma siese wötti
Kasfinaste wälja möije
Egga mees teggi pattu tööd
Nappist müidi öllo wiin
Oh ma twaine Tarto Siin.

18.

Temma Wenne Werre penni
Kui ta Saffa warra näggi
Pand sis lina wärjet finni
Paljo liga rahwal teggi
Käsfu temma wälja saat
Wahhi rahwa perra pand
Wangin pididi rahwast waist
Oh ma twaine Tarto Siin.

19.

Pallut förtwet rahwast waist
Kui ütš Tirrand konnage.
Es anna armo ei Mihhil ei naisil
Eht kúl tälle anti rahha

Siski nulg ta neide nahha
Urta neide Gäljast siin
Oh ma twaine Tarto Siin

20.

Se olli hirmus häda siin
Halle om seft kirjotada
Mes ta rahival wõt siin tetta
Wõt neid perran kiusata
Mõnda süda neile and
Sure Radi Lülki pand
Ne ollitwa kül murren siin
Oh ma twaine Tarto Siin

28.

Kirjotage aig ninf ku
Ntil ajal ots om tulnu mul
Et perrantulletoide suggu
Woip luggeda seft pääl
1708. Ujastal
Otse Haina kuul siin
Lätfi ma hukka Tarto Siin
Pallotedi pillati
Oh ma twaine Tarto Siin.

30.

Armas Talna Pärno Riig.
Minno arma welle sääl.
Wõtfe minnoft oppust siin
Jätfe mahha kõrkitust
Armastage allantust
Sis ei lä teije hukka mit
Ni kui twaine Tarto Siin.

31.

Om teid Jummal hoidnu weel
Sis olgu ikkes teije hool
Et ustato olles teije meel

Õis faista omma Runninga pool
Kea omma nore tverrega
Siin teije eest om leppitu
Et teije ei lä huffa mit'
Oh ma waine Tarto Siin.

32.

Oh olles se õnn minnol tveel
Kui om teil mo tvelle nüüd
Sis fittas Jummalat mo meel
Nink es teesi ennamb süüd
Ent möda om se armo aig
Seperrast olse õige waiif
Kiitwi hunnif olse ma
Oh ma Waine Tarto Siin.

Nagu neist näidetest selgub, piirduvad lahkuminekul ainult üksikute ridade või sõnade järjekorra muutmisega, mõned read ja haruldasemad nimed (resp. sõnad) on ununenud, teised asendatud rahvapärasematega. Sõnastus on üldiselt muudetud vabamaks ning sellega ühes värsimõõt muutunud lodevamaks.

Ajaloolisi sündmusi õige täpselt kajastava Nutulaulu eeskujuks on peetud A. Virginiuse lõunaeestilises, lauluraamatus (1691) ja hiljem „*Rõddo ning Kirgo Ramat'us*“ (1695) ilmunud Jeruusalemma linna ärahävitamise lugu. Lähem võrdlemine on näidanudki, et Käsü Hansu elamusluuletus kaunis lähedalt jälgib Jeruusalemma hävinguloo kompositsiooni, kuna värsivormi eeskujusid võib kohata samas „*Rõddo ning Kirgo Ramat'us*“ leiduvate kirikulaulude seast. Samuti võis ka Vana Testamendi Jeremia nutulaul käsikirjalise tõlke kaudu Käsü Hansu Nutulaulu tekkimisele tõuget anda. Muukeelseile eeskujudele viitamiseks puuduvad andmed, kuigi näit. Saksas olid humanismi ja reformatsiooni ajal väga moes nn. ajaloolised laulud, kus kirjeldati sõjakäike, lahinguid, linnade hävitamisi jm.

Juhatuseks: Pastor Meyer ajak. *Inland* 1856:816; V. Reiman, *Esi-mene Eesti soost kirjamees*. *E. Ü. Si album* II: 193—205; Lipp, *Kir. ja har. lugu* II: 78—80; F. Bienemann, *Katastrophe d. Stadt Dorpat* II: 82—98; Kampmann, *Peaj.* 13: 185—188; Ridala *E. kirj. ajal. k.* P: 136—140; *E. Biogr. Leks.*: 250; H. Schmidt, *Käsü Hans ja tema tööd* ja E. Roos, *Käsü Hansu nutulaulu kirjanduslikud mõjud* (mõlemad käsikirjas Tartu ülik. Filosoofia Seminari kogus).

„Pulma Laul.“

(Hõllere Hintrite ja Wrõlito Tio auks).

(Lhk. 68—70).

Selle anonüümse, frivoolse, sisult ja sõnastuselt jämetoimse pulmalaulu kõige vanem meie päevini säilinud trüking on pärit XVIII. sajandi viimaselt veerandilt, nagu seda võib otsustada ainsa eksemplari (Tartu ülikooli raamatukogus) trükipildi ja vinjettide järele (4 lhk. *in folio*, ilma trükkimiskoha ja aastata). Kas see värsisepitsus ka varemini ilmunud, selle kohta pole andmeid. Hiljemini ilmus küll veel kahes trükis, (tr². aasta ja koht teadmata; tr.³ Tallinnas, 1815) mõlemal hilisemal korral ühes teise samuti anonüümse luuletusega „*Ufõ Ennemuiſte Luggu ühhe Warga peäle*“ (v. lhk. 114—118). Omal ajal näib see pulmalaul õige tuttav olnud: nii on ta Ida-Euroopa rahvaste keelenäitena ära trükitud ajakirjas *Neues Journal zur Litteratur und Kunstgeschichte von Chr. G. Murr.* Leipzig, 1798 Th. I: 213—215 lisana A. J. Penzel'i artiklile *Slawonische Litteratur (Ein Hochzeitslied in Ehstnischer Sprache)*. Samuti on ta eesti kirjanduse näitena ära toodud Chr. H. J. Schlegel'i teoses. *Reisen in mehrere russische Gouvernements in den Jahren 178*, 1801, 1807 und 1815.* Meningen 1819—1834. Bd. V: 143—148 ja Bd. VIII: 192—195.

Juhatuseks: Hermann: *E. kirj. ajal.* 143; Ridala *E. kirj. ajal. k.* 1²: 147—148.

Anton Thor Helle.

(Lhk. 75—79).

Sündis Tallinnas 1683. a. oktoobris, õppis Kieli ülikoolis. Oli 1713—1748 Jüri kihelkonna pastoriks, 1715—1748 konsistooriumi assessor ja Ida-Harjumaa praost 1742—1748. Suri 13. apr. 1748.

Tema eesti keele grammatika „*Kurtzgefahte Anweisung zur Ehstnischen Sprache*“ etc., Halle 1732, 44+419 lhk. *in 8°* — põhjened suurel määral Forseliuse ja Hornungi poolt rajatud alusel. Varemilmunud grammatikad ületab selle rikkalik sõnastik ja mitu sada rahvasuust korjatud vanasõna (525) ning mõistatust (135). Küll ei ole Helle enese virkus üksi kogunud kõike seda vanavara ja sõnastikku. Trükki toimetas ta keeleõpetuse Tallinna Pühavaimu eesti koguduse õpetaja Eberhard Gutsleff noorem, kes omalt teose lõppu lisas rea moralistlik-didaktilisi dialooge.

Thor Helle suurimaks pingutuseks ja elu tööks oli põhjaeestimurdelise piibli tõlkimine, redigeerimine ja trükkitoimetamine. Ta võttis osa juba Uue Testamendi tr.¹ (1715) ja eriti selle tr.² (1729) redigeerimisest, millega

kõrvuti toimus Vana Testamendi tõlkimine. 1739. a. ilmus viimati Tallinnas „Piibli Ramat / se on feit se Summala Sanna“ jne. 1087 + + 308 lhk. in 4°; tr.² ib. 1773; stereotüüptr.³ Peeterburis 1822; tr.⁴ ib. 1825

Helle omaks peetakse ka 1740. a. Tallinnas ilmunud „Wiis head jutto Ühhe Õppetaja ja usfliffo Tassopoja wahhel“, mis on kirjutatud piibli kaitseks ja sissejuhatauseks selle lugemisel.

Piibli ilmumisega oli viimaks üle jõutud paar sada aastat kestnud katsetamisest. Orjarahva murrak, küllalt paindunud argipäevasteks suulisteks õiendusteks ja lihtsameelsete rahvapärimeste edasieietamiseks, oli saanud komplitseeritud mõtte- ja tundeavalduste kirjakeelsesse rakkesse. Kuigi mitte ilma keelevigadeta, rajas see kapitaalne tõlketöö ühtlustava aluse edespidisele kirjanduslikule arengule. Kuid Thor Helle raamatud jäid esitsa peaaegu viimasteks pietismi sumenevais suigutustes (piibli trükkimiseks oli küll Zinzendorf aidanud hankida rahalist toetust). Agaramale kirjanduse edasiviljelemisele virguti alles XVIII. sajandi kaheksakümnendail aastail valgeneva valgustusaja mõjutusel.

Juhatauseks: G. Sonntag, *Uebersicht der Geschichte unsrer lettischen und esthnischen Bibel-Uebersetzung teoses Reformations-Jubildums-Feier in d. Rīg. Abth. d. Russ. Bib.-Ges.* 1817: 59–72; Recke-Napiersky II: 220–221; Beise I: 247; Paucker, *E. Geistl.* 26, 44, 137–138; Reiman, *E. piibli überp. lugu* 1890²: 63–72, 111–120; Hermann, *E. kirj. ajal.* 184 jj.; Reiman, *Kivid ja killud* 1907: 16 jj.; Kampmann, *Peaj.* 1³: 199–204; Ridala, *E. kirj. ajal. k. P.* 143–146; J. Aunver, *Mõnda Anton Thor Helle elust ja tegevusest* ajak. *E. Kirj.* XVIII (1924): 321–326; *E. Biogr. Leks.* 128–129.

Eberhard Gutsleff.

(Lhk. 71–74 ja 80–84).

Sündis 1700. a. paiku Tallinnas vanema Eberh. Gutsleffi pojana. Õppis usuteadust Halle ülikoolis. Oli 1723. a. alates oma isa abilisiks Tallinna Pühavaimu eesti koguduses, a. 1726 sama koguduse õpetaja ja 1733. a. Tallinna koolide inspektor ning Oleviste õpetaja kuni 1738. a. Säält pääle Saaremaa superintendent kuni 1747, mil ta vennaste koguduse poolehoidmise tõttu vangistati ja Peeterburi saadeti. Suri sääl vangina 2. veebr. 1749.

Tubliks rahvakeele oskajaks peetud, toimetas E. Gutsleff trükki A. Thor Helle „*Kurtzgefaßte Anweisung zur Ehstnischen Sprache*“ (Halle, 1732). Selle lõppu lisatud „*COLLOQUIA ESTHONICA. Oder: Einige Gespräche von Unterschiedlichen Sachen auf Ehstnisch und Teutsch*“ Anno 1732“ kuuluvad tõenäoliselt Gutsleffile. See grammatika praktiline osa oli nähtavasti määratud noorte eesti keelt harjutavate

pastorite jaoks. Kõnelustest esindavad kolm juttu kirikuõpetaja ja talupoegade vahel, üks juttu linadest Matsi ja Jüri vahel, neli juttu mesilastest Peedu ja Hansu vahel, kaks kohtamist kirikuõpetaja ja surmamõistetud mõrtsuka vahel, Need jutujatkud on varasema valgustuse pietismiga seginevaid puhanguid, esimesi katseid talupojarahvale jumalasõna kõrval jagada ka tegelikke teadmisi.

Eberhard Gutsleffi nimega ühendatakse ka nn „Hanso ja Mardõ jut“ (1739?), mille ainus — seegi defektne — eksemplar säilitatakse Tartu ülikooli raamatukokku deponeeritud Õp. E. Seltsi kogus.

Mõlemad teosed sisaldavad rea õige rahvalikult ladusas keeles kirjutatud moralistlik-didaktilisi dialooge ja jutustusi Kummagi teose autori ja algupära küsimus nõuab lähemat järelkatsumist ja selgitamist.

Juhatusesks: Recke-Napiersky II: 150—151; Beise I: 231; Paucker, *E. Geistl.*: 352—353, 388; Hermann, *E. kirj. ajal.* 144—182; Kampmann, *Peaj.* 1: 215; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* 1°: 150—153; *E. Biogr. Leks.*: 114—115.

„Tomas ja Liso“.

(Lhk. 84—86).

1779. a. ilmunud luuletuskogu „Ehftländische poetische Blumenlese“, 196 lhk. in 16° (ilmumiskohana märgitud Rakvere, kuid kindlasti mujal trükitud) sisaldab peale kohalikkude baltisaksa värsiseppade, nende hulgas ka F. G. Arvelius, emakeelsete teoste ka kolm eesti-keelset laulu (lhk. 189—196), kaks neist: „Oh ärge kiitfe mulle õdd“ ja „Sats paffus riffust minnule“ (viimane ilmunud teistkordselt kogus „Monned Saulud“ 1806: 12) on tõlked saksakeelsest operetist „Die Jagd“, nagu nende eelmärkusest näha. Tõlkija resp. autori nime pole avaldatud ühegi kohta.

Seni unarule jäänud idülliline karjastelaul „Tomas ja Liso“ on meie XVIII. sajandi kehva ja vähearvulise lüürika varasemaid näiteid. Küll ilma erilise sügavuse ja intensiivistatud tundeoota, ületab ta siiski kaugelt kõik ilmliku värsikirjanduse eelkäinud katsetused, mis pea eranditult olid teoks saanud kindla otstarbeasetuse raamides. Pulmalaulude jm. juhuluuletuste keeleline kohmakus, värsimöödu ja riimi mekaaniline jälgimine on siin maad annud sundimatus trokelises taktis liikuvale dialoogile, mida mängitlevad rokokooliselt nukulised karjalapsed. On ilmne, et see pole tundmata autori esimene maaeelne värsikatse, vaid selle eel on mõeldav püsivam harjutus. Sellele näib viitavat ka värsipõimiku eessõna: „Oleme ka mõned maa-keelde tõlgitud laulud siia juurde lisanud. Peaksid huviosalised soovi avaldama neid rohkem lugeda, siis hoolitseme selle eest, üht hääd

kogu neist välja anda". Kas pole eestikeelse värsikogu kohta küllaldast huvi tuntud või on mõned muud takistused olnud, igatahes lubatud luuletuskogu on jäänud ilmumata

Friedrich Gustav Arvelius.

(Lhk. 87—101).

Sündis 5. veebruaril 1753. a. Tallinnas Soomest põlveneva Viru-Nigula pastori pojana. Algõpetust sai isalt ja koduõpetajalt, lõpetas Tallinna toomkooli. Õppis 1771. a. alates neli aastat Leipzigi ülikoolis usuteadust, filosoofiat, uusi ja vanu keeli. Pärast kodumaale tulekut oli 14 aastat Põhja-Eestis aadliperekondades koduõpetajaks ja ja 1790. a. pääle Tallinna gümnaasiumis usuõpetuse ja ladina keele professoriks. Suri 13. juulil 1806.

Koduõpetajana keset kõige karmimat orjust ja kurjemat viletsust sattunud noor teoloog ja pedagoog oli tahes tahtmata sunnitud teda ümbritsevate talupoegade vaimu- ja ihuhädade päältvaatajaks. Ja pedagoogina küsitelles selle viletsuse põhjusi läheb temagi mööda pärispõhjusest, mõisaorjusest, tulunduslikust kurnamisest. Ratsionalistliku ajavaimu lapsena katsub ta hakata kõrvaldama pärispõhjuse järeldusi — üldist harimatust ja toorust. Seks kirjutab ta oma eestikeelsed teosed :

„*Ufse Raunis Jutto- ja Õppetuse-Ramat. Göbbra polest, meie maa-laste heats, ja nendele rõõmsaks ajatviiteks foggutud ja ja toffo pandud, kes aegsaste õppitvad fuggema.*“ I. osa Tallinnas, 1782, XVI+126 lhk. *in* 12°; II. tr. *ib.* 1791; II. osa *ib.* 1787, 158+5 lhk. *in* 12° — sisaldab päämiselt Rochow'i saksakeelse lugemiku *Kinderfreund* järele tõlgitud ja ümbertehtud õpetlikke laule ja lugusid, kus hulgas mõned näivad olevat algupärased (näit. „*Rehhe Pappid*“ ja „*Tillofenne Rahtwas*“).

„*Ramma Josefpi Hädda- ja Abbi-Ramat. Eht maggusad ja tullusad juttud ja õppetused, fuida ma-rahtwas toib rõõmsaste ellada, ausal wiisil rikkaks sada ja isfi ennesele ja mu rahtwale monnefuggu-gufes häddas ja willetsufes abbi teha*“ Tallinn, 1790, *in* 8° — on tervishoidlik ja tulunduslik käsiraamat täiskasvanuile. Eeskujuks on olnud R. Z. Becker'i „*Noth- und Hülf-Büchlein oder lehrreiche Freuden- und Trauer-Geschichte der Einwohner zu Mildheim*“, mille VII. tr. ilmus Leipzigin 1789. Algtekst on suuresti lühendatud ja siinsetele oludele kohandatud. Seda raamatut trükiti tuntud saksa teatrikirjaniku Kotzebue' algatusel ja Tallinna asjaarmastajate teatri toetusel 10 tuhat eksemplari ja levitati hinnata rahva sekka.

Saksa keeles on Arvelius avaldanud ühe kahevaatusliku draama *Elisa* (Riias, 1777) ja hulga luuletusi Sembard'i nime all mitmesugustes kaasaegsetes ajakirjades. Paljudest tema lühemaist kirjutustest oleks nimetamisväärt *Ueber die Kultur der ehstnischen Sprache* Tallinna gümnaasiumi 1792. a. programmis, kus käsitletakse eesti keele arendamise võimalusi.

Juhatusesks: Recke-Napiersky I: 49—50; Beise I: 15; G. v. Hansen, *Geschichtsblätter des revalschen Gouvernements-Gymnasiums*, 1881: 209—211; Hermann, *E. kirj. ajal.*: 204—216; Kampmann, *E. van. ilukirj.*: 15—17; *id.*, *Peaj.* I³: 217—221; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* I²: 155—158; *E. Biogr. Leks.*: 31—32.

Friedrich Wilhelm von Willmann.

(Lhk. 102—105).

Sündis 2. juunil 1746. a. Suur-Gramsdenis Kuramaal kroonuarkitekti pojana. Pärast koduse hariduse saamist õppis Göttingeni (1766—1768), hiljemini (1768—1769) Königsbergi ülikoolis usuteadust, kus ta pääle muu ka J. Kanti filosoofia loenguid kuulas. Oli paar aastat Liivi- ja Saaremaal koduõpetajaks. Sai a. 1772 Karja koguduse abi- ja a. 1775 pärisõpetajaks. Pani pastori ameti maha a. 1805 teda vallanud usuliste kahkluste ja kolmanda naise surma järel süvenenud meelenukruse mõjul. Tegi 1806. a. teekonna Lääne-Europasse ja elas pärast tagasitulekut Kuresaares. Asus 1810. a. uuesti maale Karja kiriku lähedale, kus suri 20. jaanuaril 1819. a.

Willmann on tüübiline valgustusaja murrangust läbikäinud teoloog, kes ortodokslikku usukäsitust on tagajärjetult püüdnud ühendada ratsionalistliku mõttesuunaga. Sellest tema hingeline kaksindus ja usulised kahklused. Ta oli esimesi Liivimaal, kes hukka mõistis pärisorjuse, kui talupoja harimatuse ja ebausu põhjuse. Ta pooldas talupoja inimõigusi ja osasaamist tulunduslikust hääkäigust, ta oli veendunud talupoja kõlbliste jõudude arendatavuses. Rahva harimiseks ja õpetlikuks lugemiseks on ta endagi raamatud kirjutatud.

„Juttud ja Moistatusesed kui ka monned õppetusesed maja pidamisese pärrast“ jne. (Tallinn 1782¹, in 8°; *ib.* 1787², *ib.* 1804³ ja *ib.* 1838⁴) — on suures enamikus tõlge G. F. Stenderi samalaadsest läti-keelsest raamatust „Pasakkas un Stahsti“ jne. (Miitavi, 1766). See on kogu rahvusvahelisi didaktilise ja moraliseeriva sisuga valme ning jutte kui ka esimesi nn. haledaid lugusid eesti kirjanduses. Moistatused on pärit Thor Helle grammatikast. Kuna raamatu esimene ja teine trükk kaotsi läinud, siis on siin reprodutseeritud valmid võetud 1787. a. „Eesti-Ma Rahtwa Kalendrist“ kui kõige vanemast autent-

sest allikast. Nende jämetoimsete valmide algmotiivid viitavad läbi aegade euroopalise kultuuri ürglätteile ja idamailegi. Nii leidub „Kas, mis lešfeks saanud“ algkuju Petroniuse „Satyricon’is“, „Kon“ — Aiosopuse valmides, „Teefäbja ning Inget“ — Koraanis ja 1001 öö muinasjuttudes.

Willmanni teine raamat: „Elamisje-Zuhhataja“, Tallinn 1793, 100 lhk. in. 12°; ib. 1804², 96 lhk. in 12° -- sisaldab kristliku mooraaliõpetuse rahvaliku kokkuvõtte.

Juhatuses: Recke-Napiersky IV: 522—524; Beise II: 276; Hermann, E. kirj. aj. 216—224; Kampmann, E. van. ilukirj. 18—21; id., Peaj. 1³: 225—231; W. Anderson, Läti mõjust eesti vanemas ilukirjanduses ajak. E. Kirj. XIX (1925): 385—396, 408—413; M. Lepik, Veel kord Fr. W. v. Willmann’i „Juttud ja Moistatussed“ ajak. E. Kirj. XXII (1928): 482—489; Ridala, E. kirj. ajal. k. 1²: 158—162; E. Biogr. Leks.: 585; G. Suits, Paar sammukest kirjandusajaloolise rändamise teed ajak. Olion 1930 nr. 3: 13—15.

von Tiesenhausen.

(Lhk. 106—107).

Sentimentaalse leinalaulu „Minno rõmo olli Rossi“ autoriks on arvatud Kaarepere mõisaomanikku von Tiesenhauseni. Selle pärimusteate ainsaks allikanireks on lühike umbkaudne märkus Ch. H. J. Schlegeli teoses „Reisen in mehrere russische Gouvernements...“ I, Meiningen 1819. Küsitavaks aga jääb, kas ja milline Tiesenhausen.

Juba varakult on „Minno rõmo oli Rossi“ kõrval esinenud motiivisugulane „Tio tassane ja helde“, ka oma sõnastuskäändudega lähedalt sarnane. Nagu nüüd selgub, on Tiiu-teisendi esmakordne trükist ilmumine koguni varasem Roosi-nimelisest. Sellekohase tekstitõendi leiame Eestimaal koduõpetajaks olnud A. T. Grahli noodiraamatust *Lieder und Handsachen für das Klavier und den Gesang*, Leipzig 1784:

Tio tassane ja helde
Olli armas minnule
Pea õitfis pea näertfis
Näertfis jõudis surmale.

Menda ruttab rõõm siin ilmas
Urtifese õnnega,
Eaenna paistab päätv meil selgest
Homme pilve fattega!

Agga Tio õitfeb jäfte
Sure Sffa rohhoa’s!
Joua aeg ja tvi mind fenna
Kus meid surm ei lahjuta.

Muusika saatel ilmunud ja levinud, on Tiiu-laul oma esimese viisi saanud nähtavasti A. T. Grahli. Sõnade päritolu kohta vihjab ta noodiraamat: „Von einer ehstländischen Dame“. Sellega on Tiesenhauseni autorsuse küsimus muutunud veelgi problemaatilisemaks.

Pärisrahva keskele on „Tio taffasele ja heldele“ teed avanud „Geesti-Ma Rahtwa Kalender ehk Täht-Ramat“ 1818. aastaks, kus see luuletus esineb neljasalmilisena ja päälkirja all „Ute Saul“. Tohib arvata, et see sentimentaalse lüürika meelisinäide eesti keeles on ühtlasi algupärane. Kui originaali on „Tio taffast ja heldet“ tõlgitud saksa ja vene keeldegi.

Juhatusesks: Ajak. *Der Teutsche Merkur* 1788: 421; A. T. Grah1, *Lieder u. Handsachen für das Klavier und den Gesang* 1784: 12; Ch. H. J. Schlegel, *Reisen in mehrere russische Gouvernements in den Jahren 178*, 1801, 1807 u. 1815*: 275—277; Ersch-Gruber, *Allgemeine Encyclopädie* LXXVIII: 267; Kampmann, *Peaj.* 1¹: 234; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* 1²: 168.

Peter Heinrich von Frey.

(Lhk. 107—108).

Sündis 6. märtsil 1757. a. Tartumaal Erastvere mõisas. Öppis 1777—1780 Halle ülikoolis usuteadust. Pärast seda kodumaal alguses kodukooliõpetajaks. Sai 1785. a. Kuresaare linnakooli rektoriks ja säälsamas abikirikuõpetajaks. 1786. a. kutsuti ta Püha (Piha) koguduse kirikhärraks, nimetati 1810. a. konsistooriumi assessoriks. Suri 18. apr. 1833. a.

P. H. v. Frey tegevus ei piirdu XVIII. sajandi ajaliste raamidega. Aga valgustusaja suunas on ta kirikuõpetajana ja literaadina toiminud kuni oma pika elu lõpuni. Valgustusvaimu ühendada püüdes usulise hardusega tõlkis ta nooremas põlves rahvakeelde mahuka kogu oma ametile ja meelsusele vastavaid laule: „Ued Waimoliffud Saulud“, Tallinnas 1793, 360 lhk. in 8°. Selles kogus on 239 laulu, pääallikaks „Das neue Rigische Gesangbuch“. Kolm laulu on pärit Tallinnas 1771. a. trükitud saksakeelsest lauluraamatust. „Troöstimise-Saulu“ eeskujuks on erandlikult J. H. Vossi „Trockne deines Jammers Thränen“.

Hiljemini on ta avaldanud esimese eestikeelse arvutamisraamatu „Arropiddamise ehk Arvamise-Kunst“, Tartus 1806. Pääle selle vaimuliku sisuga raamatu „Jesuse Kristuse sündinud ajaad“, Tartus 1810¹ ja 1835², mitmed jutlused, matuse- ja pidukõned.

Oli ühes Luce ja Willmanniga Kuresaare eesti kirjandusseltsi asutajaid 1817. a. Eesti kirjanduse ja kirjakeele arendamise huviosalisena töötas ta juba varemalt kaasa Rosenplänteri ajakirjas „Beiträge“. Eriti selle ajakirja ktd. I—V sisaldavad mitmeid Frey sulest signitud lisandusi, jaolt teoreetilisi arutlusi eesti poeetikast, jaolt näitlikke katseid eesti värsirepertuaari laiendamiseks saksa eeskujude varal (rida Gellerti ja Witscheli tõlkeid).

Juhatusesks: Recke-Napiersky I: 602—04, Beise I: 201; Hermann, *E. kirj. ajal.* 230—236; Kampmann, *E. van. ilukirj.*: 25—29; Kampmann, *Peaj.* I¹: 246—249; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* I²: 170—173.

Anton Heinrich Lücke.

(Lhk. 109).

Sündis 1745. a. Saksamaal Hildensheimis, õppis usuteadust Göttingeni ülikoolis. Sai 1769. a. Ambla koguduse õpetajaks, praostiks 1785 ja konsistoriumi assessoriks 1792. a. Suri 29. märtsil 1799. a.

Tema ratsionalistliku teoloogia vaimus kirjutatud raamatud, millede algupära küsimus seni lahtine, on järgmised:

„Õppetuse-Ramat, mis nende heaks, kes Jumalat püüdnud selgimise tunda ja õiete tenida“, Tallinnas 1795, 173 lhk. *in* 8°; *ib.* 1796², 160 lhk. *in* 8° — sisaldab ristiusu seletusi ja vaimulikke laule;

„Uus Saulo Ramat“ *ib.* 1796, 370+18+16+120 lhk. *in* 8°;

„Uus Katehismusse Ramat“ *ib.* 1797, 159 lhk. *in* 8°.

Spontaanseid loomungulisi võimeid omamata, keeleliselt puine ja üksluine, jäi Lücke ratsionalistlik meelsuslührika taha Frey värsitõlgen-duste oskusest, mis oli veel küllalt konarline seegi.

Juhatusesks: Recke-Napiersky III: 134—134; Beise II: 26; Paucker, *E. Geistl.* 211; Kampmann, *E. van. ilukirj.* 17—18; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* I²: 170; *E. Biogr. Leks.*: 294—295.

Lapse uinutamise Saul ja Reivande laulda.

(Lhk. 110—112).

XVIII. sajandi didaktiline ja moralistlik tendentskirjandus ei piir-dunud ainult sidumatus kõnes õpetlikkude näpunäidete andmisega kiratsevale maarahvale. Omamoodi õpetlikke tendentse teenisid ena-masti ka teorahvale pakutud juhuslikud värsikatsed. Suisutav rahul-olemisele kutsumine läbib „Lapse uinutamise Saulu“ hootult vee-revaid ridu; võrdlemisi vabalt värsijalgu tallava kevadlaulu sihiks on tööle kehtumine ja vaesusega hirmutamine. Selle tõttu pole neist küsitava algupäraga kalendrisalmikuist otsida poetilist elamuspinget, küll aga peatavad nad tähelepanu meie värsivalla aeglase arengu näi-detena. On jõutud vähemalt lihtlabaseni looduskirjelduseni.

Seni anonüümseina esinenud kalendrisalmikute autorit on õnnes-tunud alles käesoleva teose trükkimise ajal kindlaks teha. Selleks osutub Joachim Gottlieb **Schwabe**. Sünd. 11. nov. 1754 Kose kirikumõisas; õppinud Narvas ja Tallinna gümnaasiumis ning

1774–1778 Jena ülikoolis. Oli kirikuõpetajaks Nissis 1780—1783, Lihulas 1783—1796 ja Kadrinas 1796. a. kuni surmani 21. jaan. 1800.

Juhatuseks: Paucker, *E. Geistl.* 99, 186, 274; Kampmann, *Peaj.* 1³: 224; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* 1²: 169—170; Rosenplänter, *Bibliotheca Esthonica* (käsitkiri Õp. E. Seltsis).

Kulli Jüri kiri.

(Lhk. 112—113).

Varasema eestikeelse kirjanäitena on siin reprodutseeritud Kulli Jüri kiri Sepa Hansule. Kirja läkitaja kohta leidub teateid O. W. Masingu kirjas J. H. Rosenplänterile 22. juun. 1817 (Õpet. E. Seltsi arhiivis). Säält selgub, et Kuusalu Kolga valla talupoeg Kulli Jüri Harjumaal on olnud kuni 31-se eluaastani kirjaoskamatu. Siis sattunud ta kord juhuslikult vennastekoguduse palvetunnile, kust saadud usulise äratuse tõukel otsustanud ka lugemise ja kirjutamise ära õppida. Hiljemini on temast saanud õige laialt tuntud vennastekoguduse organisaator ja ettelugija. Tema tegevuspiirkonda on kuulunud pääle kodukihelkonna, Kuusalu, veel Kadrina, Ambla, Jüri ja Kose.

Kaks tema kirja on varemini avaldatud Rosenplänteri ajakirjas *Beiträge* XII:152–155. Kõik need kirjad, täis vagatsevat hardust ja manitsust, on saadetud vendadele usu kinnitamiseks.

Üks Ennemuiste Suggu ühhe Warga peäte.

(Lhk. 114—118).

Anonüümsena ilmunud vargaloo varasem trükk on pärit XVIII. sajandi teiselt poolelt, nagu trükipildi ja vinjettide järele võib otsustada (8 lhk. *in folio*); tr² ühes „Pulma Lauluga“ (vt. lhk. 141), trükkimiskoht ja -aeg samuti teadmata; tr.³ Tallinnas, 1815. — Loo-kese sisuks on omaaegse mõisaelu õige drastiline ja konkreetne kujutus kõigi tõeliste pahedega, varguse, joomise ja toore kohtumõistmisega. Pea ilma igasuguse luuleväärtuseta on see värsisepitsus iseloomulikuks näiteks toleaeagsest värsitasemest.

Juhatuseks: Ridala, *E. kirj. ajal. k.* 1²: 148—149.

Varasemaid rahvaloomingu trükinguid.

(Lhk. 119—126).

Hoopis harvad on need lihtrahvaloomingu näited, mis eesti kirjanduse algajal trükisõna kaudu leidsid teed haritud üldsuse teadvusse. Üksikud grammatikais keelenäidetena äratrükitud vanasõnad ja mõis-

tatused, lisaks teisel kurioosumina avaldatud rahvalaulude katkendid — ja see on kõik. Alles valgustusaja tulekuga ja sentimentalismi ja romantismi läbimurdmisega kirjandusse võtab maad teistsugune asjasse suhtumine. Rahvalooming saab siis loovate kirjannikkude huvi-esemeks ja siit pääle tuleb lugeda ka eesti rahvaloomingu sihiteadlikuma harrastuse algust. Siis avaldab Herder oma pööret sünnitava *Stimmen der Völker in Liedern* (1778), koguteose, kus saksakeelses tõlkes leiduvad ka 7 eesti rahvalaulu, mis Põltsamaa pastor Hupel temale saatnud.

Juhatuses: I. Üldist. — O. Kallas, *Wiederholungslieder d. estnischen Volks poesie*, 1901:58; J. Aavik, *Valik rahvalaule*, 1919:179—180.

II. Piksepalve. — Sander, *E. kirj. ajal.* II¹ (1901):52; Reiman, *Kivid ja killud I* (1907):9; Kampmann, *Peaj.* I¹:179; J. Ruus ajak. *E. Kirj.* IX (1914):17 jj.; M. J. Eisen, *Eesti mütoloogia I* (1920):181; *Valik e. kirjak. van. mälest.* I:98—100.

III. Armastuslaul. — Rosenplänter, *Beiträge X* (1818):60—65; Hermann, *E. kirj. ajal.*, 107 j.; Sander, *E. kirj. ajal.* I¹:37 j.; Reiman, *Kivid ja killud I* (1917):14 j.; Kampmann, *Peaj.* I¹:105; Ridala, *E. kirj. ajal. k.* I²:51 j.

IV. Laul orjapõlvest ja Pulmalaul 2. — *Verh. d. Gel. E. Ges.* XVI:237—280.

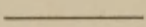
Sisukord.

	Lhk.
Sissejuhatus	III
Kirjandusajalooline tagapõhi	XI

TEKSTE.

XVII. aastasada	1
Georg Müller	3
Heinrich Stahl	5
Reiner Brocman n	7
Georg Salemann	9
Johann Sebastian Markard	12
Martin Gilläus	15
Heinrich Göseken	17
Gustav Johann Laurentius	19
Adrian Virginus	25
Johann Hornung	27
Mathias Lemcken	38
Carolus XI. matuselaul	39
Pulmalaul	44
XVIII. aastasada	47
Johann Daniel von Berthold	49
Carl Schultén	51
Johann Örn	55
Käsu Hans	57

	Lhk.
Pulma Laul (Hellere Hinrike)	68
Eberhard Gutsleff	71
Anton Thor Helle	75
Hansu ja Mardi jutt	80
Tomas ja Liso	84
Friedrich G. Arvelius	87
Friedrich W. von Willmann	102
von Tiesenhausen	106
Peter Heinrich von Frey	107
Anton Heinrich Lücke	109
Lapse uinutamisse laul	110
Kewwade laulda	111
Kulli Jüri kiri	112
Üks Ennemuiste Luggu	114
Varasemaid rahvaloomingu trükinguid	119
Kirjandusajaloolisi märkmeid	127

Hind fr. 3.50